



# Liber Latinus I



АЛБИ



Весна Димовска  
Митко Чешларов

Маргарита Бузалковска - Алексова  
Елена Џукеска

# Liber Latinus I

латински јазик - почетно изучување  
гимназиско образование



Алби



2012



# Содржина



<i>Упатство за користење на учебникот</i> .....	9
<i>Поими и крашеники што се употребуваат во учебникот</i> .....	11
<i>Латинскиот - вечен јазик</i> .....	12
<i>За латинскиот јазик</i> .....	17
▶ писмо .....	18
▶ гласови .....	20
▶ изговор .....	20
▶ акцент .....	23
▶ видови зборови .....	24
▶ деклинација .....	24
▶ глагол .....	27

## Caput I

<i>Exempla docent</i> .....	29
<i>I</i> деклинација .....	32
<i>II</i> деклинација .....	33
<i>Индикатив на претенцијата активен</i> .....	35
<i>Краток преглед на римската историја</i> .....	37

## Caput II

<i>Ab antiquo</i> .....	41
<i>III</i> деклинација - консонантски основи .....	44
<i>Заповеден начин</i> .....	46
<i>Индикатив на претенцијата од именниот глагол sum, esse, fui</i> .....	47
<i>Ромул и Рем</i> .....	47

**Caput III**

<i>Civis Romānus sum .....</i>	51
<i>III деклинација - вокални основи .....</i>	54
<i>Придавки џо III деклинација .....</i>	55
<i>Партиципи на презнештот акцивен .....</i>	57
<i>Семејството во стариот Рим .....</i>	58

**Caput IV )**

<i>Domus propria, domus optima .....</i>	65
<i>IV деклинација .....</i>	68
<i>V деклинација .....</i>	69
<i>Индикатив на имперфектот акцивен .....</i>	71
<i>Римската кука .....</i>	72

**Caput V**

<i>SPQR .....</i>	77
<i>Компаратива на придавки .....</i>	80
<i>Индикатив на имперфектот од помошниот глагол <i>sum, esse, fui</i> .....</i>	83
<i>Прилози .....</i>	83
<i>Државни служби во Рим .....</i>	86

**Caput VI**

<i>Victoria nobis vita .....</i>	91
<i>Заменки .....</i>	94
<i>Идно време .....</i>	99
<i>Римската војска .....</i>	100

**Caput VII**

<i>IOVI OPTIMO MAXIMO .....</i>	107
<i>Броеви .....</i>	110
<i>Времиња од пренеската основа во йасив .....</i>	111
<i>Римската религија .....</i>	114

**Caput VIII**

<i>Furor poeticus</i> .....	119
Времиња од иерфектинаата основа во индикатив .....	122
Римска литература .....	126

**Caput IX**

<i>Plaudite!</i> .....	131
Времиња од паритициската основа во индикатив .....	134
Драмска уметност .....	137

**Caput X**

<i>Mens sana in corpore sano</i> .....	139
Конјунктив .....	142
Римски бањи .....	146

**Caput XI**

<i>Panem et circenses</i> .....	149
Неменливи зборови .....	150
Киркус – коњички јарки .....	152

**Litterae**

► Одбранни текстови за превод .....	155
► Арене - гладијаторски игри .....	159
► Облеката во Рим .....	164

<i>Антички сименици во Македонија</i> .....	171
► Стоби .....	172
► Хераклеја .....	174

**Vocabularium**

► латинско-македонски .....	175
► македонско-латински .....	188



## Упатство за користење на учебникот

### Драги ученици,

Добре дојдовте во **Liber Latinus I!** Овој учебник претставува основен (почетен) курс по латински јазик и е наменет за учениците на гимназиите, кои избрале да се впуснат во потрага по знаења по вистинскиот пат. Тоа е патот кој води од антиката - изворот на европската цивилизација, култура, наука и уметност, до целта - освојување на врвните достигнувања на двесилјаделетната традиција. Основните патокази и упатства за тој пат ќе ги најдете во овој прирачник.

**Liber Latinus I** опфаќа содржини од фонетиката (наука за гласовите) и морфологијата (наука за формите, облиците на зборовите) на латинскиот јазик, како и содржини од различни области на римската цивилизација и култура. Сите тие содржини се подредени во единаесет поглавја:

#### **Caput I - Caput XI.**

Секое од овие поглавја е конципирано на ист начин:

**Exempla docent** - *Примери ѝоучуваат*. Овде се одбрани реченици, најчесто во автентичен облик, од дела на римските автори, кои ќе послужат како основа за усвојување на граматичките содржини. Деловите на реченицата секаде се обележани на препознатлив начин (*подмешаан со искосени букви, прирокот е подвлечен, директниот предмет стои испишан со здебелени, а индиректишоан со искосени и здебелени букви*), што ќе претставува олеснување при преводот и при учењето на функцијата на падежите.

**Grammatica Latina** - *Латинската граматика* покрај теоретскиот материјал содржи и голем број примери придрожени со превод на македонски јазик, со детални укажувања за начинот на изговор и транскрипција и со паралели во современите странски јазици;

**Pensa A, B, C** - *Вежби* се предвидени за самостојна работа на ученикот, на час или за домашна работа.

**De vita Romanorum** - *За животот на Римјани*. Во овој дел може многу да се научи од текстовите посветени на различни теми - историја, државно уредување, книжевност, секојдневен живот, религија, театар, забава, мода и др.

**Dicta et sententiae** - Латинските *Изреки и мудри мисли* вообично се омилено четиво на секој ученик, бидејќи ја носат во себе срцевината на римската речитост и мудрост.

**Latīna viva** - оваа рубрика, насловена како *Жив латински* содржи изрази и фрази кои и денес често се употребуваат, а бидејќи имаат специфично значење или смисла, се дадени во оригинал и во превод со нужните објаснувања;

Во секое поглавје, веднаш покрај речениците предвидени за превод од латински на македонски и од македонски на латински јазик, се дадени и значењата на

*Непознатите зборови - Vocabula.*

По единаесетте поглавја, во делот **Litterae - Литература**, се поместени десетина автентични или адаптирани текстови (во проза и во стих) од римски автори, како и некои основни податоци за археолошките споменици од периодот кога поголемиот дел од територијата на нашата денешна држава се наоѓал под римска власт - *Античкото наследство во Македонија*.

На крајот се поместени **Vocabularium - Речник** (латинско - македонски и македонско - латински), во кој ќе можете да ги најдете сите зборови од речениците и текстовите застапени во овој учебник.

Во речникот и во граматичкиот дел на учебникот е обележана должината на слоговите кои укажуваат на местото на акцентот: кај трисложните и повеќесложните зборови - само во оние случаи кога акцентот паѓа на претпоследниот слог, без разлика дали е тој долг по природа или по позиција.

Намерата на авторите на овој учебник е да се потенцира нераскинливата поврзаност на минатото и современоста, сеприсутноста на латинскиот јазик во нашето секојдневје, во современите странски јазици, во македонската лексика и терминологија.

Поими и кратенки што се  
употребуваат во  
учебникот



- Abl. – Ablatīvus, аблатив  
Acc. – Accusatīvus, акузатив  
act. – actīvum, актив  
adi. – adiectīvum, придавка  
adv. – adverbium, прилог  
D. – Datīvus, датив  
compr. – comparatīvus, компаратив  
coni. – coniunctīvus, конјунктив  
conict. – coniunctio, сврзник  
f. (fem.) – feminīnum, женски род  
fut. – futurum, футур  
G. – Genitīvus, генитив  
imper. – imperatīvus, императив, заповеден начин  
inf. – infinitīvus, инфинитив  
m. masculīnum, машки род  
n. – neutrum, среден род  
N. – Nominaṭīvus, номинатив  
num. – numerāle, број  
partic. – participium, партицип  
pas. – passīvum, пасив  
pf. – perfēctum, перфект  
pl. (plur.) – pluralis, множина  
plpf. – plusquamperfectum, плусквамперфект  
praep. – praepositio, предлог  
praes. – praesens, презент  
pron. – prōnomen, заменка  
sg. (sing.), singulāris, единина  
sub. – substantīva, именка  
sup. – superlatīvus, суперлатив  
V. – Vocabūlūs, вокатив

# Ла̄шинскио̄ш – вечен јазик

## ▶ *Ла̄шинскио̄ш – свештески јазик*

Денешната цивилизација се темели врз грчко – римската цивилизација. Познавањето на латинскиот јазик зазема значајно место во нашиот културно-цивилизациски развој и ни помага подобро да ги разбереме нашите корени и извори и со тоа подобро да го разбереме денешниот свет. Оттаму и целта на познавањето на латинскиот јазик е да се разберат изворните текстови, од различните периоди на римската книжевност, од средновековието, ренесансата и подоцнежниот период.

Латинскиот јазик не е само јазик на Римската Империја, туку и јазик преку кој се пренесуваат и грчката култура и цивилизација. Рим успева да го спои грчкото културно наследство со својата автохтона култура во еден неделив квалитет, којшто ние денес го определуваме со поимот антика, поим што ги определува цивилизациските корени на лубето од денешниот свет.

По пропаѓањето на Римското Царство, латинскиот јазик останува јазик на средниот век, јазик на католичката црква, на училиштата и на европските интелектуалци. Исто така, книжевноста на средниот век е напишана на латински јазик: црковната и световната, како и дел од литературата на хуманизмот. Латинскиот јазик има значајно место и во културата, науката и политиката сè до средината на XIX век.

## ▶ *Ла̄шинскио̄ш и македонскио̄ш јазик*

Латинскиот јазик е идеална основа за изучување на законитостите на јазикот. Успешното изучување на латинскиот јазик се темели врз применување и поврзување на појавите и законитостите на латинскиот јазик со мајчиниот јазик и изучувањето на другите странски јазици. Со изучувањето на латинскиот јазик се развива апстрактното и логичното мислење. Латинскиот јазик развива свест за поврзување на јазичните појави со конкретните општествени, културни и цивилзациски појави.

Изучувањето на европското влијание врз денешната македонска култура без познавањето на латинскиот јазик е сосема невозможно.

Без компаративно и контрастивно обработување на јазичните појави во латинскиот и во мајчиниот јазик не можат да се достигнат целите на изучувањето на латинскиот јазик. Успешното изучување на латинскиот јазик претпоставува логична анализа и синтеза на јазичните појави и доследно владеење на граматичките правила. Така, лексичките рефлексии на латинскиот јазик врз

мајчиниот јазик (латинските извори и латинизмите) ги поврзуваат двата предмета. Исто така, значајно поврзување меѓу латинскиот и мајчиниот јазик е изучувањето на влијанието на антиката (грчката и римската книжевност и грчката и римската митологија) врз македонската и светската книжевност.

#### ► *Латинскиот јазик и другите странски јазици*

Изучувањето на латинскиот јазик е основа за изучување на странските јазици. Покрај компаративното и контрастивно разгледување на јазичните појави што овозможува нивно подобро разбирање во одделните јазици, тој го олеснува совладувањето на вocabуларот на странските јазици (на пр., повеќе од 65% од зборовите во англискиот јазик потекнуваат од латинскиот, а дури 75 – 80 % од зборовите на шпанскиот, францускиот, италијанскиот и португалскиот јазик се од латинско потекло).

#### ► *Латинскиот јазик и другите науки*

Латинскиот јазик и денес има големо значење во науката. Познавањето на латинскиот јазик се поврзува со изучувањето на голем број стручни предмети, од најразлични подрачја, бидејќи помага во изучувањето на нивната терминологија. Тој, заедно со старогрчкиот јазик, се среќава во терминологијата на сите научни дисциплини: медицината, фармакологијата, ботаниката, зоологијата, ветерината, хемијата, правото, философијата итн.

Јазикот на Римското Царство со своите културно – цивилизациски особености се поврзува и со историјата, философијата, социологијата и психологијата, и овозможува да се развие свеста за неделивата поврзаност на минатото и на сегашноста, како и причинско-последичната поврзаност на сите појави и толерантното разбирање и прифаќање на различноста.

Целта на изучувањето на латинскиот јазик и содржините што се обработуваат во рамките на овој предмет го определуваат како интердисциплинарен, во кој меѓусебно се испреплетени содржини поврзани со изучувањето на јазикот, литературата и историјата. Затоа, изучувањето на латинскиот јазик развива способност за холистички пристап кон појавите и за интегративното мислење.

#### ► *Латинскиот – вечен јазик*

И конечно, латинскиот јазик не е мртов јазик. Неговата културно – цивилизациска моќ е во длабоките корени што ги има во денешната цивилизација, почнувајќи од романските јазици кои се зборуваат во најразлични делови на светот, преку огромниот број зборови од латинско потекло во, речиси, сите други јазици, па до литературните и археолошките споменици кои го отсликуваат минатото во денешното живеење.



# Introductio

За латинскиот јазик  
писмо  
гласови  
изговор  
акцент  
видови зборови  
деклинација  
глагол





# За латинскиот јазик

Во најстаро време под латински јазик се подразбирал говорот на градот Рим и на неговото најблиско соседство. Името латински го добил според италското племе *Latini* (Латини) што живеело во областа *Lātium* (Латиум, Латиј), во која се наоѓал градот Рим. Со текот на времето, онолку колку што се проширувала римската држава, се ширело и подрачјето на коешто се зборувал латинскиот јазик. Кога Римската Република завладеала со целиот Апенински Полуостров, латинскиот како службен јазик ги потиснал другите италски јазици - пред сè, умбрискиот (во областа Умбрија) и оскискиот (во јужна Италија). Со борбите што ги водел постојано, Рим им ја наметнал својата власт и на народите крај брегот на Средоземното Море во Европа, во Азија и во Африка и така латинскиот станал светски јазик. Во Римското Царство имало два светски јазика: на запад - латинскиот и на исток - грчкиот.



Карта на областта Латиј

Латинскиот му припаѓа на индоевропското семејство јазици, во кое спаѓаат и староиндискиот, грчкиот, старословенскиот, германските јазици и др. Сродноста меѓу овие јазици се гледа кај зборовите што ги означуваат членовите на семејството, каков што е, на пример, зборот што означува „мајка“:

староиндиски:	<i>mātar</i>
грчки:	μήτηρ (читај : мéтер)
старословенски:	мати
германски:	<i>Mutter</i>
латински :	<i>māter</i>

Од народниот латински јазик, таканаречениот вулгарно-латински, кој по многу нешта се разликувал од латинскиот литературен јазик, се развиле денешните романски јазици: италијанскиот, францускиот, шпанскиот, португалскиот и романскиот.

По пропаѓањето на римската држава, латинскиот јазик останал како јазик на науката и на книжевноста низ целиот среден век и во еден дел од новиот век.

Во нашава земја секојдневно се откриваат многубројни споменици на латински јазик, за чиешто расчитување и обработка, бездруго, е потребно познавањето на латинскиот јазик. Со успешното читање и определување на времето од кое потекнува споменикот, нашата земја станува дел од големата римска цивилизација, на која бездруго ѝ припаѓала во антиката.

Денес, иако ниеден народ не зборува на латински јазик, тој се користи во научната терминологија. Сепак, на латински се зборува во Ватикан. Од латинско потекло се и многу меѓународни зборови. Учејќи го латинскиот јазик, многу полесно ги совладуваме и другите странски јазици. На пр. денешниот збор *комјутиер*, е сложенка од латинско потекло и значи „сомислител“.

Зборовите од латинско потекло во македонскиот јазик се викаат латинизми. Такви се на пр., *традиција* = „предание“, *оција* = „можност“, *оштимално* = „најдобро“, *солуција* = „решение, излез“, *резолуција* = „заедничко решение“, *еволуција* = „постапен развој“, *прогрес* = „напредок“, *транзиција* = „преминување“.

Знаењето на класичните јазици (старогрчкиот и латинскиот) ни отвора широки можности за проучување на историјата, јазикот и воопшто за навлегување во сите научни дисциплини. Така, на пр., во хемијата, ако знаеме дека *Ai* е кратенка за *aigut*, „злато“, *Ag* за *argentum*, „сребро“, полесно би го совладале Менделеевиот систем. Имињата на животните, растенијата, деловите од телото, што се опфатени во биологијата, зоологијата, медицината, ветеринарството, фармацијата имаат извornи латински имиња, кои најчесто сме принудени да ги учиме напамет, ако не го знаеме латинскиот јазик.

Примери: *fractura, -ae f.* „фрактура, скршеница“; *herba, -ae, f.* „билка“; *sinus, -us, m.* „синус, шуплина“; *labor, -oris, m.* „работка“ (оттука лабораторија, лаборант); *animal, -alis n.* „животно“ (оттука анимален, животински) итн.

## ► Писмо

Латинската азбука има 24 букви:

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	p	o	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z

Латинското писмо (*scriptura latina*) спаѓа во гласовните или фонетски писма, односно содржи букви (*litterae*), при што секоја буква е знак за определен глас. Римјаните го презеле писмото од Грците. Со ова писмо Римјаните се служеле од почетокот на нивната писменост, сè до пропаѓањето на Западното Римско Царство. Од него се развиле сите латински писма, според гласовните потреби на одделните јазици.

Во антиката не постоеле големи букви (*litterae maiusculae*) и мали букви (*litterae minusculae*), туку од V до II век п. н. е. се пишувало само со големи букви, односно писмото се викало *scriptura capitalis*. Малите букви се развиле од големите, преку поврзувањето и упростувањето при брзото пишување.

Со знакот *V* Римјаните го бележеле и вокалот *u* и консонантот *v*, а со знакот *I* и вокалот *u*, и консонантот *j*. Така, *VVA* треба да се чита *uva*, „грозје“, а *IVLIVS - Julius*, т.е., „Јулиј“. Во денешно време, за *u* го користиме *U*, *u*, а за *v* - *V*, *v*. Затоа латинската азбука денес има една буква повеќе одошто во антиката.

Во времето на Кicerон латинската азбука завршуваала со буквата *X* и имала 21 буква. Заради точното читанье на грчките зборови, Римјаните ѝ додале на својата азбука уште две букви: *Y* и *Z*, кои се среќаваат само во грчките зборови како на пр.: *Bugantium*, „Бизантиј“. Така, на крајот латинската азбука имала 23 букви.

Денес, бидејќи користиме и големи и мали букви, со големи букви ги пишуваме:

- сопствените именки, како и придавките и прилозите изведени од нив, на пр. - *Latium*, (Латиј) *Latīnus*, (придавка: латински), *Latīne* (прилог: латински);
- првиот збор во реченицата
- најчесто, првиот збор во стихот.

### Вежба:

*Обиди се да го јрочишаш овој архаичен латински напис!*

CORNELIUS LVCIVS SCIPIO BARBATVS<sup>1</sup> GNAIVOD PATRE  
PROGNATVS, FORTIS VIR SAPIENSQVE, QVOIVS FORMA VIRTVTEI  
PARISVMA I FUIT, CONSOL CENSOR AIDILIS QVEI FVIT APVD VOS,  
TAVRASIA CISAVNA SAMNIO CEPIT.  
SVBIGIT OMNE LOVCANAM OPSIDESQVE ABDOVCIT.

*Cornelius Lucius Scipio Barbatus, Gnaeo patre prognatus, fortis vir sapiensque,  
cuius forma virtuti parissima i fuit, consol, censor, aedilis qui fuit apud vos,  
Taurasiam, Cisaunam! Samnio cepit.  
Subigit omnet Lucanam opsidesque abducit.*

Корнелиј Лукиј Скипион Барбат, роден од татко Гнај,  
смел и умен човек, што бил со убавина рамна на доблеста,  
и којшто кај вас бил консул, кензор и ајдил, а ги зазел Таврасија и  
Кисауна од Самниј.  
Ја покорил цела Луканија и одвел заложници.

<sup>1</sup> Овој напис е заведен во корпусот латински написи, што се нарекува C. I. L. (*Corpus Inscriptionum Latinarum*). Врежан е на саркофаг. Л. Корнелиј Скипион кој бил конзул во 298 г. п. н. е. Според тоа, написот е датиран кон крајот на III и почетокот на II в. п. н. е.

Дисциплината што се занимава со проучувањето на написите како дел од античкото наследство се нарекува *епиграфика*.

## ► Гласови

### Поделба на гласовите

Латинските гласови се делат на:

- самогласки или вокали (*vocāles*): *a, e, i, o, u, y*;
- двогласки или дифтонзи (*diphthongi*): *ae, au, ei, eu, oe, ui*;
- согласки или консонанти (*consonāntes*):
  - а. консонантско *i* (= j) и консонантското *u* (= v);
  - б. аспирата: *h*;
  - в. ликвиди: *l, r*;
  - г. спиранти: *f, s*;
  - д. назали: *m, n*;
  - ѓ. оклузиви (експлозиви):

	звукни ( <i>mediae</i> )	беззвучни ( <i>tenues</i> )	беззвучни аспирирани ( <i>tenues aspiratae</i> )
уснени	( <i>labiales</i> )	<i>b</i>	<i>p</i>
забни	( <i>dentales</i> )	<i>d</i>	<i>t</i>
непчени	( <i>velares</i> )	<i>g</i>	<i>c, q (k)</i>

## ► Изговор

Разликуваме класичен и традиционален изговор на гласовите во латинскиот јазик. Класичниот изговор се употребува при читање текстови или при користење терминологија од класичното време. Традиционалниот изговор, пак, се користи во медицината, во фармацијата, во ветерината, во биологијата, во хемијата, или воопшто, во терминологијата од подоцнежно време.

### Класичен изговор

1. Се изговараат обата гласа од дифтонзите *ae, oe*: *Graecus* (Граекус), *poena* (поена) = „казна“;
2. Гласовите *c, t* се изговараат како *k* и *th*: *Cicero* (Кикеро), *amicitia* (амикитија) = „пријателство“.
3. *s* се изговара секогаш како *s*, па и меѓу вокали: *causa*, (читај - кáуса) = „причина“, *Caesar* (читај - Кáесар).

4. Гласовната група *-qu-* се изговара *-kv-*: *aqua* (аква) = „вода“, *sequor* (сéквор) = „следи“, *quattuor*, (квáттуор) = „четири“, *qui* (кви) = „којшто“; гласовната група *-gu-* пак се изговара *-gv-*: *lingua* (лингва) = „язик“, *sanguis* (сáнгвис) = „крв, род, потекло“.

5. Аспирираните консонанти *ch*, *ph*, *th* се изговараат така, што се слушаат обата гласа: *pulcher* (пúлхер) = „убав“, *Philippus* (Пхáлиппус), *theatrum* (тхéатрум) = „театар“.

Денес постои стремеж за прифаќање на класичниот изговор. Во повеќето земји од светот целосно или делумно е прифатен класичниот изговор.

Нашава земја спаѓа во втората група земји, односно, наместа се користи класичниот, а наместа традиционалниот изговор. Тенденција на класичните филолози во нашава земја, во согласност со општата тенденција во светот, е да се усвои класичниот изговор, но традиционалниот изговор (што е усвоен преку другите западноевропски јазици) сè уште има силно влијание врз говорниот и пишаниот јазик.

Во овој учебник ќе се користи класично-латинскиот изговор. На пр.: *Cicero* ќе се чита како Кикеро, а ќе се транскрибира како Кикерон.<sup>2</sup>

Од друга страна, еден збор што традиционално е прифатен како збор со специфично современо значење, каков што е на пример *циркус*, кога се однесува на терминот од античко време, ќе гласи *киркус*. На тој начин, ќе знаеме дека зборот *циркус* е поврзан со денешниот збор во практична и преносна смисла, додека *киркус* се однесува на терминологијата од класичното латинско време.

Слично на ова и зборот *иенал* (кој е во врска со латинизмот *penalty* во английскиот јазик) кај нас е преземен со традиционалниот изговор од латинската форма, која во антиката гласела *роена* (читај *иоéна*), „казна“. На тој начин римската форма ќе се чита со класичниот изговор, а новоформираниите термини, онака како што се прифатени. На пример, двојство се појавува меѓу зборовите *оација* и *оацијален*, иако извornата латинска форма гласи *ори-* (читај *оаи-и-*) и таа е засдничка за обата збора. Значи, дифтонгот *ae* ќе се транскрибира како *aj* или *ae*, односно како *oј* или *oe*, зависно од тоа пред кој консонант се наоѓа и кој дел од дифтонгот е носител на акцентот.

Двојството во читането се должи на користењето на латинскиот јазик како јазик на науката сè до крајот на XVIII век. На тој начин, на латински јазик биле транскрибирани и грчките зборови, па биле читани според тогаш актуелниот традиционален латински изговор, преземен во западноевропските јазици.

На пр. гркото сопствено име *Οίδιπος*, било на латински транскрибирано како *Oedipus*, при што според традиционално латинскиот изговор дифтонгот *oe* се изговара како *e* во италијанскиот, францускиот и во германскиот, а како *u* во английскиот, односно: *Egiyo*, *Egiu*, *Egiuus*, *Igiu's*. Бидејќи во некои од овие јазици е зачувана латинската форма од името, кај нив се јавува двојството - исто се пишува, но различно се изговара, според фонетските правила на тој јазик. Од друга страна, положен е проблемот со дифтонгот *ai*, особено во зборови кои имаат и интервокално *-s-*: на пр., латинскиот збор *causa* (кáуса), односно партиципот од деноминативниот глагол *causativus*, е адаптиран во английскиот како *causal* (коз'л) / *causality* (козéлити), во франц. *causalité* (се чита како: *коузалитé*) = „причина“, итал. *causale*, *causalità* (се чита како: *коузáле*, *коузалитá*) кај нас е прифатен како *коузален/коузалитëш*. Значи, повторно имаме двојство во изговорот, кое повратно влијае врз изговорот на латинските термини. (Во нашиот правопис и јазик интервокалното *s* не се изговара како *s* во ниту еден збор и ваквиот однос кон него кај зборовите од латинско или грчко потекло преку латинскиот би бил опасен при споредбата со многу други често употребувани зборови, во кои се наоѓа меѓу две самогласки.)

<sup>2</sup> Од овој пример може да се забележи, дека покрај тоа што гласот се изговара како *k*, на крајот од зборот има *n*, што го нема во латинското име во номинатив единина, а го има во преостанатите падежи. Значи, консонантските имиња се транскрибираат според основата на зборот, која кај името Кикерон гласи *Ciceron*.

Бидејќи ние читаме како што пишуваме, мошне е важно да ја употребуваме класичната латинска форма во пишаниот збор, зашто само така правилно и ќе го изговориме зборот. Затоа класичните филолози во нашава земја, специјалистите за латинскиот и за старогрчкиот јазик и за римската и грчката книжевност, кои најмногу ги следат светските тенденции при транскрипцијата на грчката и на латинската терминологија, треба што поверодостојно да ги пренесуваат латинските зборови и сопствени имиња на мајчиниот македонски литературен јазик.

### Традиционален изговор

1. Дифтонгот *ae* се изговара како ē: *aetas* (этас) = „време, период, возраст“; *terrae* (тэре) = „земји“, а дифтонгот *oe*, исто така, како ē: *poena* (пена) „казна“. Понекогаш треба да се изговорат одделно гласовите од дифтонгот, и тогаш над вториот негов вокал стои знакот за делба кој се вика диајреса, а се пишува вака: „. На пример, *aēris* (аерис) = „на воздухот“, или *poēta* (поэта) „поет“.
2. Вокалот *i* на почетокот од зборот пред самогласка го изговараме како нашето *j*: на пр. *iam* (jam) = „веке“, *iucundus* (јукундус) = „пријатен, мил“, а во средината од зборот како *ij*: *maior* (мајор) = „поголем“.
3. *u* се чита како француското *u* или како германското *ü*.
4. *c* пред *e*, *ae*, *oe*, *eu*, *i*, *u* се изговара како *ü*: на пр. *cena* (цена)= „ручек“, *Caesar* (Цезар), *caelum* (целум) = „небо“, *Cicero* (Цицеро).
5. *ch*, *ph*, *th* се изговараат како *x*, *f*, *v*: *schola* (схола)= „училиште“, *Philippus* (Филипус), *theātrum* (театрум).
6. *rh* се чита *p*: *Rhodus* (Родус).
7. *s* меѓу вокали се чита *z*: *rosa* (роза) = „роза“, *causa* (кауза) = „причина“.
8. слогот *ti* пред вокал се чита *ci*: *iustitia* (јустиција) = „правда“, *optio* (опцио) = „слободна волја“, *natio* (нацио) = „народ“ и др;  
- како *ii* се чита:
  - кога гласот *i* е долг: *tōllus* (тотиус)= „на целиот, -ата,-ото“
  - кога пред *ti* се наоѓаат буквите *s*, *t*, *x* : *bestia* (бестија) = „свер“, *Vettius* (Ветиус) = „Ветиј“, *mixtio* (микстио) = „смеса“;
  - во грчките зборови: *Miltiades* (Милтијадес) = „Милтијад“
9. *x* се изговара како *ks* : *exēplum* (ексемплум) = „пример“, *extrāho* (екстрáхо) = „извлекува“.

### Вежба

Обиди се да ги прочиташи следниве зборови со класичен, а потоа и со традиционален изговор:

Caesar, Aeneas, saepe, foederātus, amīca, Caecilia, lingua, quaestio, optimus, exēplum, Phoebus, ius, Eurydice, gymnasium, bibliothēca.

## ► Акценӣ

Местото на акцентот на зборовите во латинскиот јазик зависи од квантитетот (должината) на слоговите. Должината на слогот, пак, се определува според должината на вокалот што го содржи.

Вокалот може да биде долг (*ā ē ī ð ū*):

- по природа (*flōs* = „цвет“, *nātūra* = „природа“)
- по позиција - ако зад него следат два или повеќе консонанти, или, пак, двоен консонант (*augūstus* = „божествен“, *topitēntum* = „споменик“, *dūx* = „војсководец“).

Вокалот може да биде кус (*ā ē ī ū ū*):

- по природа (*rōrīlus* = „народ“, *cādo* = „лаѓа, умира“) и
- по позиција - вокалот зад кој следи друг вокал секогаш е кус (*natiō* = „нација“, *audiō* = „слуша“).

Според тоа, долг ќе биде слогот што содржи долг вокал или дифтонг, а кус оној кој содржи кус вокал.

Зборовите во латинскиот јазик можат да бидат едносложни, двосложни или повеќесложни. На пр. *vis*=„сила“, *Ro-ma*=„Рим“, *na-tu-ra*=„природа“, *con-di-ci-o*=„услов“ (спореди во македонскиот: *врв*, *вес-на*, *ао-е-ши*, *ве-се-ла-ши*).

Двосложните зборови се акцентираат на вториот слог од крајот на зборот: *vī-ta*=„живот“, *pá-ter*=„татко“, *á-to*=„љубам“, *dó-po*=„подарувам“, *dó-mus*=„дом, куќа“.

Трисложните и повеќесложните зборови имаат акцент на претпоследниот слог ако тој е долг, како на пр. *na-tū-ra* или на третиот од крајот, кога претпоследниот слог е краток: *Cícero*.

Во латинскиот јазик енклитиките се сврзани со зборот на којшто му го предаваат акцентот. Таков е, на пример сврзникот *que* = „и“. Спореди *mater patérque* (читај: *máter pátérkve*) = „мајка и татко“. Именката *páter* кога стои сама има акцент на вториот слог од крајот, додека кога претставува една целост со енклитиката, го губи својот првобитен акцент и добива акцент на последниот слог - *patérque*.

Должината на слогот понекогаш може да го измени и значењето на зборот: *málum* = „јаболко“, за разлика од *málum* = „зло, лошо“. Исто така и местото на акцентот може да го промени значењето на зборот. Треба да внимаваме кај енклитиките *ítāque*, „затоа“ и *ítāque*, „и така“, *útiique*, „секако“ и *útiique*, „и да“.



Да се потсетиме: Акцентските целости се состојат од два или повеќе зборови со еден заеднички акцент : *mu rékov*. Тоа значи, дека всушност првиот збор го губи својот акцент, или поточно, му го предава на соседниот. Во тој случај, *mu* претставува **проклитика**. Ако, пак, зборот што останува без акцент се наоѓа по зборот носител на заедничкиот акцент, тогаш тој претставува **енклитика**: *veruvaíjāe mi*. Во овој пример *mi* е енклитика.

### Вежба

Определи ќо акценитот на следниве зборови:

Roma, orātor, collēga, ornamēntum, initium, filius, disciplīna, triūmphus, uter, utērque.

## ► Видови зборови

Во латинскиот јазик има девет вида зборови:

МЕНЛИВИ  
ЗБОРОВИ

НЕМЕНЛИВИ  
ЗБОРОВИ

- |             |                           |  |
|-------------|---------------------------|--|
| 1. ИМЕНКИ   | ( <i>substantīva</i> )    | ИМИЊА<br>( <i>nominā</i> )   |
| 2. ПРИДАВКИ | ( <i>adiectīva</i> )      |  |
| 3. ЗАМЕНКИ  | ( <i>pronomīna</i> )      |  |
| 4. БРОЕВИ   | ( <i>numeralia</i> )      |  |
| 5. ГЛАГОЛИ  | ( <i>verba</i> )          | ПРИЛОЗИ<br>( <i>adverbīa</i> )<br>ПРЕДЛОЗИ<br>( <i>praepositiōnes</i> )<br>СВРЗНИЦИ<br>( <i>coniunctiōnes</i> )<br>ИЗВИЦИ<br>( <i>interiectiōnes</i> ) |
| 6. ПРИЛОЗИ  | ( <i>adverbīa</i> )       |  |
| 7. ПРЕДЛОЗИ | ( <i>praepositiōnes</i> ) |  |
| 8. СВРЗНИЦИ | ( <i>coniunctiōnes</i> )  |  |
| 9. ИЗВИЦИ   | ( <i>interiectiōnes</i> ) |  |

## Вежба

Спореди ги видовите зборови во латинскиот, со видовите зборови во македонскиот иштерашурен јазик!

Бидејќи од горната табела може да се види дека имињата и глаголите спаѓаат во менливите видови зборови, треба да знаеме дека менувањето на имињата по падежи се нарекува **деклинација**, а менувањето на глаголите по лица **конјугација**. Во латинскиот јазик има пет деклинации и четири конјугации.

## ► Деклинација

Зборовите што се деклинираат, односно имињата, разликуваат:

### 1. РОД (*genus*)

машки	<i>mascūlīnum</i>	<i>m.</i>
женски	<i>femīnīnum</i>	<i>f.</i>
среден	<i>neutrūm</i>	<i>n.</i>

### 2. БРОЈ (*numerūs*)

единина	<i>singulāris</i>	<i>sg.</i>
множина	<i>plurālis</i>	<i>pl.</i>

### 3. ПАДЕЖ (*casus*)

номинатив	<i>nominatīvus</i>	<i>N.*</i>
генитив	<i>genitīvus</i>	<i>G.</i>
датив	<i>datīvus</i>	<i>D.</i>
акузатив	<i>accusatīvus</i>	<i>Acc.</i>
вокатив	<i>vocatīvus</i>	<i>V.</i>
аблатив	<i>ablatīvus</i>	<i>Abl.</i>

\*Сите имиња на падежите се бележат со почетната буква од името на падежот (со голема буква ако се почетни или со мала ако се употребуваат во средината од една реченица), освен акузативот и аблативот, кај кои во кратенките се искористени првите три букви, зашто почетната буква им е иста.

## 1. Род (genus)

Исто како во македонскиот литературен јазик и во латинскиот има имиња од три рода:

**машки:**

*poēta, -ae* m. „поет“, *clarus* m. „славен“, *puer, -i* m. „момче“, *ille* m. „оној“, *victor, -ōris* m. „победник“, *senātus, -us* m. „сенат“, *primus* m. „прв“; сопствени имиња: *Titus, -i* m. „Тит“, *Caesar, -aris* m. „Каесар“, *Macedo, -ōnis* m. „Македон(ец)“, *Vulcānus, -i* m. „Вулкан“, *Persa, -ae* m. „Персиец“, *Tiberis, -is* m. „Тибер“ (река).

**женски:**

*terra, -ae* f. „земја“, *mater, -tris* f. „majка“, *soror, -ōris* f. „сестра“, *clara* f. „славна“, *illa* f. „онаа“, *tertia* f. „трета“, *malus, -i* f. „јаболко“; сопствени имиња: *Aegyptus, -i* f. „Ајгипет“ („Египет“), *Venus, -eris* f. „Венера“, *Roma, -ae* f. „Рим“.

**среден:**

*templum, -i* n. „храм“, *sacrum* n. „свето“, *carmen, -inis* n. „песна“, *mare, -is* n. „море“, *quid?* n. „што?“, *quintum* n. „петто“; сопствени имиња: *Ilium, -ii* n. „Илиј“, *Sagūntum, -i* n. „Сагунт“, *Sirmium, -ii* n. „Сирмиј“.

Постојат и именки кои имаат иста форма и за машкиот род, како на пр: *civis, -is* m./f. „графанин/графанка“, *dux, -cis* m./f. „војсководец/предводничка“, *parrens, -ntis* m./f. „родител/родителка“. Ваквите именки се нарекуваат заеднички именки - *substantīva communia*.

Треба да се споменат и именките од истата основа кои имаат различни завршоци за машки и за женски род:

*filius, -ii* m. „син“ и  
*filia, -ae* f. „ќерка“

*magīster, -i* m. „учител“ и  
*magīstra, -ae* f. „учителка“

*victor, -ōris* m. „победник“  
и *victrix, -icis* f. „победничка“

*rex, regis* m. „крал“ и  
*regīna, -ae* f. „кралица“

Имињата на животните имаат посебен збор за мажјакот, а посебен за женката: *taurus* = „бик“, *vacca* = „крава“; *aries* = „овен“, *ovis* = „овца“ итн.

## 2. Број (númerus)

Во латинскиот јазик, како и во македонскиот, имињата разликуваат два броја - единина и множина: *amicus* „пријател“, *amicí* „пријатели“.

## 3. Падеж (casus)

Односите меѓу човекот или предметот и она што го опкружува се изразуваат со помошта на шест различни падежи: номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив и аблатив, во единина и во множина. Основните соодноси лесно можат да се совладаат ако се замисли дека определената падежна форма е одговор на определено прашање.

Номинатив	кој? што?
Генитив	чиј? на кого? на што? од кого? од што?
Датив	кому? на што?
Акузатив	кого? што?
Вокатив	падеж за повикување, обраќање
Аблатив	со кого? со што? од кого? од што? каде? кога? како?

Кога станува збор за падежите, треба да се споменат и нивните функции што ги имаат тие во реченицата.

- **Номинативот (casus nominatīvus)** најчесто има улога на подмет или субјект во реченицата. На пр.: *Amor ornat.* („Лубовшта краси.“). Во номинатив се наоѓа и именскиот дел од именскиот ирирок. *Amicitiae verae aeternae sunt.* (Висшиинскиите пријателства се вечни.).
- **Генитивот (casus genitīvus)** е падеж со кој се изразува припадност. На пр. *aeternitas amicitiae verae* („вечността на висшиинскиот пријателство“), *consilium amici boni* („совештот на добриот пријател“). Со генитивот се изразува и дел од нешто: *quinq̄e eorum* („пет од нив“) итн.
- Со **дативот (casus datīvus)** се искажува кому му се дава нешто, на што се обрнува внимание, кому му се кажува или му се соопштува нешто итн. Тој најчесто претставува индиректен предмет (индиректен објект) во реченицата. На пр. *Scribit Marco.* („Му пишува на Марко.“).
- Формата во **акузатив (casus accusatīvus)** претставува предмет, односно директен објекти во реченицата. *Amo īnguat Latinam.* „Го сакам латинскиот јазик.“ *Amo amicū bonum.* „Го сакам добриот другар“.
- **Вокативот (casus vocatīvus)** е падеж за повикување и обраќање: *Ave, amice.* „Здраво, пријателе.“
- Со **аблативот (casus ablatīvus)** се искажува средство со кое се врши дејството: *Nato pisces capimus.* „Рибите ги ловиме со јадица“; и придржба: *Cum amico ambulo.* „Шетам со другарот.“; време на вршење на дејството: *Nieme fulmina rara sunt.* „Зиме молњиште се речки.“; место на кое се врши дејството: *Roma habito.* „Живеам во Рим.“

## ► Глагол

Како што споменавме погоре, глаголите, исто така, спаѓаат во менливите зборови.

Кај глаголот разликуваме:

### КРАТЕНКА

<b>3</b> ЛИЦА	(personae)	прво лице	( <i>persōna prima</i> )	1.
		второ лице	( <i>persōna secūnda</i> )	2.
		трето лице	( <i>persōna tertia</i> )	3.
<b>2</b> БРОЈА	(numeri)	единина	( <i>numerus singulāris</i> )	Sg.
		множина	( <i>numerus plurālis</i> )	Pl.
		презент	( <i>tempus praeſens</i> )	Praes.
<b>6</b> ВРЕМИЊА	(tempora)	имперфект	( <i>tempus imperfēctum</i> )	Impf.
		футур I	( <i>tempus futūrum I</i> )	Fut. I
		перфект	( <i>perfēctum</i> )	Pf.
<b>3</b> НАЧИНИ	(modi)	плусквамперфект	( <i>plusquamperfēctum</i> )	Pl.pf.
		футур II	( <i>futūrum II</i> )	Fut. II
		индикатив	( <i>indicativus</i> )	Ind.
<b>2</b> СОСТОЈБИ	(genera)	конјунктив	( <i>coniunctīvus</i> )	Coni.
		императив	( <i>imperatīvus</i> )	Imp.
		актив	( <i>genus acīlīvum</i> )	Act.
<b>5</b> ГЛАГОЛСКИ ИМИЊА	3 глаголски именки	пасив	( <i>genus passīlīvum</i> )	Pass.
		инфinitив	( <i>infinitīvus</i> )	Inf.
		супин	( <i>supīlīnum</i> )	Sup.
	2 глаголски придавки	герунд	( <i>gerundīum</i> )	Ger.
		партицип	( <i>participīum</i> )	Ptc.
		герундив	( <i>gerundīlīvum</i> )	Gdv.

- **Индикативот** е начин со кој се исказува дејство што реално се вршело, се врши или ќе се врши. Индикативот уште се вика и начин на објективно исказување.
- **Конјунктивот** е начин со кој се исказува дејство коешто посакуваме, заповедаме, поттикнуваме или забрануваме да се врши. Конјунктивот исказува желба или можност и затоа се нарекува начин на субјективно исказување.
- **Императивот** е начин со којшто се исказува дејство што треба, мора или не смее да се изврши.
- **Актив** е состојба на глаголот, чиј вршител се совпаѓа со граматичкиот подмет на реченицата.
- **Пасив** е состојба на глаголот со која се исказува дејство на кое му е подложен граматичкиот подмет во реченицата.
- **Глаголските именки** се именки изведени од глагол. Тие го зачувале значењето на глаголот, а добиле карактеристики на именка.
- **Глаголските придавки** се придавки изведени од глаголи. Партиципот е активна или пасивна глаголска придавка. Латинскиот глагол има: партицип на презентот активен, партицип на перфектот пасивен и партицип на футурот активен.

## Caput I

# Exēmpla docent

- ▶ I деклинација
- ▶ II деклинација
- ▶ Индикатив на презентот активен
- ▶ Краток преглед на римската историја



# Exēmpla docent



1. *Fabula docet.*
2. *Vitam regit fortūna.*
3. *Non scholae, sed vitae discimus.*
4. *Historiam Romae antiquae amo.*
5. *Fabulas pulchras libēnter legimus.*
6. *Puēllae statuas deārum ornant rosis.*
7. *Legāti veniunt.*
8. *Pueri in schola ludunt.*
9. *Exēmpla docent.*
10. *Populus liber pro libera patria pugnat.*
11. *Amīce, das bona exēmpla puēllis et pueris.*
12. *Gaius Iulius occupat oppidum et ibi praesidium collocat.*
13. *Bellum gerunt contra arma\* verbis.*
14. *Pueri, librum poētae clari legit̄is.*



Статуя на божиот Аполон

## Vocabula

### ► Substantīva

amicus, -i m. - приятел  
arma, -ōrum n. pl. - оружје  
bellum, -i n. - војна  
dea, -ae f. - божица  
exēplum, -i n. - пример; модел  
fabula, -ae f. - приказна  
fortūna, -ae f. - среќа, судбина  
Gaius, -ii m. - Гај  
historia, -ae f. - историја  
Iulius, -ii m. - Јулиј  
legatus, -i m. - претставник  
liber, -bri m. - книга  
nauta, -ae m. - морнар  
oppidum, -i n. - тврдина; град  
patria, -ae f. - татковина  
poēta, -ae m. - поет  
populus, -i m. - народ  
praesidium, -ii n. - логор  
puēlla, -ae f. - девојка  
puer, -erii m. - дете, момче  
Roma, -ae f. - Рим  
rosa, -ae f. - роза  
schola, -ae f. - училиште  
statua, -ae f. - статуа, скулптура  
verbum, -i n. - збор  
vita, -ae f. - живот

### ► Adiectīva

antiquus, -a, -um - стар, -а, -о  
bonus, -a, -um - добар, -а, -о  
clarus, -a, -um - славен, -а, -о  
liber, -era, -erum - слободен, -а, -о  
magnus, -a, -um - голем, -а, -о  
pulcher, chra, chrum - убав, -а, -о  
Romānus, a, um - римски, -а, -о

### ► Verba

amo 1 - љубам, сакам  
do 1 - давам  
colloco 1 - сместувам  
disco 3 - учам  
doceo 2 - подучувам  
gero 3 - носам; водам (војна)  
lego 3 - читам  
ludo 3 - играм  
occupo 1 - заземам, освојувам  
orno 1 - украсувам  
pugno 1 - се борам  
rego 3 - управувам  
venio 4 - доаѓам

### ► Adverbia

ibi - тука  
libēnter - со задоволство  
non - не

### ► Praepositiōnes

contra, co acc. - наспроти, против  
in, co abl. - во, на  
pro, co abl. - за

### ► Coniunctiōnes

et - и  
sed - но, туку

## Pensum A



Обиди се да ѝ преведеш следниве реченици на латински јазик:

- Жените сакаат рози.
- Свездите им го покажуваат патот на морнарите.
- Ги сдушаме приказните за римските богови.
- На небото гледаме голем број звезди.

### Vocabula

бог - deus, -i m.  
број - numerus, -i m.  
гледам - specto 1  
жена - femina, -ae f.  
звезда - stella, -ae f.  
небо - caelum, -i n.  
покажувам - monstrō 1  
пат - via, -ae f.  
слушам - audio 4

Caput I

## Pensum B

Побарај ѝ сродниште зборови во македонскиот и во англискиот / францускиот јазик:

латински	македонски	англиски/француски
historia, -ae	_____	_____
rosa, -ae	_____	_____
vita, -ae	_____	_____
occupo, 1	_____	_____
schola, -ae	_____	_____
exemplum, -i	_____	_____

## Pensum C

Поврзи ја именката со соодветната придавка!

fabula	Romānus
populus	magnum
oppidum	bonus
nauta	pulchra



Гај Јулиј Каесар  
C. IVLIVS CAESAR



## ► I или a деклинација

По прва или a-деклинација се менуваат именките, заменките, придавките и броевите кои имаат основа што завршува на *ā* и најголем број од нив се од женски род. На пр., именките: *stella, vita, poeta*, потоа придавките: *antiqua, iucūnda*, редниот број *una, tertia, quinta*, заменките *mea, tua, nostra*. Во некои падежи основата се стопила со падежната наставка, па затоа е подобро ако кажеме дека овие имиња во номинатив единина имаат завршок *-a*, а во генитив единина *-ae*. На истиот начин се наведени и во речник, на пр. *vita, -ae* f. „живот”.

Имињата од првата деклинација ги имаат следниве завршоци:

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
N.	<i>-ā</i>	<i>-ae</i>
G.	<i>-ae</i>	<i>-ārum</i>
D.	<i>-ae</i>	<i>-īs</i>
Acc.	<i>-ām</i>	<i>-ās</i>
V.	<i>-ā</i>	<i>-ae</i>
Abl.	<i>-ā</i>	<i>-īs</i>

Менувањето по прва деклинација на една именка и придавка изгледа така:

<i>Singularis</i>				
N	<i>puēlla</i>	девојка <sup>1</sup>	<i>iucūnda</i>	пријатна
G	<i>puēllae</i>	на девојката	<i>iucūndae</i>	на пријатната
D	<i>puēllae</i>	на девојката ѝ	<i>iucūndae</i>	на пријатната ѝ
Acc	<i>puēllam</i>	девојката ја	<i>iucūndam</i>	пријатната ја
V	<i>puēlla</i>	девојко	<i>iucūnda</i>	пријатна
Abl	<i>puēllā</i>	со девојката	<i>iucūndā</i>	со пријатната

<i>Pluralis</i>				
N	<i>puēllae</i>	девојките	<i>iucūndae</i>	пријатните
G	<i>puēllārum</i>	на девојките	<i>iucūndārum</i>	на пријатните
D	<i>puēllīs</i>	на девојките им	<i>iucūndīs</i>	на пријатните им
Acc	<i>puēllas</i>	девојките ги	<i>iucūndas</i>	пријатните ги
V	<i>puēllae</i>	девојки	<i>iucūndae</i>	пријатни
Abl	<i>puēllīs</i>	со девојките	<i>iucūndīs</i>	со пријатните

<sup>1</sup> Овој превод е буквalen и се однесува на именката и придавката одделно. Кога би биле разбрани како една целост, како синтагма, тогаш преводот би гласел: ном. „пријатна девојка”, ген. „на пријатната девојка” итн.

По прва деклинација се менуваат и некои именки од машки род кои означуваат машко лице (професија) и имиња на реки. На пр. *роѣта* (*йоеїй*), *agricola* (земјоделец), *nauta* (морнар).

## ► II или o деклинација

По оваа деклинација се менуваат имиња од машки и од среден род кои имаат -o- основи. Основата се гледа во генитив множина, кога ќе се отфрли наставката *-rum*.

Имињата од машки род во номинатив единина го имаат завршокот *-us* или *-(e)r*, а оние од среден род завршуваат на *-um*. Во генитив единина имињата од обата рода имаат завршок *-i*. На пр *amicus*, *-i* м., *ager*, *-i* м., *oppidum*, *-i* п.

Менувањето по падежи кај имињата од машки род со завршокот *-us* и оние што завршуваат на *-(e)r* се разликува единствено во вокативот единина: кај првите вокативот во единина гласи *-e*, а кај вторите вокативот е еднаков на номинативот. Кај некои од имињата на *-er* се задржува вокалот *e* од завршокот *-(e)r*, а кај некои се губи.<sup>2</sup>

Кај имињата од среден род треба да се запомни дека падежите: номинатив, акузатив и вокатив во единина имаат исти завршиоци. Во множина овие падежи завршуваат на *-a*, односно *-ia*. Во сите преостанати падежи завршиоците за машки и за среден род се еднакви.

Имињата од втората деклинација од машки род ги имаат следниве завршиоци:

	Singularis	Pluralis	
N.	<i>-us</i>	<i>-r</i>	<i>-i</i>
G.	<i>-i</i>	<i>-ī</i>	<i>-ōrum</i>
D.	<i>-ō</i>	<i>-ō</i>	<i>-īs</i>
Acc.	<i>-um</i>	<i>-um</i>	<i>-ōs</i>
V.	<i>-e</i>	<i>-r</i>	<i>-ī</i>
Abl.	<i>-ō</i>	<i>-ō</i>	<i>-īs</i>

<sup>2</sup> Имињата на *-(e)r* првобитно гласеле на *-us*: \**puer*, \**virus*, \**liber*, но дошло до губење на последниот слог, па така \**puer* станал *puer*, *liber* - *liber*, *virus* - *vir*. Кога пред *-r* имало самогласка, загубата била единствава и не барала надополнување. Меѓутоа, кога пред *-r* имало согласка, како на пр. во *migr-us*, \**nigr* становало мошне тешко за изговор, па затоа меѓу *g* и *r* се вметнало едно *-e*: *niger*. Тоа не било потребно за женскиот и за средниот род од придавката, кои не го загубиле краиниот слог и останале неизменети - *migr-a*, *nigrum*.

Менувањето по втора деклинација на една именка и придавка на -иј изгледа така:

*Singularis*

N.	<i>amicus</i>	пријателот	<i>bonus</i>	добриот
G.	<i>amicī</i>	на пријателот	<i>boni</i>	на добриот
D.	<i>amicō</i>	на пријателот му	<i>bono</i>	на добриот му
Acc.	<i>amicūm</i>	пријателот го	<i>bonum</i>	добриот го
V.	<i>amicē</i>	пријателе, пријателу	<i>bone</i>	добар
Abl.	<i>amicō</i>	со пријателот	<i>bono</i>	со добриот

*Pluralis*

N.	<i>amicī</i>	пријатели	<i>boni</i>	добрите
G.	<i>amicōrum</i>	на пријателите	<i>bonōrum</i>	на добрите
D.	<i>amicīs</i>	на пријателите им	<i>bonis</i>	на добрите им
Acc.	<i>amicōs</i>	пријателите ги	<i>bonos</i>	добрите ги
V.	<i>amicī</i>	пријатели	<i>boni</i>	добри
Abl.	<i>amicīs</i>	со пријателите	<i>bonis</i>	со добрите

Именките и придавките со завршок -ер по втора деклинација се менуваат на следниов начин:

*Singularis*

N.	<i>ager</i>	нива	<i>frugifer</i>	плодоносна
G.	<i>agri</i>	на нивата	<i>frugiferi</i>	на плодоносната
D.	<i>agro</i>	на нивата ѝ	<i>frugifero</i>	на плодоносната ѝ
Acc.	<i>agrum</i>	нивата ја	<i>frugiferum</i>	плодоносната ја
V.	<i>ager</i>	ниво	<i>frugifer</i>	плодоносна
Abl.	<i>agro</i>	со нивата	<i>frugifero</i>	со плодоносната

*Pluralis*

N.	<i>agri</i>	ниви	<i>frugiferi</i>	плодоносни
G.	<i>agrōrum</i>	на нивите	<i>frugiferōrum</i>	на плодоносните
D.	<i>agris</i>	на нивите им	<i>frugiferis</i>	на плодоносните им
Acc.	<i>agros</i>	нивите ги	<i>frugiferos</i>	плодоносните ги
V.	<i>agri</i>	ниви	<i>frugiferi</i>	плодоносни
Abl.	<i>agris</i>	со нивите	<i>frugiferis</i>	со плодоносните

Менување на имињата со завршок -ит од средниот род по втора деклинација

*Singularis*

N.	<i>oppidum</i>	град	<i>magnit</i>	голем
G.	<i>oppidi</i>	на градот	<i>magni</i>	на големиот
D.	<i>oppido</i>	на градот му	<i>magnō</i>	на големиот
Acc.	<i>oppidum</i>	градот го	<i>magnit</i>	големиот го
V.	<i>oppidum</i>	граде, граду	<i>magnit</i>	голем
Abl.	<i>oppido</i>	со градот	<i>magnō</i>	со големиот

*Pluralis*

N.	<i>oppida</i>	градови	<i>magna</i>	големи
G.	<i>oppidōrum</i>	на градовите	<i>magnōrum</i>	на големите
D.	<i>oppidis</i>	на градовите им	<i>magnis</i>	на големите им
Acc.	<i>oppida</i>	градовите ги	<i>magna</i>	големите ги
V.	<i>oppida</i>	градови	<i>magna</i>	големи
Abl.	<i>oppidis</i>	со градовите	<i>magnis</i>	со големите

Од примерите можеме да видиме дека именките се согласуваат со придавките по род, број и падеж. Тие можат да бидат од иста деклинација или од различни деклинации.

*Singularis*

N. <i>poēta clarus</i>	славен поет	<i>poētae clari</i>	славни поети
G. <i>poētae clari</i>	на славниот поет	<i>poetārum clarōrum</i>	на славните поети
D. <i>poētae claro</i>	на славниот поет му	<i>poētis claris</i>	на славните поети им
Acc. <i>poētam clarum</i>	славниот поет го	<i>poētas claros</i>	славните поети ги
V. <i>poēta clare</i>	славен поету	<i>poētae clari</i>	славни поети
Abl. <i>poētā clarō</i>	со славниот поет	<i>poētis claris</i>	со славните поети

*Pluralis*

Придавките кои се менуваат по I и II деклинација имаат одделна форма за секој род, и тоа: во номинатив единина формата за машки род завршува на *-is* или на *-er*, за женски род на *-a* и за среден род на *-um*. На пример: *bonus, bona, bonum; frugifer, frugifera, frugiferum; niger, nigra, nigrum*;

Формите за машки и за среден род се менуваат по втора деклинација, а за женски род по прва деклинација.

Во речник овие придавки се обележуваат на два начина:

- *bonus* 3 (бројот 3 покажува дека придавката има три форми, за секој род одделно);
- *niger, -gra, -grum* (се наведува формата за машки род во номинатив единина, а за женски и среден род се наведуваат само завршоците за номинатив единина)

## ► Индикатив на јрезното активен (*Indicativus praesēnti actīvi*)

Сегашното време (*tempus praesens*) исказува дејство што се случува или се повторува во сегашноста.<sup>3</sup> Формите за индикативот на презентот активен се градат од презентската основа на глаголот и личните наставки за формите од презентската основа.

Презентската основа се добива кога од инфинитивот ќе се отфрли наставката *-re*. Според завршокот на презентската основа се определува на која конјугација и припаѓа глаголот. Така, глаголите кај кои презентската основа завршува на *-a*, ѝ припаѓаат на I конјугација, глаголите кај кои презентската основа завршува на *-ē* ѝ припаѓаат на II конјугација, глаголите со презентска основа на консонант и припаѓаат на III конјугација и глаголите со презентска основа на *-i* ѝ припаѓаат на IV конјугација.

<sup>3</sup> Понекогаш поради поголема склоновитост во рассказуването на настани од миналото се употребува сегашно време со значење на минало. Ова време се нарекува *praesens historicus* (историски презент) и најчесто се срекава во историографски дела.

Личните наставки за актив на формите на презентската основа се:

	Sg.	Pl.
1.	-ō	-mus
2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

Глаголите од сите четири конјугации на ист начин ги градат формите за индикатив презент активен:

#### I или a конјугација

*amo* 1 = *amo, amā-re*, „љуби, сака“

*Singularis*

1. *amo*

2. *ama-s*

3. *ama-t*

*Pluralis*

*atā-mus*

*atā-tis*

*atā-nt*

љубам

љубиш

љуби

љубиме

љубите

љубат

#### II или e конјугација

*moveo* 2 = *moveo, movē-re*, „движи“

*Singularis*

1. *movē-o*

2. *movē-s*

3. *movē-t*

*Pluralis*

*movē-mus*

*movē-tis*

*move-nt*

движиме

движите

движат

#### III консонантска конјугација

*dico* 3 *dic-e-re*, „кажува“

*Singularis*

1. *dic-o*

2. *dic-i-s*

3. *dic-i-t*

*Pluralis*

*dic-i-mus*

*dic-i-tis*

*dic-i-nt*

велам

велиш

вели

велиме

велите

велат

#### IV или i конјугација

*dormio* 4, = *dormī-re*, „спие“

*Singularis*

1. *dormi-o*

2. *dormi-s*

3. *dormi-t*

*Pluralis*

*dormi-mus*

*dormi-tis*

*dormi-nt*

спијеме

спиете

спијат

Кај глаголите од првата и од втората конјугација личните наставки се додаваат директно на презентската основа.

Кај глаголите од третата конјугација помеѓу презентската основа и личната наставка се вметнува еден сврзувачки (тематски) вокал. Во инфинитивот тоа е вокалот *-e*, во 2 и 3 лице единина и во 1 и 2 лице множина тоа е вокалот *-i*, а во трето лице множина вокалот *-u*.

Во третата конјугација има една група глаголи кои во прво лице единина завршуваат на *-io* или *-uo* (*facio, cupio, capio, tribuo*).

Овие глаголи се менуваат на следниов начин:

*cupio* 5, *cup - ē -re*, „сака, посакува“

*Singularis*

1. *cupi-ō*

2. *cupi-s*

3. *cupi-t*

*Pluralis*

*cupi-mus*

*cupi-tis*

*cupi-nt*

сакам

сакаш

сака

сакаме

сакате

сакаат

Глаголите од IV конјугација се менуваат на ист начин како глаголите од I и II конјугација, освен во 3 лице множина каде што меѓу презентската основа и личната наставка се појавува тематскиот вокал -i.

Глаголите се цитираат во прво лице единина, по што следува арапски број што ја означува конјугацијата на која ѝ припаѓа глаголот.

На пр.

*amo 1, се чита amo, amare*

*doceo 2, се чита doceo, docere*

*facio 3, се чита facio, facere*

*sentio 4, се чита sentio, sentire*

## *De vita Romanorum*



### Краток преглед на римската историја

Основањето на Рим не навраќа на раните денови на цивилизацијата. Тој е толку стар, што денес е познат како „вечниот град“. Римјаните верувале дека нивниот град е основан во 753 година п.н.е., а модерните историчари веруваат дека тоа се случило во 625 година п.н.е.

Во почетокот Рим бил управуван од кралеви, но по владеењето на седмиот крал, Римјаните ја преземаат власта и самите го управуваат својот град. Тогаш тие воспоставуваат Совет познат како „Сенат“. Оттогаш започнува периодот на Римската Република. Зборот „република“ доаѓа од латинското „res publica“ што значи јавна работа или „работи кои се однесуваат на државата“.

Сенатот именувал конзули кои владееле со Рим, но за разлика од кралевите, тие знале дека можат да бидат казнети или сменини.

Во Рим народот бил поделен во 4 класи. Ваквата поделба била многу значајна за Римјаните. Во најниската класа биле робовите. Тие биле сопственост на други луѓе и немале никакви права. Во следната класа биле плебејците, кои биле слободни луѓе, но имале минимални права. Втора класа по значење била онаа во која биле коњаниците (или некогаш нарекувани „витети“). Името го добиле според нивната служба за време на војна.



Археолошки наоди од најстариот римски период

Во највисоката класа биле благородниците во Рим. Тие биле нарекувани „патриции“. Сета вистинска власт во Рим била во нивни раце.

Римската Република била многу успешна и се одржала речиси 500 години (од 510 п.н.е. – 23 година п.н.е.).

Римската Република се соочила со најголемиот предизвик во времето на војните со Картагина. Картагина бил многу мокен град во Северна Африка, кој, како и Рим, имал сопствена империја. Војните меѓу овие два града траеле многу долго време; се одвивале и на море и на копно. Овие војни се познати како Пунски војни.

Најпознатата борба се случила кога картагинскиот водач Ханибал со своите трупи, вклучувајќи и слонови за борба, ги преминал Алпите на северот на Италија и го нападнал Рим. Сепак, Рим излегол како победник и ја уништил Картагина во 146 год. пр. н. е.

Најпознатиот римски граѓанин, без сомнение, бил Гај Јулиј Каесар. Тој бил римски политичар и војсководец, кој без никаква наредба, ја освоил пространата територија на Галите до северот на неговата провинција во Франција. Во 49 г.п.н.е. Каесар ја поминал малата река наречена Рубикон, помеѓу неговата провинција и Италија и го освоил самиот Рим, каде што владеел како диктатор. Неговите воени походи го одвеле до Египет каде што ја сретнал Клеопатра. Тој на предавнички начин бил убиен во Сенатот во Рим.

Каесар бил толку познат и почитуван, така што по него, до денденес, се нарекува месецот јули (Julius Caesar). Исто така, и познатиот английски писател Шекспир ја напишал драмата наречена „Јулиј Каесар“, во која се прикажува неговото убиство.

По владеењето на Каесар имало многу владетели во Рим. Но, би ги спомнале само најпознатите.

**Август** е првиот римски император. Тој освоил многу територии кои ги приклучил кон Империјата.

**Клавдиј** е познат по освојувањето на Британија.

**Нерон** ги убил својата мајка и својата сопруга и им фрлил илјадници христијани на лавовите.

**Тиј** пред да стане император го уништил еврејскиот храм на Соломон во Ерусалим.

**Трајан** бил голем освојувач. Под негова власт Империјата доживува најголем пораст.



Карташинскиот водач Ханибал



Најголемиот римски освојувач Гај Јулиј Каесар

**Хадријан**

го изградил Хадријановиот Сид на север од Британија за да ја заштити провинцијата од варварите од север.

**Диоклецијан**

го поделил Царството на два дела: Западно и Источно.

**Константин**

бил првиот христијански император. Тој повторно го обединил Царството и за главен град го избрал малото гратче Бизантиум, кој го преименувал во Константинопол.

**Ромул Август**

наречен Августулус, што во превод би значело „мал Август“, бил последниот император на Рим.

**Јустинијан**

освоил многу територии, го создал „Јустинијановиот законик“ и ја изградил прекрасната црква „Света Софија“.

**Константин XI**

е последниот император на Константинопол. Умрел бранејќи го големиот град од Турците.



*Скулптура на царот Хадријан*

Римското Царство на крајот било преплавено од милиони варвари од северот и од истокот на Европа. Се смета дека тоа се случило два - трипати во историјата кога големи миграции ја зафатиле Европа, кога лубето се преселувале на други територии. Римјаните ѝ се спротивставувале на големата миграција. Нивните војски се обидувале да ја спречат реката народи кои надоаѓале кон нив. Целосното пропаѓање Рим го доживеал во 476 год. од н. е. кога бил освоен од Визигот Одоакер и неговата војска.

Меѓутоа, ова пропаѓање не го опфаќа источниот дел на Царството. Тој дел со својот центар Константинопол, успева да се одржи уште илјада години сè до освојувањето од страна на Турците под водство на Мохамед II во 1453 година.



*Реконструкција на Римскиот форум*

## Dicta et sententiae:



1. Aquilam volare doces.
2. Aurora musis amica.
3. Medicus curat, natura sanat.
4. Libri amici, libri magistri.
5. Aquila non capit muscas.

1. Спореди со нашата поговорка „Учиши риба да плива“.
2. Музите во преносна смисла значат творечка работи. Смислата е: За творење се најдојодни утврдени часови. Имало девет Музи, божици - заинтимачки на уметноста и науката кај стварите Грици и Римјани: Клио била муга на историјата, Меламена - на трајецијата, Тересихора - на шанецот, Талија - на комедијата, Евтерпа - на лирската поезија, Ерато - на љубовната поезија, Уранција - на астрономијата, Полихимија - на химните, Калиопа - на епската поезија.
3. Спореди со поговорката: „Ако има век има и лек“.
5. Високинскиите луѓе не се занимаваат со мали работи.

## Vocabula

ad, со acc. - за време: до, по, за  
 amica, -ae f. - пријателка  
 aquila, -ae f. - орел  
 aurora, -ae f. - зора, исток  
 capio 3 - факам, ловам  
 caro 1 - негувам  
 forma, -ae f. - облик; фигура  
 Graecus, -a, -um - грчки, -a, -o  
 gratia, -ae f. - милост, благодарност  
 gratus, -a, -um - пожелен, -a, -o;  
 благодарен, -a, -o  
 habeo 2 - имам  
 Kalendae, -arum f. - Календи  
 lupus, -i m. - волк  
 magister, -tri m. - учител  
 medicus, -i m. - лекар  
 Musa, -ae f. - Муза  
 musca, -ae f. - муха  
 natura, -ae f. - природа  
 persona, -ae f. - лице  
 rarus, -a, -um - избришан, -a, -o  
 sano 1 - лекувам; поправам  
 tabula, -ae f. - штица, плоча  
 volo 1 - летам

## Lingua Latina viva:



1. **Pro forma** – формално (а не суштински).
2. **Tabula rasa** – празна, неисписана табла; Римјаните пишувале на дрвени плочки, прелеани со восок. На восокот се пишувало со писалка (stilus). Писалката од едната страна била шилеста, а од другата сплескана. Сплеснатиот дел служел за израмнување на плочката, за да може повторно да се пишува на неа. Таквата плочка со измазнет восок се викала *tabula rasa*. Денес овој израз се употребува кога се мисли на човек кој е без никакво познавање или се уште не се здобил со какво и да е знаење.
3. **Persona grata (non grata)** – пожелено (непожелено) лице.
4. **Lopus in fabula** – Спореди со нашата поговорка „Ние за волкот, а волкот на врата“.
5. **Habeo gratiam magnam** – Многу благодарам.
6. **Ad Kalendas Graecas** – На грчките Календи, односно „никогаш“. Имено, првиот ден во месецот кај Римјаните бил Kalendae, а бидејќи Грците немале Kalendae, изразот значи - „никогаш“. Сп. со нашата поговорка „На куково лето“.
7. **Pro et contra** – за и против.

## Caput II

# Ab antiquo

- III деклинација - консонатски основи
- Заповеден начин
- Индикатив на презентот од помошниот глагол *sum, esse, fui*
- Ромул и Рем



# Exēmpla docent



1. Honōres mutant mores.
2. Decimus Brutus salūtem dicit Marco Cicerōni.
3. Populus stultus viris indignis honōres saepe dat.
4. Dolōris medicīnam a philosophia peto.
5. Pro patria, pro libertāte, pro vita certāmus.
6. In schola legimus notam comoediam “Militem gloriōsum”.
7. Historia est lux veritatis.
8. Multa sunt mulierum vitiа.
9. Quamdiu vivimus, in certamine sumus.
10. Dum est tempus, cogita etiam cogita!
11. Secrēto amīcos admone, lauda palam.
12. Bonum animum habe!
13. Aut disce, aut discēde!
14. Gratus es, puer! Gratae este, puellae!



Статуя на божицата Дијана

## Vocabula

### ► Substantīva

animus, -i m. -душа, дух  
Brutus, -i m. - Brut  
certamen, -inis n. - борба, натпревар  
Cicero, -onis m. - Кикерон  
civitas, -atis f. - држава  
color, -oris m. - боја  
comoedia, -ae f. - комедија  
Decimus, -i m. - Деким  
dolor, -oris m. - болка  
frater, -tris m. - брат  
honor, -oris m. - чест, почеосна служба  
libertas, -atis f. - слобода  
lux, lucis f. - светлост  
Marcus, -i m. - Марк  
medicina, -ae f. - лекување, лекарство  
miles, -itis m. - војник  
mos, moris m. - обичај, навика; pl. однесување, карактер  
mulier, -eris m. - жена, сопруга  
nomen, -inis n. - име  
philosophia, -ae f. - философија  
salus, ūtis f. - здравје; поздрав  
tempus, -oris n. - време, час  
veritas, -atis f. - истината  
vir, viri m. - маж; војник  
vitium, -ii n. - мана, недостаток

### ► Adiectīva

antiquus, -a, -um - минат, -и, -о;  
стар, -а, -о  
gloriōsus, -a, -um - возгорден, -а, -о; славен, -а, -о  
gratus, -a, -um - љубезен, -а, -о; благодарен, -а, -о  
indignus, -a, -um - недостоен, -а, -о  
multus, -a, -um - многу  
notus, -a, -um - познат, -а, -о  
stultus, -a, -um - глупав, -а, -о

### ► Verba

admoneo 2 - опоменувам  
certo 1 - се борам, се натпреварувам  
cogito 1 - мислам  
dico 3 - кажувам, велам  
discēdo 3 - се оддалечувам, си одам  
laudo 1 - фалам, пофалувам  
mitto 1 - менувам  
peto 3 - барам  
porto 1 - носам  
video 2 - гледам  
vivo 3 - живеам

### ► Adverbia

palam - јавно  
quamdiu - сè додека, додека  
saepe - често  
secrēto - тајно; насамо

### ► Praepositiōnes

a, ab, eo abl. - од

### ► Coniunctiōnes

aut - или  
dum - додека  
etiam - и

## Pensum A



Обиди се да ѝ преведеш следниве реченици на латински јазик:

- Бојаѓа на цветот е убава.
- Ромул и Рем се брака.
- Минерва, Дијана и Веста се божици на старите Римјани.
- Сакај ја и чувај ја татковината!

## Vocabula

Веста - Vesta, -ae f.  
Дијана - Diāna, -ae f.  
Минерва - Minērva, -ae f.  
Рем - Remus, -i m.  
Римјани - Romānus, -i m.  
Ромул - Romul, -i m.  
цвет - flōs, flōris m.  
чуваам - servo 1

## Pensum B

Дойолни ѝ падежниште форми коишто недосишишаш во шабелата!

падеж	color-	civitat-	milit-	nomin-	fratr-
Nom.	color	—	milites	nomina	—
Gen.	—	civitatis	—	—	fratrum
Dat.	—	—	—	nominibus	—
Acc.	—	civitatem	milites	—	—
Voc.	—	—	—	—	fratres
Abl.	colore	—	—	—	—

## Pensum C

Направи императивни форми од овие глаголи!

глагол                    2. л. ед. импер. I                    2. л. мн. импер. I

porto, portare	—	—
video, videre	—	—
legeo, legere	—	—
audio, audire	—	—



Божеското име на Август  
IVLIVS CAESAR OCTAVIANVS AVGVSTVS

# Grammatica Latina



## ▶ III деклинација

По третата деклинација се менуваат најголем број имиња во латинскиот јазик. Тие можат да бидат од сите три рода. Основата на овие имиња завршува на:

- консонант (консонатски основи);
- вокалот *i* (*i*-основи).

### Консонантски основи

Според видот на консонантот разликуваме основи на:

лабијали: <i>p, b</i>	<i>princep-s, princip-is</i> , m. првенец	<i>trab-s, trab-is</i> , f. <i>plebs, pleb-is</i> , m	греда народ
дентали: <i>t, d</i>	<i>virtus, virtūt-is</i> , f. <i>miles, milit-is</i> , m. <i>caput, capit-is</i> , n.	добрест војник глава	пофалба нога
велари: <i>c, g</i>	<i>vōx, vōc-is</i> , f. <i>lux, lucis</i> , f.	глас светлина	крал закон
ликвиди: <i>l, r</i>	<i>sōl, sōl-is</i> , m. <i>mel, mell-is</i> , n.	сонце мед	победник мајка
назали: <i>m, n</i>	<i>hiems, hiem-is</i> , f. <i>homo, hominis</i> , m.	зима човек	име говор девица
спирант: <i>s</i>	<i>mos, mor-is</i> , m. <i>tempus, tempor-is</i> n.	обичај време	право тело

Основата на именките се добива кога од формата за генитив единица ќе се отфрли наставката *-is*.

На основата ѝ се додаваат следниве наставки:

## Sg.

## Pl.

N.	основа или -s	-ēs
G.	-is	-um
D.	-i	-ibus
Acc.	-em	-ēs
V.	основа или -s	-ēs
Abl.	-e	-ibus

Менувањето на именките од III деклинација изгледа така:

Пример: *miles, militis* m. -војник основа *milit-*

	Sg.		Pl.	
N.	<i>miles</i>	војник	<i>milit-es</i>	војници
G.	<i>milit-is</i>	на војникот	<i>milit-um</i>	на војниците
D.	<i>milit-i</i>	на војникот му	<i>militi-bus</i>	на војниците им
Acc.	<i>milit-em</i>	војникот го	<i>milit-es</i>	војниците ги
V.	<i>miles</i>	војнику	<i>milit-es</i>	војници
Abl.	<i>milit-e</i>	со војникот	<i>militibus</i>	со војниците

Пример: *civitas, civitatis* f. -држава, граѓанство

основа: *civitat-*

	Sg.		Pl.	
N.	<i>civitās</i>	држава	<i>civitāt-es</i>	држави
G.	<i>civitāt-is</i>	на државата	<i>civitāt-um</i>	на државите
D.	<i>civitāt-i</i>	на државата ѝ	<i>civitātibus</i>	на државите им
Acc.	<i>civitāt-em</i>	државата ја	<i>civitāt-es</i>	државите ги
V.	<i>civitas</i>	државо	<i>civitāt-es</i>	држави
Abl.	<i>civitāt-e</i>	со државата	<i>civitātibus</i>	со државите

Пример: *tempus, temporis*, n. -време

основа: *tempor-*

	Sg.		Pl.	
N.	<i>tempus</i>	време	<i>tempora</i>	времиња
G.	<i>tempor-is</i>	на времето	<i>temporum</i>	на времињата
D.	<i>tempori</i>	на времето му	<i>temporibus</i>	на времиња им
Acc.	<i>tempus</i>	времето го	<i>tempora</i>	времињата ги
V.	<i>tempus</i>	време	<i>tempora</i>	времиња
Abl.	<i>tempore</i>	со времето	<i>temporibus</i>	со времињата

## ► Заповеден начин (Modus imperativus I)

Со заповедниот начин се исказува дејство коешто некој заповеда да се изврши. Заповедта се исказува во второ лице - единина и множина.

Кај глаголите од I, II и IV конјугација второто лице единина од заповедниот начин е еднакво на презентската основа на глаголот.

Кај глаголите од III конјугација второто лице единина од императивот има наставка *-e*.

Во второто лице множина кај глаголите од I, II и IV конјугација на презентската основа ѝ се додава наставката *-te*, (исто како и во македонскиот литературен јазик), а кај глаголите од III конјугација на презентската основа ѝ се додаваат тематскиот вокал *-i-* и наставката *-te*.

### Наставки за императив

	Sg.	Pl.
2.	-	-te

Кај глаголите од III конјугација на презентската основа ѝ го даваме тематскиот вокал *-e* за сингулар и *-i-* за плурал, така што императивот кај овие глаголи завршува на *-e*, односно *-i-te*.

	ato 1 <i>amāre</i> през. основа: <i>ama-</i>		moveo 2 <i>movēre</i> през. основа: <i>move-</i>	
2.	Sg. <i>ama!</i> льуби!	Pl. <i>amāte!</i> льбете!	Sg. <i>move!</i> движи!	Pl. <i>movēte!</i> движете!
	attendo 3. <i>attend-e-re</i> през. основа: <i>attend-</i>		sentio 4 <i>senti-re</i> през. основа: <i>senti-</i>	
2.	Sg. <i>attēnde!</i> внимавај!	Pl. <i>attendite!</i> внимавајте!	Sg. <i>senti!</i> чувствувај!	Pl. <i>sentīte!</i> чувствувајте!

Кај следниве глаголи од III конјугација забележуваме форми на заповедниот начин во второ лице единина без *-e* (оваа појава се нарекува *ајокойа* – отпаѓање на крајниот вокал од еден збор): *dico* (2. *dic!* -зборувај!), *duco* (2. *duc!* -води!), *facio* (2. *fac!* -прави! врши!), *fero* (2. *fer!* -носи! поднесувај!).

## ► Индикатив на пренетош од помошниот глагол *sunt, esse, fui*

Помошниот глагол во латинскиот јазик се цитира во три форми:  
*sunt* - прво лице единина од индикативот на пренетот активен  
*esse* - инфинитив на пренетот и  
*fui* - првото лице единина од индикативот на перфектот активен

Помошниот глагол во индикатив на пренетот се менува на следниов начин:

	Sg.		Pl.	
1.	<i>su-m</i>	сум	<i>su-mis</i>	сме
2.	<i>es</i>	си	<i>es-tis</i>	сте
3.	<i>es-t</i>	е	<i>su-nt</i>	се

Забележуваме дека помошниот глагол има две форми од пренетската основа: *s-* и *es-*. Во македонскиот јазик таква разлика покажува третото лице единина *e*, наспроти сум, си, - сме, си, се.

Помошниот глагол во латинскиот јазик може да претставува:

- самостоен прирок во реченицата: *Sunt pisces in mari.* Има риби во морето.
- глаголски дел од именскиот прирок. *Publius est puer.* Публиј е момче. *Publius et Quintus sunt boni.* Публиј и Квинтус се добри.

Именскиот дел од именскиот прирок (придавката, заменката или бројот) се согласува во род, број и падеж со подметот во реченицата.

### *De vita Romanorum*



### Ромул и Рем

Историјата на Рим *Ab urbe condita* (од основањето на градот) била најомилена тема на римските историчари во периодот на Царството, кога Римската држава станува една од најголемите на светот. На пример, еден од најпознатите автори во периодот на раното Римско Царство бил Тит Ливиј, со 142 тома на „Историјата“ (17 год. од н.е), која не е сосема истражувачко дело, туку, повеќе, збир приказни кои Ливиј ги „зачинувал“ со историски факти, антички легенди, копии на грчки митови и негови лични белешки. Ваквата историја може да биде само делумно вистинита, бидејќи Ливиј целосно се потпира врз своите претходници,

преземајќи цели томови од нив, без да ги провери „фантастичните“ приказни.

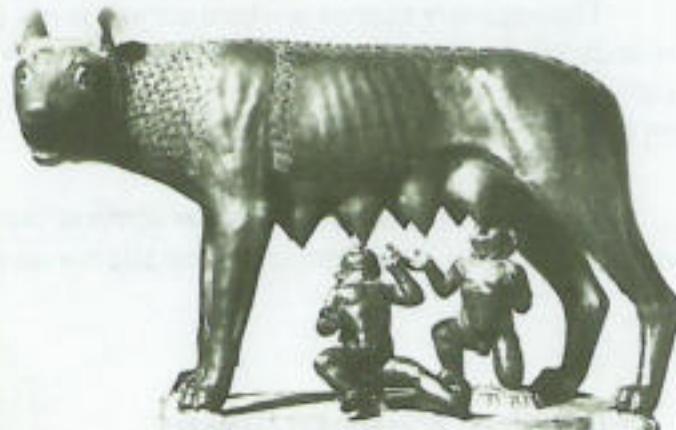
Меѓу другите значајни дела се наоѓа „Римската археологија“ од Дионисиј Халикарнаски (7 год. п.н.е.). Како Грк, Дионисиј го напишал своето огромно дело за да го покаже заедничкото потекло на Грците и на Римјаните, да ги смири римските непријатели и грчките патриоти. Затоа најголемо внимание им е посветено на митолошките теми за грчкото потекло на Лatinите. Покрај тоа, Дионисиј бил ретор по професија, па затоа и негова прва задача била да го направи своето дело читливо и интересно, а не само историско.

Третата позната книга е „Историската библиотека (читанка)“ од Диодор од Сицилија (29 год. од н.е.), која, вклучност, претставува компилација на многу антички грчки автори и на некои римски аналисти. Бидејќи делата што се напишани од аналистите се изгубени, ние дознаваме за нив преку раскажувањата на Диодор.

Античките историографи ни помагаат да дознаеме повеќе за „раѓањето“ на Рим. Фактите кои ги опишуваат и разликите меѓу нивните верзии, само ја надополнуваат сликата и ја прават појасна.

Според традиционалните истражувања, првиот град во Латиј (областа каде што подоцна е основан Рим) бил Алба Лонга. Малиот град којшто постоел и во времето на Кралството, бил основан од Асканиј, синот на Аенеј, еден од хероите на Тројанската војна. Аенеј дошол во Италија по уништувањето на Троја. Неговиот син ги обединил Latinите и го основал нивниот главен град. Историјата, може да се каже, почнува со Нумитор и Амулиј, двајцата браќа, кои се бореле за престолот на Алба Лонга. Амулиј победил, ги убил синовите на Нумитор и ја затворил во храм ѕекрката на братот, Реа Силвија. Но, таа не го заборавила злосторството на својот чичко. Реа Силвија родила двајца близнаки кои ги нарекла Ромул и Рем. Кога разбрал Амулиј за ова, ја убил и наредил децата да се стават во корпа и да ги фрлат во реката Тибар.

Амулиј мисел дека со тоа ја завршил приказната. Но, водите на реката ги исфрлиле бебињата на копно, каде што ги пронашла една волчица која ги нахранила и ги закрепиала Подоцна еден овчар Фаустул и неговата жена ја пронашле корпата и оттогаш историјата на Алба Лонга и на целиот Латиј добива нова насока. Бебињата пораснале во два млади принци, дознале за своето кралско потекло, се вратиле во Алба Лонга, го убили Амулиј и го вратиле Нумитор на власт.



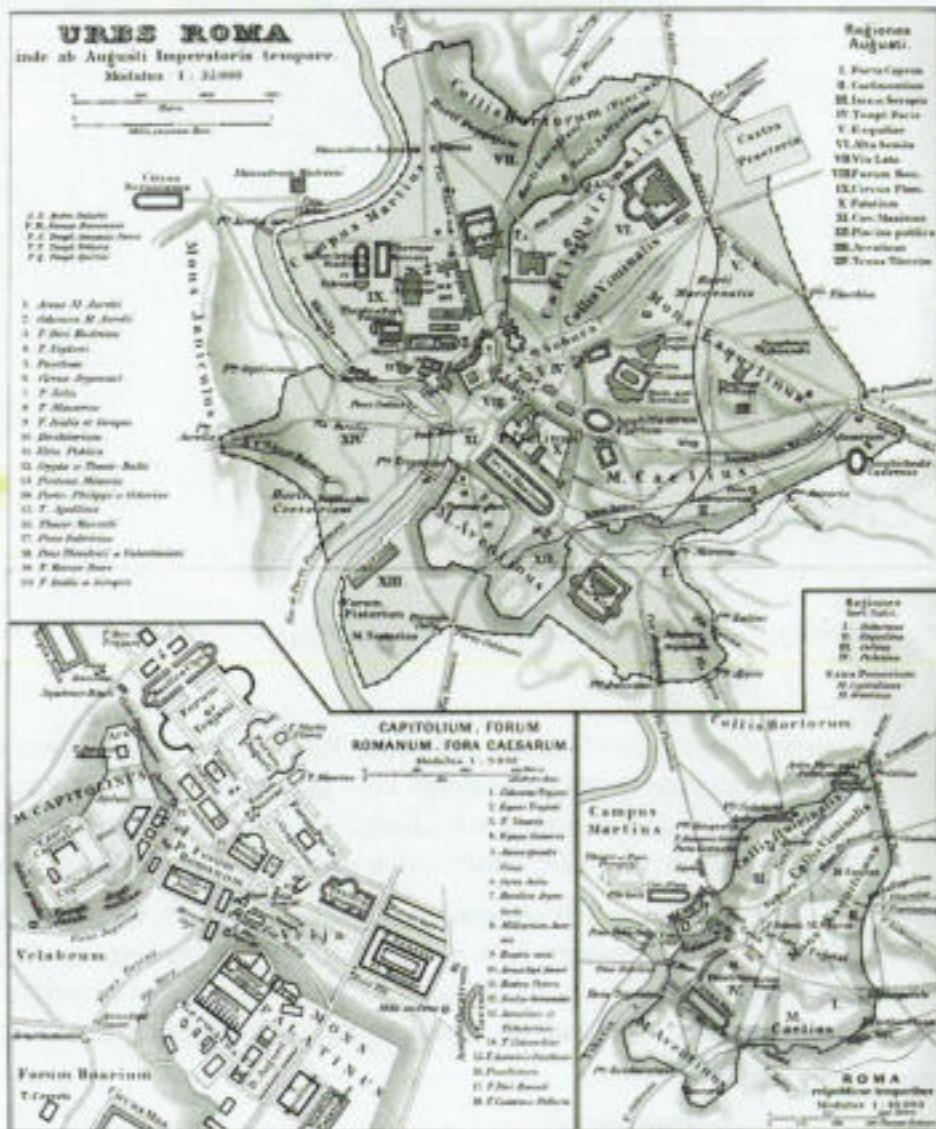
Волчицата ги храни Ромул и Рем

По ова, тие заминале на близкото ритче близу до реката Тибар и го основале градот што го нарекле... Е, тука двацата браќа се раскарале околу името на градот. Кавгата завршила трагично: Ромул го убива Рем, станувајќи единствениот крал на градот што ќе го нарече Рим (Roma).

Датумот за овој настан прв го изнел Варон, римскиот историчар. Тој смета дека тоа се случило во 753 год. п.н.с. Други сметаат дека тоа се случило нешто подоцна.

Ова ни покажува како легендите ја прикажуваат историјата.

За жал, животот не е толку убав и сликовит како легендите и митовите, иако секоја приказна содржи дел од вистината. Со помош на археолошките, литературните и културолошките истражувања можеме да се обидеме да ја откриеме приближната вистина за основањето на градот Рим.



Карта на градот Рим во време на Царството

## *Dicta et sententiae:*



### Vocabula



aureus, -a, -um - златен, -а, -о  
 bene - добро  
 cor, cordis n. - срце  
 cum, co abl. - со  
 fel, fellis n. - жолчка  
 festino I - брзам, итам  
 granum, -i n. - зрно  
 homo, -inis m. - човек  
 lente - бавно, спокојно  
 mediocritas, -atis f. - средина  
 mel, mellis n. - мед  
 nota I - забележувам  
 os, oris n. - уста  
 pax, pacis n. - мир  
 sal, salis m. - сол  
 vinum, -i n. - вино

1. Festina lente!
2. Homo homini lupus est.
3. Mel in ore, fel in corde.
4. In vino veritas.
5. Homines sumus, non dei.
6. Cum grano salis.

## *Lingua Latīna viva:*



1. **Ab antiquo** - Од старо време. Од дамнина.
2. **In pace** - Во мир.
3. **Aurea mediocritas** - Златна средина. Хоратиј го употребува овој израз кога говори за душевната хармонија која ја постигнува човекот ако нема прекумерни желби и надежи. Денес овој израз се употребува повеќе во преносна смисла: „Средниот пат е најдобар“ или „Вистинска мера“.
4. **O tempora, o mores**. О времиња, о обичаи ! т.е. О, какво време, каков морал! - Израз којшто Кicerон често го употребува во своите говори *Проишв Кайилина* и *Проишв Вер*. Овој израз се употребува кога сакаме да го осудиме моралот на некое време и да го споредиме со „добрите стари времиња“.
5. **Nota bene** – Внимавај!

## Caput III

# Civis Romānus sum

- ▶ III деклинација - вокални основи
- ▶ Придавки по III деклинација
- ▶ Партицип на презентот активен
- ▶ Семејството во стариот Рим





## Exempla docent



1. *Navis portat milites.*
2. *Omnis ars imitatio est naturae.*
3. *Mare Rubrum colore non abhorret a ceteris.*
4. *Navis, quae in flumine magna est, in mari parvula est.*
5. *Amicitiae immortales, inimicitiae mortales esse debent.*
6. *Roma, celebre caput Italiae, ad Tiberim sita est.*
7. *Patria est communis mater omnium civium.*
8. *Vita brevis est – ars longa.*
9. *Quid tu es tristis?*
10. *Veritatis simplex est oratio.*
11. *Enumerat miles vulnera, pastor oves.*
12. *Ut mors et somnus miseros felicibus aequat.*
13. *Nihil difficile amanti.*
14. *Timeo Danaos et dona ferentes\*.*
15. *Erranti viam monstra!*



Стилнина на божицата Јунона

\* глаголот timeo  
во латинскиот јазик бара предмет во акузатив. Во нашиот јазик и се преведува со „се плашам од...“.

## Vocabula

### » Substantiva

amans, -ensis - вљубен  
amicitia, -ae f. - пријателство  
ars, artis f. - уметност  
caput, -itis n. - глава  
civis, -is m. - граѓанин  
Danai, -orum m. - Данаиди  
donum, -i n. - дар  
flumen, -inis n. - река  
genus, -eris n. - род  
imitatio, -onis f. - подражаване  
inimicitia, -ae f. - непријателство  
Italia, -ae f. - Италија  
mare, -is n. - море  
mors, mortis f. - смрт  
navis, -is f. - брод  
oratio, -onis f. - говор  
ovis, -is f. - овца  
pastor, -oris m. - сточар  
regio, -onis f. - област  
somnus, -i m. - сон  
Tiberis, -is m. - Тибер  
urbs, urbis f. - град  
vulnus, -enis n. - рана

### » Adjectiva

eternus, -a, -um - вечен, -а, -о  
brevis, -e - кус, -а, -о  
celeber, -bris, -bre - славен, -а, -о  
ceterus, -a, -um - друг, -а, -о  
communis, -e - заеднички, -а, -о  
difficilis, -e - тежок, -а, -о  
felix, -icis - плоден, -а, -о; среќен, -а, -о  
immortalis, -e - бесмртен, -а, -о  
longus, -a, -um - долг, -а, -о  
miser, -era, -erum - беден, -а, -о;  
несреќен, -а, -о  
mortalis, -e - смртен, -а, -о  
ottus, -e - секој, секое  
parvulus, -a, -um - мал, -а, -о; ситен, -а, -о  
profundus, -a, -um - длабок, -а, -о  
ruber, -bra, -brum 3 - црвен, -а, -о  
simplex, -bris - едноставен, -а, -о  
sitius, -a, -um - поставен, -а, -о  
tristis, -e - тужен, -а, -о

### » Pronomina

nihil - ништо  
quae - која  
quid - зашто  
tu - ти

### » Verba

abhorre 2 - се разликувам  
aequo 1 - изедначувам  
debeo 2 - должен сум, треба  
enumero 1 - набројувам  
ero 1 - лутам  
fero 3 - носам  
timeo 2 - се плашам

### » Adverbia

ut - како

## Pensum A



Обиди се да ќи преведеш следниве реченици на латински јазик:

- На нечесниот граѓанин не му веруваме.**
- Голема е славата на храбрите војници.**
- Му носам книги на ученикот кој со задоволсвто чита.**
- Волкот го напаѓа јагнето што пие вода.**

### Vocabula

нечесен, а, о - <i>inhonēstus, -a, -um</i>
верувам - <i>credo</i> 3
слава - <i>gloria, -ae</i> f.
храбар, -а, -о - <i>fortis, -e</i>
ученик - <i>discipulus, -i</i> m.
читам - <i>lego</i> 3
со задоволство - <i>libēter</i>
јагне - <i>agnus, -i</i> m.
нападам - <i>invādo</i> 3
нијам - <i>bibo</i> 3

## Pensum B

Побарај ќи сродниште зборови во македонскиот и во англескиот / францускиот јазик!

латински      македонски      английски / француски

genus, -eris	_____	_____
civis, -is	_____	_____
regio, -ōnis	_____	_____
credo, 3	_____	_____
urbs, urbis	_____	_____
dificilis, -e	_____	_____

## Pensum C

Поврзи ја именката со соодветната придавка!

civis	aetērna
maria	felix
homines	liber
puer	mortāles
urbs	profunda



Tибериј  
TIBERIVS CAESAR AVGVSTVS



## ► III деклинација : вокални основи

По оваа деклинација се менуваат најголемиот број именки од женски и од среден род. Тие се делат на:

- еднаквосложни (*parisyllaba*) - именки кои имаат еднаков број слогови во номинатив и генитив единина.
- Најмногубројни се именките од женски род. Тие во номинатив сингулар завршуваат на *-is* или на *-es*, а во гентив сингулар на *-is*. (*vulpes*, *-is* f. - лисица, *avis*, *-is* f. - птица);
- Именките од среден род во номинатив сингулар завршуваат на *-e*, а во гентив сингулар на *-is* (*mare*, *-is* n. - море, *rete*, *-is* n. - мрежа);
- Од машки род се именките кои во номинатив сингулар завршуваат на *-er*, а во гентив сингулар на *-is* (на пр. *pars*, *partis* f. -дел, *urbs*, *urbis*, f. -град, *arx*, *arcis* f. -кула)
- нееднаквосложни (*imparisyllaba*) - именки со различен број слогови во номинатив и генитив сингулар.
- Именките од женски род завршуваат на *-s*, а во гентив множина на *-is* (на пр. *pars*, *partis* f. -дел, *urbs*, *urbis*, f. -град, *arx*, *arcis* f. -кула)
- Именките од среден род завршуваат на *-al,-alis* и на *-ar,-aris* (*animal*, *animālis* n. -животно, *exemplar*, *exemplāris*, n. - пример).

Именките со вокални основи од III деклинација имаат исти падежни завршици како именките од консонантските основи. Единствената разлика меѓу нив е во гентив множина: именките од *i*-основите имаат завршок *-i-um*, во кој се препознава основата на именката. Спореди gen. pl. *duc-um* : *civi-um*.

\* Пример: *navis*, *-is* f. - товарен кораб  
основа: *navi-*

	<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
N.	<i>navis</i>	кораб	<i>naves</i>	кораби
G.	<i>navis</i>	на коработ	<i>navi-um</i>	на корабите
D.	<i>navi</i>	на коработ му	<i>navibus</i>	на корабите им
Acc.	<i>navem</i>	коработ го	<i>naves</i>	кораби ги
V.	<i>navis</i>	корабе, корабу	<i>naves</i>	кораби
Abl.	<i>nave</i>	коработ	<i>navibus</i>	со корабите

Именките од среден род од вокалните основи се разликуваат од именките од машки и од женски род по тоа што имаат аблатив единина на *-i*<sup>1</sup> и номинатив, акузатив и вокатив множина на *-ia*:

<sup>1</sup> Аблатив единина на *-i* имаат и некои именки од женски род: *tussis*, *-is* f. -кашлица; *febris*, *-is* f. - треска, *arris*, *-is* f. - кула, *secūris*, *-is* f. - секира.

Доколку именката е придружена со придавка, како и обично, важи правилото дека тие се согласуваат по род, број и падеж, а нивното менување ќе зависи од основата на секоја поединечно. Значи, тие не мора да бидат од иста деклинација.

Пример: *mare, maris* n. -море

основа: *mari-*, ќе се менува по III деклинација-вокални основи

*profundus, -a, -um* - длабок, длабока, длабоко

основа: *profundo* - ќе се менува по II и I деклинација

Sg

N.	<i>mare profundum</i>	длабоко море
G.	<i>maris profundi</i>	на длабокото море
D.	<i>mari profundo</i>	на длабокото море му
Acc.	<i>mare profundum</i>	длабокото море го
V.	<i>mare profundum</i>	длабоко море
Abl.	<i>mari profundo</i>	со длабокото море

Pl.

	<i>maria profunda</i>	длабоки мориња
	<i>marium profundorum</i>	на длабоките мориња
	<i>maribus profundis</i>	на длабоките мориња им
	<i>maria profunda</i>	длабоките мориња ги
	<i>maria profunda</i>	длабоки мориња
	<i>maribus profundis</i>	со длабоките мориња

Менувањето на нееднаквосложните именки од женски и од среден род меѓу себе се разликува единствено во аблатив сингулар.

\* Пример: *arx, arcis* f.;

основа: *arci-*

Пример: *exemplar, -aris* n.

основа: *exemplari-*

Sg

N.	<i>arx</i>	<i>arcis</i>
	кула	кули
G.	<i>arcis</i>	<i>arci-um</i>
	на кулата	на кулите
D.	<i>arci</i>	<i>arcibus</i>
	на кулата ѝ	на кулите им
Acc.	<i>arcem</i>	<i>arces</i>
	кулата ја	кулите ги
V.	<i>arx</i>	<i>arcis</i>
	куло	кули
Abl.	<i>arce</i>	<i>arcibus</i>
	со кулата	со кулите

Pl.

	<i>exemplar</i>	<i>exemplaria</i>
	примерок	примероци
	<i>exemplaris</i>	<i>exemplarium</i>
	на примерокот	на примероците
	<i>exemplari</i>	<i>exemplaribus</i>
	на примерокот му	на примероците им
	<i>exemplar</i>	<i>exemplaria</i>
	примерокот го	примероците ги
	<i>exemplar</i>	<i>exemplaria</i>
	примероку	примероци
	<i>exemplari</i>	<i>exemplaribus</i>
	со примерокот	со примероците

### Придавки од III деклинација

По III деклинација се менуваат три вида придавки кои им припаѓаат на вокалните основи:

- придавки со три форми (одделна форма за секој род): на пр. *celer, celeris, celere* - брз, брза, брзо; *celeber, celebris, celebre* - славен, славна, славно;

	Singularis			Pluralis		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.
N.	<i>celer</i>	<i>celeris</i>	<i>celere</i>	<i>celeres</i>	<i>celeres</i>	<i>celeria</i>
	брз	брза	брзо		брзи	
G.	<i>celeris</i>	<i>celeris</i>	<i>celeris</i>		<i>celerium</i>	
	на брзиот	на брзата	на брзото		на брзите	
D.	<i>celeri</i>	<i>celeri</i>	<i>celeri</i>		<i>celeribus</i>	
	на брзиот му	на брзата ѝ	на брзото му		на брзите им	
Acc.	<i>celerem</i>	<i>celerem</i>	<i>celere</i>	<i>celeres</i>	<i>celeres</i>	<i>celeria</i>
	брзиот го	брзата ја	брзото го		брзите ги	
V.	<i>celer</i>	<i>celeris</i>	<i>celere</i>	<i>celeres</i>	<i>celeres</i>	<i>celeria</i>
	брз	брза	брзо		брзи	
Abl.	<i>celeri</i>	<i>celeri</i>	<i>celeri</i>		<i>celeribus</i>	
	со брзиот	со брзата	со брзото		со брзите	

- придавки со две форми (едната за машки и за женски род, а другата за среден род): на пр. *brevis*,  *breve* - , кус, куса, кусо; *fortis*, -e -смел, смела, смело;

	Singularis					
	m. f.	m. f. n.	n.	m. p.	ж. р.	ср. р.
N.	<i>brevis</i>		<i>breve</i>	краток	кратка	кратко
G.		<i>brevis</i>		на краткиот	на кратката	на краткото
D.		<i>brevi</i>		на краткиот му	на кратката ѝ	на краткото му
Acc.	<i>brevem</i>		<i>breve</i>	краткиот го	кратката ја	краткото го
V.	<i>brevis</i>		<i>breve</i>	краток	кратка	кратко
Abl.		<i>brevi</i>		со краткиот	со кратката	со краткото

	Pluralis					
	m. f.	m. f. n.	n.		m. ж. ср. р.	
N.	<i>breves</i>		<i>brevia</i>		кратки	
G.			<i>brevium</i>		на кратките	
D.			<i>brevibus</i>		на кратките им	
Acc.	<i>breves</i>		<i>brevia</i>		кратките ги	
V.	<i>breves</i>		<i>brevia</i>		кратки	
Abl.			<i>brevibus</i>		со кратките	

- придавки со една форма (за сите три рода): пр. *felix*, -*icis* -среќен, среќна, среќно; *sapiens*, -*ēntis* - умен, мудар, мудра, мудро. Сепак и овие придавки во акузатив сингулар и во номинатив, акузатив и вокатив плурал имаат по две форми (едната за машки и за женски род, а другата за среден).

*Singularis*

	m. f.	n.	m. p.	ж. р.	ср. р.
N.		<i>felix</i>	среќен	среќна	среќно
G.		<i>felicis</i>	на среќниот	на среќната	на среќното
D.		<i>felici</i>	на среќниот му	на среќната ѝ	на среќното му
Acc.	<i>felicem</i>	<i>felix</i>	среќниот го	среќната ја	среќното го
V.	<i>felix</i>	<i>felix</i>	среќен	среќна	среќно
Abl.		<i>felici</i>	со среќниот	со среќната	со среќното

*Pluralis*

	m.f.	n.
N.	<i>felices</i>	<i>felicia</i>
G.		<i>felicium</i>
D.		<i>felicibus</i>
Acc.	<i>felices</i>	<i>felicia</i>
V.	<i>felices</i>	<i>felicia</i>
Abl.		<i>felicibus</i>

► *Партицип на ѕрезнитој активен*  
*(Participium praesenti activi)*

Партиципот на презентот активен е глаголска придавка, што се гради на следниов начин:

а) кај глаголите од прва и од втора конјугација, на презентската основа ѝ се додаваат завршоците : *-ns* за номинатив единина и *-ntis* за генитив единина, т.е. :

глагол	през. основа	зavr-шок	партицип на презентот
<i>amo 1</i>	<i>amā-</i>	+ <i>-ns</i>	= <i>N. amāns</i>
	<i>amā-</i>	+ <i>-ntis</i>	= <i>G. amāntis</i>
<i>moveo 2</i>	<i>movē-</i>	+ <i>-ns</i>	= <i>N. movēns</i>
	<i>movē-</i>	+ <i>-ntis</i>	= <i>G. movēntis</i>

б) кај глаголите од трета и од четврта конјугација, на презентската основа ѝ се додаваат завршоците: *-ens* за номинатив единина и *-entis* за генитив единина:

глагол	през. основа	зavrшок	партицип на презентот
<i>dico 3</i>	<i>dic-</i>	+ <i>-ens</i>	= <i>N. dicens</i>
	<i>dic-</i>	+ <i>-ēntis</i>	= <i>G. dicēntis</i>
<i>sentio 4</i>	<i>sentī-</i>	+ <i>-ens</i>	= <i>N. sentiens</i>
	<i>sentī-</i>	+ <i>-ēntis</i>	= <i>G. sentēntis</i>

Партиципот на презентот активен се менува како придавките од III деклинација со една форма за сите три рода, со таа разлика што во абл. еди. има наставка -e:

### *Singularis*

	m.	f.	n.	
N.		<i>amans</i>		м.р., ж.р., спр.
G.		<i>amantis</i>		еној, онаа, она што љуби
D.		<i>amanti</i>		на оној, онаа, она што љуби
Acc.	<i>amantem</i>	<i>amantem</i>	<i>amans</i>	на оној, онаа, она што љуби му
V.	<i>amans</i>	<i>amans</i>	<i>amans</i>	еној, онаа, она што љуби го
Abl.		<i>amante</i>		што љубиш
				ко оној, онаа, она што љуби

### *Plurality*

	m.	f.	n.	
N.	<i>amantes</i>	<i>amantes</i>	<i>amantia</i>	м.р., ж.р., спр.
G.		<i>amantium</i>		оние што љубат
D.		<i>amantibus</i>		на оние што љубат
Acc.	<i>amantes</i>	<i>amantes</i>	<i>amantia</i>	на оние што љубат им
V.	<i>amantes</i>	<i>amantes</i>	<i>amantia</i>	оние што љубат ги
Abl.		<i>amantibus</i>		што љубите, вљубени
				ко оние што љубат

Партиципот на презентот активен означува дејство што се врши во сегашноста или дејство што се врши истовремено со дејството на главниот глагол во реченицата. Го преведуваме со „еној што...“ или со глаголски прилог на -jki.

## *De vita Romanorum*



### Семејството во стариот Рим

Во најстариот период од историјата на градот Рим, семејствата (вклучувајќи неколку генерации од ист род - прадедовци, дедовци, татковци и деца) живееле во заедница. Глава на фамилијата бил најстариот маж. Тоа можел да биде таткото, дедото, можеби и чичкото.

Секоја фамилија имала свои правила и обичаи, а главата на фамилијата, *pater familias*, имал моќ да одлучува за правилата и однесувањето на сите членови на фамилијата. Тој го поседувал имотот, целиот авторитет, власта над животот и смртта за секој член на фамилијата. Дури и кога децата ќе станале возрасни мажи, тој сè уште бил „главниот“.

Во сиромашните семејства, ако немало пари за храна за секој член од семејството, pater familias можел да реши дали болното дете ќе умре или не и дали ќе продаде некого од семејството во рабство или не. Жените немале никаков авторитет и единствена работа им била да се грижат за децата и домот.

Во времето на Царството (околу 1 век п. н.е.) работите се измениле. Иако членовите на семејството живееле во иста куќа, жените можеле да поседуваат земја, да работат, да ослободуваат робови.

#### **Улогата на мажите, жените и децата во секојдневниот живот во Рим**

Мажите, во текот на денот, работеле надвор од домот. Богатите мажи го започнувале денот облекувајќи ја својата тога и појадувајќи во домот. Пред излегување од домот тие се молеле кај домашниот олтар. Работниот ден го започнувале пишувајќи писма и посетувајќи ги клиентите. Потоа заминувале на Форумот, каде што се срекувале со другите „бизнисмени“. По ручекот ја довршувале работата предвидена за тој ден. Доцна попладне заминувале во бањите да се релаксираат, а оттаму заминувале дома, на вечера со своето семејство.

Сиромашните мажи обично работеле како занаетчи, земјоделци или продавачи. Тие започнувале со работа уште од изгрејсонце. Целиот ден им поминувал во работилницата или на полето. По вечерата си легнувале, бидејќи ги чекала напорната работа и следниот ден.

Жените, за разлика од мажите, останувале во домот и се грижеле за домашните работи и децата. Мал број жени работеле, и тоа обично, како наставнички или лекарки.

Животот на жените со богати сопрузи се разликувал од животот на жените на сиромашните мажи. Така, на пр. доколку жената имала богат маж, таа денот го минувала планирајќи ја вечерната забава, која со својот маж ја подготвувале за приятелите. Тие обично го започнувале денот со молитви на домашниот олтар, им наредувале на робовите да ја започнат подготовката за вечерата, ја средувале својата фризура, шминката и облеката. Со помош на робовите ја одржуvalе хигиената во куќата.

За разлика од нив, сиромашните жени станувале рано наутро заедно со своите сопрузи и работеле во домот и на полето по цел ден. Сета работа во домот ја извршувале самите, бидејќи немале пари да платат за робови.

Децата на богатите Римјани започнувале да одат на училиште кога ќе наполнеле 7 години. Момчињата останувале во училиште подолго време од девочињата и учеле различни нешта. Така на пример, девочињата учеле



Претпостави на членовите на римското семејство

како да ткаат, да готват, да плетат, односно се оспособувлеа како да се грижат за домот кога ќе се омажат. Девојчињата од сиромашните семејства сето тоа го учеле дома. Речиси сите момчиња, со исклучок на најсиромашните, оделе на училиште. Тие учеле да читаат, да пишуваат на латински и на грчки јазик, учеле математика и говорништво. Овие вештини им бие потребни на момчињата, ако сакале да се вклучат во јавниот живот на Рим.

Децата на богатите, обично, имале приватен учител, *paedagogus*, кој можел да биде и роб, и кој ги подучувал децата дома. Мефутоа, повеќето деца оделе на училиште – *ludus litterarius*. Овие училишта биле основани од учител – *magister*. За време на Царството вакви

училишта имало на секој чекор во Рим. Во училиштата, покрај маса за учителот и столчиња за децата, имало и табла, мијалник и абакус. Децата не учеле секој осми ден т. н. *nundinae*, како и на петтиот ден по полната месечина, *quinquatrus*. Учениците имале и летен распуст.

Девојчињата учеле од седмата до тринаесеттата година, а момчињата до петнаесеттата.

Кога девочињата ќе наполниле 14 години, нивните татковци веќе ја планирале свадбата за своите ќерки, бајќи им сопруг, нов дом и фамилија. Момчињата, пак, се женеле по 15 - тата година, кога се здобивале и со правото на глас и работа.

### Имните во Рим

Именувањето на Римјаните за време на Римската Република



Преизглед на  
училиште во Рим

#### Praenomen

Лично,  
индивидуално,  
крстено име;

Се користи во  
рамките на  
фамилијата и  
блиските,  
обично  
напишано со  
кратенка на  
натписите;

Marcus  
Gaius

#### Nomen

Името на родот  
на којшто му припаѓа мажот,  
наследено име;

Се користи  
да се означи  
мажот во  
различни  
околности,  
особено ако  
нема  
когномен;

Tullius  
Iulius

#### Cognomen

Име на дел или на клан од  
родот на којшто му припаѓа  
мажот, наследено име;

Најчесто се  
употребува  
да се означи  
мажот. Во  
формални  
околности се  
користат  
трите имиња;

Cicero  
Caesar

## Три имиња

Аристократите во времето на Републиката имале три имиња, додека другите, обично, ги имале само првите две (на пр. Gaius Marius, Gnaeus Pompeius).

### Прастомен

Личното име му се давало на детето на деветтиот ден по раѓањето, ако детето е машко или на осмиот ден ако е женско. Обично, во Рим се избирало меѓу триесет имиња. Личното име се пишувало скратено кога се пишувало пред другите две имиња (номен и когномен). На пр. A. = Aulus, C. = Gaius, D. = Decimus, M. = Marcus, L. = Lucius итн. Интересно е што во некои римски фамилии се давале секогаш исти имиња. Така, на пр., во фамилијата на Клавдиј Нерон биле давани имињата Тибериј и Деким, во фамилијата на Корнелиј Скипион имињата Гнај, Лукиј и Публиј. При крајот на Царството, прекарот, односно, фамилијарното име се користело како лично.

### Номен

Номен (nomen gentilicium или nomen gentile) е името кое доаѓа по личното име и е заедничко за сите членови на исто семејство, ист род (gens). Во Рим имало околу 1000 фамилијарни, родовски имиња. На пр. Aemilius, Pompeius, Claudius, Valerius итн.

### Когномен

Когноменот е име кое настанало како прекар во врска со физичките особини на оној кому му е наменето, а подоцна станало и име кое означувало различни граници во една иста фамилија. Подоцна, некои имале и по неколку cognomina, бидејќи се појавил обичај за когномен да се зема името на мајката или дедото по мајка или имињата на познатите личности.

### Когномен од доблест

Маж со две или со три имиња можел официјално да биде дополнително награден со cognomen во знак на „чест“. Овој когномен мажот го носел до крајот на својот живот, но тој не се пренесувал врз неговите

наследници (на пр. Gnaeus Pompeus Magnus („Великиот“), Publius Cornelius Scipio Africanus (освојувачот на Африка). Cognomina од доблест биле доделувани со одлука на Сенатот. Понекогаш, дополнителните cognomina биле прекари (на пр. Publius Cornelius Sulla Felix („Среќниот“).

### Посвојување

Момче од една фамилија, која веќе имала наследник, можело да биде посвоено од друга фамилија која немала преживеан син. Посвоениот син ги земал сите три имена од таткото којшто го посвоил, а ним им го давал и името на родот од којшто потекнува во придавска форма (со додавање на суфиксот – *-anus*). Така, кога Lucius Aemilius Paulus бил посинет од Publius Cornelius Scipio Africanus, неговото име станало Publius Cornelius Scipio Aemilianus.

### Имињата на жените

Сите женски деца од градските фамилии биле нарекувани со женска форма од името на родот во кој биле родени. Така, сите жени чии татковци имале патен *Julilius* биле нарекувани *Julia*, а оние чии татковци имале номен *Cornelius* биле нарекувани *Cornelia*. Јавно, тие биле идентификувани со посесивната форма од сопатен на името на нивните татковци (на пр. *Julia Caesaris*, „Јулија ќерката на Каесар“). Ако фамилијата имала повеќе од една ќерка, тие се разликувале меѓу себе со зборовите *maior* и *minor* („постарата“ и „помладата“) или *prima*, *secunda*, *tertia* (прва, втора, трета) итн.

## Dicta et sententiae:



### Vocabula

avis, -is f. - птица  
 concordia, -ae f. - слога  
 corōno l - овенчувам,  
 крунисувам  
 corpus, -oris n. - тело  
 delictum, -i n. - прекршок  
 finis, -is m. - край  
 mater, -ris f. - мајка  
 mens, mentis f. - ум, дух  
 murus, -i m. - ѕид, бедем  
 odiōsus, a, um - непожелен, -а,  
 -о  
 opus, operis n. - дело  
 pilus, -i m. - влакно  
 rarus, -a, -um - редок, -а, -о  
 repetitio, -ēis f. - повторување  
 sanus, -a, -um - здрав, -а, -о  
 sapiens, -entis - мудар, -а, -о  
 sat - доволно, доста  
 studium, -ii n. - изучување  
 verus, -a, -um - вистински, -а,  
 сече-о  
 vulpes, -is f. - лисица

1. Mens sana in corpore sano.
2. Repetitio est mater studiorum.
3. Vulpes pilum mutat, non mores.
4. Amīcus verus rara avis.
5. Finis corōnat opus.
6. Concordia civium murus urbiū.

## Lingua Latīna viva:



1. **Civis Romanus sum** - Римски граѓанин сум. (Секој римски граѓанин имал право со овие зборови да ги заштити своите права и обврски).
2. **Sapienti sat.** - За мудриот толку. Се мисли: на мудриот човек му се потребни малку зборови за да разбере нешто.
3. **Homo sapiens.** - Човек (термин кој го означува човекот во денешната еволутивна фаза).
4. **Corpus delicti** - Доказ за прекршокот (очигледен доказ за извршено кривично дело).
5. **Nomina sunt odiosa.** - Имињата се непожелни, (без имиња). Се мисли: кога се зборува за некои постапки, кога се критикува, не треба да се спомнуваат имињата на лубето.



## Caput IV

# Domus propria, domus optima

- ▶ IV деклинација
- ▶ V деклинација
- ▶ Индикатив на имперфектот активен
- ▶ Римската кука



# Exēmpla docent



1. *Evēntus – stultōrum magīster.*
2. *Manus manū lavat.*
3. *Semper cum magno metu incipio dicere.*
4. *Divites replent domos suas gemmis, margarītis, auro, ebore.*
5. *Hostes sunt in manibus.*
6. *Gloria est fructus verae virtutis.*
7. *Spes sola homini in miseriis solatium est.*
8. *Nulla res generi hominum tam necessaria est, quam medicīna.*
9. *Imperatōrum res adver̄sae auctoritātem minuunt.*
10. *Omnium rerum principia parva sunt.*
11. *Ingenium nemo sine corpore exercebat.*
12. *Galli suos agros studiōse colēbant.*
13. *Ex atrio Romānus intrābat in cunctas cellas, triclinium, sacellum, tablinum.*
14. *Praesidium petebāmus a benevolentia viri.*
15. *Cives cum civibus de virtute certābant.*



Статуя на божицата Керера

## Vocabula

### ► Substantīva

acies, -ēs f. - връв  
atrium, -ī n. - атриум  
auctoritas, -ītis f. - достоинство,  
влияние, улед  
aureum, -ī p. - злато  
benevolentia, -ae f. - благонаклонност  
cella, -ae f. - собачка  
comus, -us p. - рог  
dies, -ēi m. - ден  
dives, -ītis - богат, -а, -о  
domus, -us f. - дом, кука  
ebur, -oris n. - слонова коска  
evēntus, -us m. - случај, настап  
exercitus, -us m. - војска  
fructus, -us m. - плод  
Galli, -ōrum m. - Гали  
gemma, -ae f. - скапоцен камен  
hostis, -īs m. - неприятел  
imperatōr, -ōris m. - заповедник, цар  
ingenium, -ii n. - характер, дух  
magistratus, -us m. - државна служба,  
магистрат  
manus, -us f. - рака  
margarīta, -ae f. - бисер  
metus, -us m. - страх  
miseria, -ae f. - беда  
praesidium, -ī n. - защитата, помощ  
principium, -ī n. - почеток  
progrēssus, -us m. - напредок  
res, rei f. - предмет, работа, појава  
sacellum, -ī p. - капела  
solatium, -ī n. - прибуждите  
spes, -ei f. - надеж  
tablinum, -ī p. - балкон, архива  
triclinium, -īj n. - трисерија  
virtus, -ītis f. - доблест

### ► Adiectīva

adversus, -a, -um - несрекен, -а, -о  
acer, acris, acete - острар, -а, -о  
cunctus, -a, -um - съвкупен, -а, -о;  
цел, -а, -о  
dexter, -īcīra, -ītētum - десен, -а, -о  
falsus, -a, -um - лажен, -а, -о  
firmus, -a, -um - цврст, -а, -о  
necessarius, -a, -um - неопходен, -а, -о  
optimus, -a, -um - најдобар, -а, -о  
parvus, -a, -um - мал, -а, -о  
proprius, -a, -um - собствен, -а, -о  
sobus, -a, -um - сам, -а, -о

### ► Pronomina

nemo, -inis m. f. - никој, -а, -е  
nullus, -a, -um - ниеден, -а, -о  
suis, -a, -um - свој, -а, -е

### ► Verba

coio 3 - обработувам  
exerceo 2 - вежбам  
incipio 3 - започнувам  
intro 1 - алегувам  
lavo 1 - мијам  
minuo 3 - намалувам  
repleo 2 - исполнувам

### ► Adverbia

quam - како, колку  
tam - така, толку  
semper - секогаш  
studiōse - грижливо

### ► Praepositōnes

de co abl. - за  
e, ex co abl. - од  
sine co abl. - без

## Pensum A



Обиди се да ги преведеш следниве реченици на латински јазик:

- Морнари~~и~~е работеа во пристаништето.
- Слободата на граѓаните ѝ е потребна на државата.
- Пладне~~и~~то е средишниот дел од денот.
- Ханибал ја водеше војската на Карthagинците против Римјаните.

## Vocabula

водам - duco 3  
дел - pars, partis f.  
Картагинци - Poeni, -они m.  
пладне - meridies, -еи m.  
пристаниште - portus, -ус m.  
работам - laboro 1  
Ханибал - Hannibal, -алис m.

## Pensum B

Менувај џо џадежи!

progrēssus (magnus, -a, -um);

fides (firmus, -a, -um);

acies (acer, acris, acre)

## Pensum C

Поврзи ја именката со соодветната придавка!

cornu

omnis

dies

falsus

spes

pulcher

exercitus

fortis

magistratus

Romānus

domus

dexter



Гај Калигула  
CAESAR AVGSTVS GERMANICVS



## ► IV или и деклинација

По оваа деклинација се менуваат именки од машки, женски и од среден род со основа на *-us*.

Именките од машки и од женски род во номинатив единина имаат завршок *-is*, во генитив единина *-is*. На пример:

*exercitus, -is* m. – војска  
*sensus, -is* m. – чувство

*senatus, -is* m. – сенат  
*tanus, -is* f. – рака

Именките од машки и од женски род ги имаат следниве карактеристични завршоци:

	Sg.	Pl.
N.	<i>-us</i>	<i>-us</i>
G.	<i>-is</i>	<i>-ium</i>
D.	<i>-ui</i>	<i>-ibus</i> <sup>1</sup>
Acc.	<i>-um</i>	<i>-is</i>
V.	<i>-us</i>	<i>-is</i>
Abl.	<i>-u</i>	<i>-ibus</i>

<sup>1</sup> Овие именки завршуваат во датив и аблатив множина на *-ibus* (на пр. *asibus*), но подоцна под влијание на имињата од третата деклинација го добиле завршокот *-ibus*.

Пример: *fructus* - плод  
основа: *fructū*.

	Sg.	Pl.
N.	<i>fructus</i> - плод	<i>fructus</i> - плодови
G.	<i>fructūs</i> - на плодот	<i>fructu-um</i> - на плодовите
D.	<i>fructūi</i> - на плодот му	<i>fructibus</i> - на плодовите им
Acc.	<i>fructum</i> - плодот го	<i>fructūs</i> - плодовите ги
V.	<i>fructus</i> - плоду	<i>fructūs</i> - плодовите
Abl.	<i>fructu</i> - со плодот	<i>fructibus</i> - со плодовите

Именката *domus -us*, f. - дом, куќа, има аблатив единина и акузатив множина по II деклинација: *domo* и *domos*. Понекогаш има и генитив множина по II деклинација: *domō-rum*.

основа: *domu-* и *domo-*

	<i>Sg.</i>	<i>Pl.</i>
N.	<i>domus mea</i>	мојот дом
G.	<i>domus meae</i>	на мојот дом
D.	<i>domi meae</i>	на мојот дом му
Acc.	<i>domum meam</i>	мојот дом
V.	<i>domus mea</i>	мој доме
Abl.	<i>domo mea</i>	со мојот дом
		<i>domus teae</i>
		мои домови
		<i>domi-um teārum</i> или <i>domō-rum teārum</i>
		на моите домови
		<i>domibus meis</i>
		на моите домови им
		<i>domōs meas</i>
		моите домови ги
		<i>domūs meae</i>
		мои домови
		<i>domibus meis</i>
		со моите домови

Именките од среден род завршуваат во номинатив единина на *-ū*, а во генитив единина на *-ūs*. На пр. *cornū*, *-ūs*, п. -рог, *genū*, *-ūs* п. -колено.

Карakterистични завршоци на именките од среден род на *-u*, *-us*:

	<i>Sg.</i>	<i>Pl.</i>
N.	<i>ū</i>	<i>-ua</i>
G.	<i>-ūs</i>	<i>-uum</i>
D.	<i>-ū</i>	<i>-ibus</i>
Acc.	<i>-ū</i>	<i>-ua</i>
V..	<i>-ū</i>	<i>-ua</i>
Abl.	<i>-ū</i>	<i>-ibus</i>

Пример: *gelu* мраз

основа: *gelū*

	<i>Sg.</i>	<i>Pl.</i>
N.	<i>gelū</i>	мраз
G.	<i>gelūs</i>	на мразот
D.	<i>gelū</i>	на мразот му
Acc.	<i>gelū</i>	мразот го
V.	<i>gelū</i>	мразу
Abl.	<i>gelū</i>	со мразот
		<i>gelūā</i>
		мразови
		<i>gelu-um</i>
		на мразовите
		<i>gelibus</i>
		на мразовите им
		<i>gelua</i>
		мразовите ги
		<i>gelua</i>
		мразови
		<i>gelibus</i>
		со мразовите

## ► V или е деклинација

По оваа деклинација, главно, се менуваат именки од женски род и некои именки од машки род. Номинативот единина им завршува на *-ēs*, а генитивот единина на *-ei*. Основата им завршува на *-ē*.

Именките од V деклинација ги имаат следниве карактеристични завршоци:

	Sg.	Pl.
N.	-ēs	-ēs
G.	-ēi	-ērum
D.	-ei	-ēbus
Acc.	-em	-ēs
V..	-ēs	-ēs
Abl.	-ē	-ēbus

Пример: *diēs*, -ei m. - ден

основа: *diē-*

	Sg.		Pl.	
N.	<i>diēs</i>	ден	<i>diēs</i>	денои
G.	<i>diēi</i>	на денот	<i>diē-rum</i>	на деновите
D.	<i>diēi</i>	на денот му	<i>diēbus</i>	на деновите им
Acc.	<i>diem</i>	денот го	<i>diēs</i>	деноите ги
V..	<i>diēs</i>	дену	<i>diēs</i>	денои
Abl.	<i>diē</i>	со денот	<i>diēbus</i>	со деновите

Именката *rēs*, *rei* може да има повеќе значења (работа, нешто, предмет), но најчесто се спрекава заедно со некои придавки, при што добива друго значење. На пр. *rēs gesta* – подвиг, *rēs secunda* – спрка, *rēs adversa* – неспрка, *rēs publica* – република, држава.

основа : *rē*

основа: *publica-*

	Sg.		Pl.			
N.	<i>rēs</i>	<i>publica</i>	јавна работа = република	<i>rēs</i>	<i>publicae</i>	републики
G.	<i>rei</i>	<i>publicae</i>	на републиката	<i>rē-rum</i>	<i>publicārum</i>	на републиките
D.	<i>rei</i>	<i>publicae</i>	на републиката ѝ	<i>rēbus</i>	<i>publicis</i>	на републиките им
Acc. rem		<i>publicam</i>	републиката ја	<i>rēs</i>	<i>publicas</i>	републиките ги
V..	<i>rēs</i>	<i>publica</i>	републиката	<i>rēs</i>	<i>publicae</i>	републики
Abl.	<i>rē</i>	<i>publica</i>	со републиката	<i>rēbus</i>	<i>publicis</i>	со републиките

Целосна множина имаат само именките *diēs* и *rēs*. Именките *aciēs* - острена, *spēs* - надеж, *speciēs* - вид, ги имаат сите форми од единината, а во множина имаат само номинатив, акузатив и вокатив . Другите именки имаат форми само во единина, зашто повеќето се апстрактни именки, па како такви немаат множински форми.

Именките што се менуваат по оваа деклинација се од женски род. Единствени именки од машки род се *diēs* и *meridiēs* - пладне. За именката *diēs* треба да се каже дека кога со неа се означува определен рок или определено време, таа се спрекава како именка од женски род - на пр. *diēs certa* - определен рок.

## ► Индикатив на имперфектот активен (*Indicativus imperfecti activi*)

Имперфектот е минало определено несвршено време кое означува дејство што се вршело или се повторувало во миналото.

Имперфектот им припаѓа на времињата што се градат од презентската основа. За разлика од презентот, чиј индикатив се гради само од презентската основа и личните наставки, миналото несвршено време се гради така што меѓу презентската основа и личните наставки се додава формантот *-ba*, кој го одликува токму ова време. Личните наставки за имперфект се еднакви на оние за презентот, освен наставката за прво лице единина, која наместо *-o*, гласи *-m*.

Кај глаголите што се менуваат по прва и втора конјугација, формантот за минастост *-ba-* се додава директно на презентската основа пред личните наставки  
Примери од I и II конјугација: *riuo* 1 -мислам и *moveo* 2 - поттикнувам

### I или a конјугација

инф. *riūā-re*

през. основа: *riūa-*

имперфектска одлика: *-ba-*

*Sg*      *Pl*

1. *riūā-ba-t* *riūa-bā-tis*

мислев    мислевме

2. *riūā-ba-s* *riūa-bā-tis*

мислеше    мислевте

3. *riūā-ba-t* *riūā-ba-n̄t*

мислеше    мислеа

### II или e конјугација

инф. *moveē-re*

през. основа: *move-*

имперфектска одлика: *-ba-*

*Sg*      *Pl*

1. *moveē-ba-t* *move-bā-tis*

поттикнував    поттикнувавме

2. *moveē-ba-s* *move-bā-tis*

поттикнуваше    поттикнувавте

3. *moveē-ba-t* *move-bā-n̄t*

поттикнуваше    поттикнуваа

Кај глаголите од третата и од четвртата конјугација имперфектот се гради кога ќе се додаде *-ē-* и *-ba-* на презентската основа пред личните наставки.

Примери: *dico* 3 - зборувам и *sentio* 4 - чувствуваам

### III конјугација

консонантски основи

инф. *dic-e-re*

през. основа: *dic-*

имперфектска одлика: *-ē-ba-*

*Sg*      *Pl*

1. *dic-ē-ba-t* *dic-e-bā-tis*

зборував    зборувавме

2. *dic-ē-ba-s* *dic-e-bā-tis*

зборуваше    зборувавте

3. *dic-ē-ba-t* *dic-ē-ba-n̄t*

зборуваше    зборуваа

### IV или i конјугација

инф. *senti-i-re*

през. основа: *senti-*

имперфектска одлика: *-ē-ba-*

*Sg*      *Pl*

1. *senti-ē-ba-t* *senti-e-bā-tis*

чувствував    чувствуваа

2. *senti-ē-ba-s* *senti-e-bā-tis*

чувствуваше    чувствуваа

3. *senti-ē-ba-t* *senti-ē-ba-n̄t*

чувствуваше    чувствуваа

Глаголите на *-io* од третата конјугација се менуваат исто како и глаголите од четвртата конјугација.

Пример: *cupio* 3 -посакувам

през. основа: *cupi*— имперфектска одлика: *-ē-ba-*

	Sg		Pl	
1.	<i>cupi-ē-ba-t</i>	посакував	<i>cupi-ē-bá-tus</i>	посакувавме
2.	<i>cupi-ē-ba-s</i>	посакуваше	<i>cupi-ē-bá-tis</i>	посакувавте
3.	<i>cupi-ē-ba-t</i>	посакуваше	<i>cupi-ē-ba-nt</i>	посакуваа

## *De vita Romanorum*



### Римската кука

Во античкиот Рим имало многу уникатни градби. Постоеле различни типови куки. Сиромашните Римјани живееле во станови на последните катови од зградите во бучните и ваквани делови на градот. Римјаните кои имале пари живееле во куки наречени *villae*. Сидовите на куките биле направени од глина и варовник, а аглите им биле од камења. Покривите биле од рамни керамиди, наречени *tegulae* и керамиди за врвот - *imbrices*. Богатите Римјани имале три вили: една во градот, една на море и една на село. Тие имале и мали куки наречени *rustica*, каде што спиеле робовите.

Внатрешноста на куките биле со декорирани подови и сидови. Подовите биле со мозаици, а сидовите со слики. Сликите, најчесто, биле портрети на членови на фамилијата, претстави на божества или пејзажи.

Рим изобилувал и со многу други прекрасни градби. Најпрометниот дел од градот бил наречен Форум, широк отворен простор во центарот на градот. Таму секојдневно се скршувале Римјаните, разговарале, ги купувале потребните производи. Другите згради биле околу Форумот. Храмовите, можеби, се најпрекрасните градби во Рим. Тука биле и театарот и басиликата, зградата на службениците и на градската власт.

## План на римска куќа

A – atrium – официјален ходник на влезот

Al – alae – „крила“ (странични простории) отворени од атриумот

C – cubiculum – мала соба, спална соба

Cu – culina – кујна

E – exēdra – градинарска соба

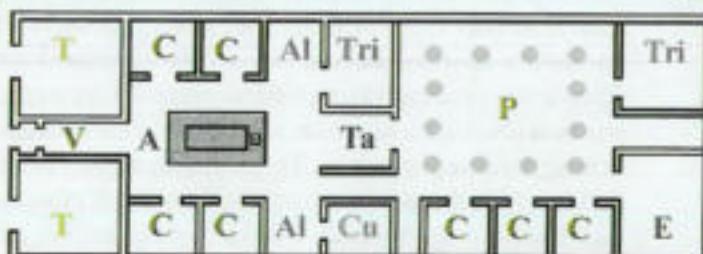
P – peristylium – градина со столбови

T – tabēra – продавница

Ta – tablīnum – работна соба

Tri – triclinium – соба за јадење

V – vestibulum – влезен ходник



Cubicula се наречени малите соби што се користеле за различни цели. На горниот дел од куќата и во нејзината внатрешност тие најчесто функционирале како спални соби, додека малите соби до атриумот можеле да се користат за приватни средби, како библиотеки итн. Овие соби биле декорирани едноставно. Во нив немало многу мебел, најчесто само кревет за спиење и мал плакар.

Наместо околу куќата, Римјаните ги правеле своите градини внатре во нивниот *domus*. Peristylium бил отворен двор во куќата. Столбовите кои ја опкружувале градината го држеле покривот на покриениот трем, чии сидови биле украсени со интересни слики. Понекогаш, тука бил сместен *agārium* - олтарот на боговите на домаќинството, доколку тој не се наоѓал во атриумот. Во градината имало цвеќиња, грмушки, фонтани, клупи, скулптури, па дури и рибници.

Атриумот бил голема просторија осветлена од еден отвор на покривот. Тој бил официјална соба во која биле примани гостите, соба во којашто се состанувале клиентите и каде што ги чекале вообичаените утрински посети на нивниот патрон, но исто така, атриумот бил и соба за фамилијарни случувања. Од двете страни на атриумот се наоѓале мали соби (cubicula) што се користеле за различни цели. По овие мали соби, атриумот се отворал во две „крила“ (alae).

Во центарот на атриумот директно под отворот на покривот (*compluvium*) се наоѓал плиток базен (*impluvium*). Тој имал практична примена да ја собира дождовницата, но и да ѝ даде поголема атрактивност на просторијата. Најчесто, сидовите на атриумот биле украсени со прекрасни слики, со колоритни мотиви, или со митолошки мотиви.



Cubiculum



Peristylium



Atrium 13

Името Triclinium доаѓа од трите легла кои се наоѓале во собите за јадење на Римјаните од високата класа. Lectus или леглото, бил дел од мебелот со различна намена. Вообичаено бил направен од дрво со бронзени украси. Отворената подлога на леглото била испреплетена со кожени каниши, кои ги држеле полнетите перничиња. Леглата имале различна големина и форма и биле користени за спиење, за разговори и за ручаче. Столот со потпирач (cathedra), на пример, бил наменет за жените или за старите лица. Леглата што биле наменети за јадење биле пространи, можеле да соберат три лица, кои се потпираве на нивната лева страна, одморајќи се на големите перници, додека слугите им ги сервирале разновидните јадења. Собите за јадење, како и другите простории во римската кука, имале насликаны сидови.

Веднаш до атриумот се наоѓала собата којашто била отворена од двете страни, иако тие можеле да бидат затворени со завеси или со двокрилни врати. Римскиот дом (domus) бил дизајниран така што ако се застане во ходникот (vestibulum) се пружала импресивна глетка преку предворјето (atrium) и галеријата (tablinum) до градината на крајот од кука.

Во tablinum се чувале фамилијарните работи. Тука била кутијата со фамилијарните финансии. Исто така, елитните фамилии тука ги изложувале сликите и бистите на славните предци.

Во оваа просторија главата на фамилијата, pater familias, ги примал многубројните клиенти во утринските посети. Оваа просторија имала атрактивен под од мозаик и насликаны сидови.

Иако биле богати, Римјаните често ги издавале под наем просториите надвор од нивните куки како продавници (tabētiae). Овие простории имале одвоен влез кој се наоѓал од страна на улицата и воопшто не биле поврзани со преостанатиот дел од кука. Од вратата на кука се влегувало во долг ходник кој водел во атриумот. Должината на ходникот и на продавниците од двете страни служеле како штит од бучавата и миризбите од улицата.

Exedra била пространа, елегантна соба сместена до градината. Се користела за официјални забави и раскошни вечери. Сликите на сидовите биле продолжение на мотивите од градината и ги следеле мотивите на мозаикот што се наоѓал на подот, на кој во средината била прикажана Селена, божицата на Месечината, која се вљубила во заспаниот Ендимион, згодниот млад овчар.



Triclinium



Tablinum



Слика на ѕид од Exedra

Culina или кујната била мала, темна просторија сместена во непрегледниот дел на куќата. Богатите жени не приготвувале храна, тоа им било должност на големиот број робови, така што не претставувало проблем што просторијата е топла и непроветрена. Се готвело во печки, чиишто горни рамни површини се користеле да ги одржуваат садовите топли. Жарот од печките можел да биде сместен и во метален сад во кој се готвело над печката. Садовите, најчесто, биле многу богато украсени.

Надворешноста на римската кука, близу до улицата, била многу едноставна. Кога се влегувало од надворешната врата, се гледал еден долг ходник кој водел до атриумот. Тој ходник се нарекувал вестибулум. Подот на вестибулум, често, бил од мозаик со порака за посетителот, како „добре дојдовте“, или „чувај се од кучето“, па дури на некои имало нацртани фигури на кучиња кои ја чувале фамилијата од непознати посетители.



*Culina*

## Dicta et sententiae:



1. Nulla dies sine linea.
2. Carpe diem.
3. In medias res.
4. Dies diem docet.
5. Tota vita hominis unus dies est.
6. Mors ultima linea rerum est

### Vocabula

calamus, -i m. - трска за пишување  
carpo 3 - берам, гризам, уживам, ползувам  
casus, -us m. - погоден момент  
fides, -ei f. - доверба  
lapsus, -us m. - грешка  
linea, -ae f. - црта  
lingua, -ae f. - јазик  
medius, -a, -um - среден, -а, -о  
Punicus, -a, -um - картигински, -а, -о  
totus, -a, -um - цел, -а, -о  
ultimus, -a, -um - последен, -а, -о  
unus, -a, -um - еден, -а, -о

1. Изрека на грчкиот сликар Айсле (IV век п. н. е.). Сликарот мора да живее барем една година дневно. Или, во преносено значење, штоа се однесува и на интелелите, а и на секој член кој се занимава со некакво изворештво. Да не помислишму еден ден без нешто да се сработи.
2. Во средиштето на неизпитта. Овде реченица на римскиот поет Хоратиј значи дека при пишувањето или при зборувањето треба да се оди директно во суштината на неизпитта, на настапот, а не да се почнува од почетоците на настапот.
3. Смислата на изразот е: „Секој ден се здобиваме со нови искустви и знаења“.

## Lingua Latina viva:



1. **Casus belli** – Повод за војна. Со овој израз се означува настан или повод што може да предизвика војна.
2. **Lapsus linguae** - Грешка во зборувањето. Изразот се употребува кога некој ќе згреши во зборувањето.  
**Lapsus calami** – Грешка во пишувањето. Изразот се употребува кога некој ќе направи грешка при пишувањето.
3. **Manu propria** – Своерачно (скратено т.п.)
4. **In spe** – Во надеж.
5. **Punica fides** – Пунска верност. Изразот се употребува иронично, а значи неискреност, измама.
6. **Domus propria, domus optima** – Сопствениот дом е најдобриот. (англ. Home sweet home).

**Caput** V

**SPQR**

- Компарација на придавки
- Индикатив на имперфектот од помошниот глагол *sum, esse, fui*
- Прилози
- Државни служби во Рим



# Exēmpla docent



1. *Dolor animi morbis gravior est quam dolor corporis.*
2. *Fideliōres sunt oculi auribus.*
3. *Facta sunt verbis difficiliōra.*
4. *Nihil utilius sale et sole.*
5. *Liberis nihil carius humāno generi est.*
6. *Aetas dulcissima adulescentia est.*
7. *Pax, vel iniūsta utilior est quam iustissimum bellum.*
8. *Salve, vir clarissime!*
9. *Gravissimum est imperium consuetudinis.*
10. *Saluberrimum tempus ver est, saluberrimi dies serēni.*
11. *Pucherrima omnium deārum Venus erat.*
12. *Quod est facillimum, facis.*
13. *Nihil est agricultūra melius, nihil dulcius, nihil homini libero dignius.*
14. *Peior odio, amōris simulatio est.*
15. *Quid est sole maius?*
16. *Usus magīster est optimus.*
17. *Amīcum perdere est damnōrum maximum.*
18. *Valetudinem tuam cura diligēnter!*
19. *Homines plus oculis, quam auribus credunt.*
20. *Canis timidus vehementius latrat, quam mordet.*
21. *Quid est suavius quam bene rem gerre.*
22. *Amīcus Plato, sed magis amīca veritas.*
23. *Rectissime judicas.*
24. *Pompeius imperii Romāni lumen et decus erat.*
25. *Quod tentābam scribere, versus erat.*
26. *Salvete, amīci! Ubi errātis?*



Статуя на богој Марс

## Vocabula

### ► Substantīva

adulescentia, -ae f. - младост  
 aetas, -atis f. - старост  
 agricultūra, -ae f. - земјоделие  
 amor, -ōris m. - любов  
 auris, -is f. - уво  
 canis, -is m. - куче  
 consuetūdo, -inis f. - навика, обичај  
 damnum, -i n. - загуба, казна  
 decus, -oris n. - украс  
 factum, -i n. - дело, чин  
 imperium, -ii n. - власт, царство  
 lumen, -inis n. - светлина  
 morbus, -i m. - болест  
 oculus, -i m. - око  
 odium, -ii n. - омраза  
 Plato, -ōnis m. - Платон  
 Pompeius, -ii m. - Помпей  
 simulatio, -ōnis f. - измама, привид  
 sol, solis m. - сонце  
 usus, -us m. - употреба, користење  
 valetūdo, -inis f. - здравје  
 Venus, -eris f. - Венера  
 ver, veris n. - пролет  
 versus, -us m. - стих

### ► Adiectīva

carus, -a, -um - драг, -а, -о  
 dignus, -a, -um - достоен, -а, -о  
 dulcis, -e - сладок, -а, -о  
 fidēlis, -e - верен, -а, -о  
 gravis, -e - тежок, -а, -о  
 humānas, -a, -um - човечки, -а, -о  
 iniūstus, -a, -um - неправеден, -а, -о  
 iustus, -a, -um - праведен, -а, -о  
 salūber, -bris, -bre - здрав, -а, -о  
 serēnus, -a, -um - ведар, -а, -о  
 salūvis, -e - сладок, -а, -о  
 timidus, -a, -um - плашлив, -а, -о  
 utilis, -e - корисен, -а, -о

### ► Pronomina

quid - што  
 quod - што  
 tuas, -a, -um - твој, -а, -е

### ► Verba

facio 3 - правам  
 iudico 1 - судам  
 latro 1 - лаам  
 mordeo 2 - касам  
 perdo 3 - губам  
 salveo 2 - здрав сум  
 scribo 3 - пишувам  
 tento 1 - се обидувам

### ► Adverbia

diligēnter - внимателно  
 vehementer - жестоко, силно

## Pensum A



Обиди се да ѝ преведеш следниве реченици на латински јазик:

- Сиромашниште понекогаш се посрекни од богатите.
- Од сите животни, мајмуните му се најслични на човекот.
- Атина\* била најславниот од грчките градови.
- Вчера беше во најстариот дел на градот.

## Vocabula

Атина - <i>Athēnae</i> , -ārum f.
вчера - <i>heri</i>
животно - <i>animal</i> , -īlis n.
мајмун - <i>sīmīa</i> , -ae f.
понекогаш - <i>non numquam</i>
сиromашен, -а, -о - <i>pauper</i> , -ēris
сличен, -а, -о - <i>similis</i> , -ē

## Pensum B

Обиди се да ѝ објасниши или да ѝ замениши со друг збор следниве латинизми:

оптимален \_\_\_\_\_

песимист \_\_\_\_\_

минорен \_\_\_\_\_

пејоративен \_\_\_\_\_

## Pensum C

Додолни:

miser, -a, -um \_\_\_\_\_

clarior, -ius \_\_\_\_\_

gravis, -e \_\_\_\_\_

pessimus, -a, -um



\**Athēnae*, -ārum е името на градот Атина. Се употребува само во множина, а се менува по а-деклинација. Ваквите именки се нарекуваат *pluralia tantum*. Именката *Athēna*, -ae е името на божицата Атина Палада и се употребува само во единина. Именките кои имаат само единина се нарекуваат *singularia tantum*.

Божествениот Клавдиј  
CLAVDIVS CAESAR AVGVSTVS  
GERMANICVS



## ► Компаратив на придавки

Латинските придавки, како и македонските, имаат три степени (*gradī*): позитив (*gradus positīvus*), компаратив (*gradus comparatīvus*) и суперлатив (*gradus superlatīvus*).

### Компаратив

Компаративот на придавките што се менуваат по I и II деклинација се гради така, што од формата за машки род во генитив единина ќе се отфрли завршокот *-i* и ќе се додадат завршоците: *-ior* (за машки и женски род) и *-ius* (за среден род.) Пример:

G. *clar-* *i* + *-ior, -ius* = *clarior, clarius* пославен, -а, -о

Компаративот на придавките што се менуваат по III деклинација се гради така, што од формата за машки род генитивот единина ќе се отфрли наставката *-is* и ќе се додадат завршоците: *-ior* (за машки и женски род) и *-ius* (за среден род.) Примери:

m.		m.f.		n.
G. <i>celer-</i> <i>is</i> + <i>-ior, -ius</i>	=	<i>celerīor</i>		<i>celerīus</i>
		побрз, побрза		побрзо
G. <i>facil-</i> <i>is</i> + <i>-ior, -ius</i>	=	<i>facilīor</i>		<i>facilīus</i>
		полесен, полесна		полесно
G. <i>audac-</i> <i>is</i> + <i>-ior, -ius</i>	=	<i>audacīor</i>		<i>audacīus</i>
		посмел, посмела		посмело

Компаративот од придавката се менува како именките од III консонантска деклинација.

Пример: *celerīor, celerīus* - побрз, побрза, побрзо

	Sg		Pl
N.	<i>celerīor</i>	<i>celerīus</i>	<i>celerīōres</i>
G.		<i>celerīōris</i>	<i>celerīōrum</i>
D.		<i>celerīōri</i>	<i>celerīōribus</i>
Acc.	<i>celerīōrem</i>	<i>celerīus</i>	<i>celerīōres</i>
V.	<i>celerīor</i>	<i>celerīus</i>	<i>celerīōres</i>
Abl.		<i>celerīōre</i>	<i>celerīōribus</i>

При компарација лицето или предметот со којшто се споредува стои во аблатив. На пр. *Lux est velocior sonitū*. (Светлината е побрза од звукот).

Компарација може да се изрази и со *quam*, кога двете споредувани лица или предмети стојат во ист падеж (најчесто во номинатив или во акузатив). На пр. *Lux est velocior quam sonitus*.

Понекогаш компаративот се употребува и без да се спомне лицето, предметот (или појавата) што се споредува. На пр. *Venit felicior aetas*. (Доаѓа подобро време).

## Суперлатив

Суперлативот на придавките што се менуваат по I и II деклинација се гради така што од позитивот на формата за машки род во генитив единина ќе се отфрли завршокот *-i* и ќе се додаде завршокот *-issimus*, *-issima*, *-issimum*.

Пример: *clarus*, *clara*, *clarum* - славен, славна, славно:

	<i>-issimus</i>	=	<i>clarissimus</i>	најславен
G. <i>clar-</i>	<u>i</u> + <i>-issima</i>	=	<i>clarissima</i>	најславна
	<i>-issimum</i>	=	<i>clarissimum</i>	најславно

Суперлативот на придавките што се менуваат по III деклинација се гради на следниот начин, што од позитивот на формата за машки род во генитив единина се отфрла наставката *-is* и се додават завршоците *-issimus*, *-issima*, *-issimum*.

Примери: *dulcis*, *dulce* - сладок, слатка, слатко;

*felix*, *felicis* - среќен, среќна, среќно

	<i>-issimus</i>	=	<i>dulcissimus</i>	најсладок
G. <i>dulc-</i>	<u>is</u> + <i>-issima</i>	=	<i>dulcissima</i>	најслатка
	<i>-issimum</i>	=	<i>dulcissimum</i>	најслатко
	<i>-issimus</i>	=	<i>felicissimus</i>	најсреќен
G. <i>felic-</i>	<u>is</u> + <i>-issima</i>	=	<i>felicissima</i>	најсреќна
	<i>-issimum</i>	=	<i>felicissimum</i>	најсреќно

Суперлативот на придавките се менува по I и II деклинација (женскиот род по I, а машкиот и средниот род по II).

Придавките на кои машкиот род во номинатив единина им завршува на *-er* прават суперлатив така, што на формата за номинатив единина ќе ѝ се додаде завршокот *-rimus*, *-rima*, *-rimum*<sup>1</sup>.

Примери:

N.	<i>pulcher</i>	+	<i>-rimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>pulcherrimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	најубав, <i>-a</i> , <i>-o</i>
N.	<i>liber</i>	+	<i>-rimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>liberrimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	најслободен, <i>-a</i> , <i>-o</i>
N.	<i>acer</i>	+	<i>-rimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>acerrimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	најостар, <i>-a</i> , <i>-o</i>
N.	<i>pauper</i>	+	<i>-rimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>pauperrimus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	најсиромашен, <i>-a</i> , <i>-o</i>

1. Суфиксот *-glas*ел *-simus*, но дошло до изедначување меѓу *r* и *x*, односно, *-gr-*, преминало во *-rr-*. Оваа појава се нарекува осимилација.

Следниве шест придавки на *-ilis* го градат суперлативот така, што на генитивот единина од машкиот род во позитив ќе му се отфрли наставката *-is* и ќе му се додаде завршокот *-imus, -ima, -imum*<sup>2</sup>:

*facilis, facile* -лесен, лесна, лесно;  
*difficilis, difficile* -тежок, тешка, тешко;  
*similis, simile* -сличен, слична, слично;  
*dissimilis, dissimile* -различен, различна, различно;  
*gracilis, gracile* -тенок, тенка, тенко;  
*humilis, humile* -низок, ниска, ниско

G. <i>facil-</i>	<u><i>is</i></u>	+	<i>-imus, -ima, -imum</i>	= <i>facillimus, -a, -um</i>	најлесен, -а, -о
G. <i>difficil-</i>	<u><i>is</i></u>	+	<i>-imus, -ima, -imum</i>	= <i>difficillimus, -a, -um</i>	најтежок, -а, -о
G. <i>simil-</i>	<u><i>is</i></u>	+	<i>-imus, -ima, -imum</i>	= <i>simillimus, -a, -um</i>	најсличен, -а, -о
G. <i>dissimil-</i>	<u><i>is</i></u>	+	<i>-imus, -ima, -imum</i>	= <i>dissimillimus, -a, -um</i>	најразличен, -а, -о

Лицето или предметот со којшто се споредува стои во генитив множина. На пр. *sapientissimus omnium* - најмудар од сите.

Суперлативот во латинскиот јазик може да стои и апсолутно (кога не се кажува во однос на кого или што се врши споредбата) Таквиот суперлатив се вика *elativus* (елатив) и се преведува со *мошне, особено* и позитив од придавката. На пр. *vir docissimus* - мошне учен човек.

<sup>2</sup>И тука дошло до асимилација - *is* преминало во *-ll*

### Описна компарација

Придавките кои завршуваат на *-eus, -ius* и *-uus* имаат описна компарација. Кaj овие придавки компаративот се гради со *magis* - повеќе (компаратив од прилогот *magnopere* - мошне, во голема мерка) и позитивот од придавката; Суперлативот се гради со *maxime* - најмногу (суперлатив од прилогот *magnopere*) и позитивот од придавката.

Позитив	Компаратив	Суперлатив
<i>indoneus</i>	<i>magis idoneus</i>	<i>maxime idoneus</i>
згоден	позгоден	најсоодветен
<i>necessarius</i>	<i>magis necessarius</i>	<i>maxime necessarius</i>
потребен	попотребен	најпотребен
<i>arduus</i>	<i>magis arduus</i>	<i>maxime arduus</i>
тежок	потежок	најтежок

## Компаратива од различни основи (Неправилна компарација)

Неколку придавки во латинскиот јазик имаат позитив, компаратив и суперлатив од различни основи.

Позитив	Компаратив	Суперлатив	
<i>bonus</i> добар	<i>melior, melius</i> подобар	<i>optimus, -a, -um</i>	најдобар
<i>malus</i> лош	<i>peior, peius</i> полош	<i>pessimus, -a, -um</i>	најлош
<i>magnus</i> голем	<i>maior, maius</i> поголем	<i>maximus, -a, -um</i>	најголем
<i>parvus</i> мал	<i>minor, minus</i> помал	<i>minimus, -a, -um</i>	најмал
<i>multus</i> многуброен	<i>plus, pluris</i> помногуброен	<i>plurimus, -a, -um</i>	најмногуброен

Компаративот *plus, pluris* во номинатив множина гласи *plures, plura* но во генитив множина *plurium*. По тоа се разликува од другите компаративи, кои се менуваат како именките од консонантските основи.

### ► Индикашив на имперфекшион од помошниот глагол *sum, esse, fui*<sup>3</sup>

	Singularis	Pluralis	
1.	<i>erām</i>	бев	<i>erāmus</i>
2.	<i>erās</i>	беше	<i>erātis</i>
3.	<i>erat</i>	беше	<i>erant</i>

<sup>3</sup> Презентската основа на помошниот глагол гласи *es-*, а имперфектска одлика му е *-a-*. Кога ќе се најде меѓу две самогласки, *z* во латинскиот преминува во *r*. Оваа одлика се нарекува ротацизам. (*es-a-m>er-a-m*)

### ► Прилози (adverbia)

Прилозите се неменливи зборови. Тие се додатоци на глаголот, кои го појаснуваат и прецизираат кога, каде, како, или во колкава мерка се врши глаголското дејство. Според тоа, разликуваме прилози за време, за место, за начин, за количество.

Прилозите се оформуваат од придавките. Тие се настанати на различен начин:

–како прилози се употребуваат формите од среден род на придавките: *multum* – многу, *tantum* – само, *facile* – лесно, *difficile* – тешко и др;

–од придавките што се менуваат по I и II деклинација, прилозите се формираат така, што од генитивот единина од машкиот род на придавката се отфрла завршокот *-i* и се додава *-e*:

N. sg. m. <i>adject.</i>	G. sg. m. <i>adiectivi</i>	<i>adverbium</i>
<i>clarus</i> -славен	<i>clar-</i> <u>i</u> + -e =	<i>clare</i> -славно
<i>pulcher</i> - убав	<i>pulchr-</i> <u>i</u> + -e =	<i>puchre</i> -убаво
<i>liber</i> - слободен	<i>liber-</i> <u>i</u> + -e =	<i>libere</i> -слободно

– од некои придавки од I и III деклинација прилозите се творат со наставката *-ō*, односно претставуваат скаменети аблативски форми: *rarō* - ретко, *citō* - брзо, *subitō* - ненадејно, *serō* - доцна.

– од придавките од III деклинација прилозите се градат со отфрлање на наставката *-is* од генитивот единина на машкиот род и со додавање на завршокот *-iter*:

N. sg. m. <i>adiectivi</i>	G. sg. m. <i>adiectivi</i>	<i>adverbium</i>
<i>acer</i> остар	<i>acr-</i> <u>i</u> s + <i>-iter</i> =	<i>acriter</i> остро
<i>celer</i> брз	<i>celer-</i> <u>i</u> s + <i>-iter</i> =	<i>celeriter</i> брзо
<i>dulcis</i> сладок	<i>dulc-</i> <u>i</u> s + <i>-iter</i> =	<i>dulciter</i> слатко
<i>felix</i> среќен	<i>felic-</i> <u>i</u> s + <i>-iter</i> =	<i>feliciter</i> среќно

### Компаратива на прилозите

Прилозите, како и придавките, можат да се степенуваат, односно разликуваат три степени: позитив, компаратив и суперлатив. Формите за компаратив и суперлатив на прилозите се неменливи форми.

Компаративот на прилогот е единаков на компаративот на придавката од која тој е оформлен во номинатив единина за среден род.

Суперлативот на прилогот се прави од суперлативот на придавката така што завршокот *-is* за номинатив единина од машкиот род ќе се замени со завршокот *-ē*.

Позитив	Компаратив	Суперлатив
<i>clare</i> славно	<i>clarius</i>	<i>clarissimē</i> најславно
<i>pulchre</i> убаво	<i>pulchrius</i>	<i>pulcherrimē</i> најубаво
<i>libere</i> слободно	<i>liberius</i>	<i>liberrimē</i> најслободно
<i>acriter</i> остро	<i>acrius</i>	<i>acerrimē</i> најостро
<i>dulciter</i> слатко	<i>dulcius</i>	<i>dulcissimē</i> најслатко
<i>feliciter</i> лесно	<i>felicius</i>	<i>felicissimē</i> најлесно
<i>apienter</i> мудро	<i>sapientius</i>	<i>sapientissimē</i> најмудро

## Посебна (нейправилна) комарација на прилогите

Компаративот на прилогот е еднаков на компаративот (во именатив среден род) на придавката од која е оформен.

Суперлативот на прилогот се гради така, што од суперлативот на придавката во именитив единина за машки род ќе се отфрли *-i* и ќе се додаде *-ē*.

Политив		Компаратив		Суперлатив	
<i>bene</i>	добро	<i>melius</i>	подобро	<i>optime</i>	најдобро
<i>male</i>	лошо	<i>peius</i>	полошо	<i>pessime</i>	најлошо
<i>magnopere</i>	прилично				
<i>valde</i>	прилично	<i>magis</i>	повеќе	<i>maxime</i>	најмногу
<i>non multum</i>	малку				
<i>parum</i>	малку	<i>minus</i>	помалку	<i>minime</i>	најмалку
<i>multum</i>	многу	<i>plus</i>	повеќе	<i>plurimum</i>	најмногу
<i>diu</i>	долго	<i>diutius</i>	подолго	<i>diutissime</i>	најдолго
<i>saepre</i>	често	<i>saepius</i>	почесто	<i>saepissime</i>	најчесто
<i>prope</i>	блиску	<i>propius</i>	поблиску	<i>proxime</i>	најблиску

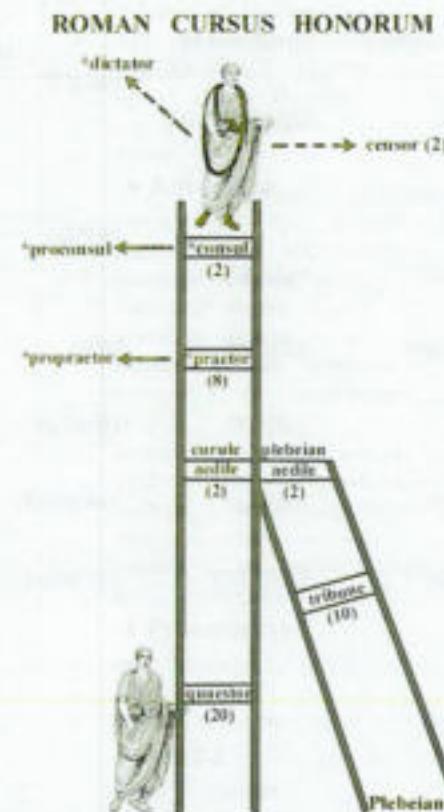


## Државни служби во Рим

Сликата ја покажува скалата на политичкото напредување (Cursus Honorum) за време на доцниот период на Римската Република. Некои магистрати имале право да седат на специјален стол од слонова коска (sellum curulis) како симбол на нивната служба. Тие, исто така, имале право да носат тога обрабена со црвена боја (toga praetexta). Службениците означени со звездичка ја имале власта (imperium), највисокиот политички авторитет, којшто го вклучувал правото да се командува армијата, да се толкува и да се спроведува Законот и да се донесува одлука за смрт. Магистратите, чии титули почнуваат со „pro“ - биле на служба во провинциите. Сенатот ги назначувал на тие функции штом ќе им завршила функцијата во Рим. Најзначајните провинции, особено оние што барале големо воено присуство, биле управувани од поранешните конзули, додека помалку значајните провинции биле управувани од поранешните претори.

Следниве принципи се развиени под влијание на „конфликтот на стапежите“, односно под влијание на борбата на двете социјални класи: патриции и плебејци, што се случувал во петтиот и четвртиот век п. н.е.

- систем на контрола и баланс
- колегијалност – најмалку двајца на иста служба
- ограничен мандат на политичка служба (обично една година, можност за избор во повисока функција за период од 2 до 3 години, а за реизбор на истата функција по 10 години);
- теоретски, постоела партиципативна демократија, но практично таа имала олигархиски елементи (првенствено управувала елитната класа) и репрезентативни елементи (службите барале народни избори и трибуните ја претставувале народната конститутивност);
- клучната улога ја играл Сенатот, кој бил составен од екс-магистрати, и бил единственото постојано тело што раководи и единствено место каде што можело да се води



Скалата на политичкото напредување (Cursus Honorum) во Рим

дебата. Сенатот ги контролирал сите финансии, како и надворешната и внатрешната политика и имал најголем општествен престиж.

### Магистрати

2 конзула – главни магистрати кои претседавале преку Сенатот, иницирале и се грижеле за почитување на законите, биле врховни команданти за време на војна и го претставувале Рим во надворешната политика. Конзулите можеле да бидат назначени за диктатори во период на опасност, кога Уставот бил сuspendиран, но и во таков случај овластувањата траеле најмногу 6 месеци. Кога нивната служба ќе завршила конзулите, обично, управувале со некоја од провинциите како проконзули.

8 праетори – служле најпрво како судии, но можеле да го свикаат Сенатот. Тие ги преземале административните должности на конзулите кога тие биле отсутни од Рим. Кога ќе ја завршила службата праеторите можеле да управуваат со провинциите како пропраетори.

2 кензори - се избирале секои 5 години за период од една и пол година. Ги проверувале листите на сенаторите и коњаниците. Го воделе пописот на графани и проценката на имотот за одредување на даноците, ги потврдувале склучените договори.

4 аедили - ги надгледувале јавните места и јавните игри. Двајца од аедилите требало да бидат плебејци, а другите двајца (кои имале повисок статус) можеле да бидат од друг статеж.

10 трибуни – требало да бидат плебејци, бидејќи службата им била восстановена со цел да ги штитат плебејците од неограничената власт на магистратите: можеле да стават забрана на дело на кој било магистрат и да запрат извршување на некој официјален документ на управата. Тие според законот биле „свети“- секој што ќе ги загрозел физички можел веднаш да биде убиен. Трибуните имале право да го свикаат Сенатот и да предлагаат закони.

20 кваестори – ги управувале финансите на државниот буџет и служеле на различни места во провинциите. Штом некој бил избран за кваестор, тој станувал можен кандидат за членство во Сенатот.



Монета од времето на Римското Царство

### Сенат

- се состои од 600 магистрати и екс-магистрати (минимална квалификација била изборот за кваестор);
- Седниците на Сенатот се одржуvalе во зградата наречена Curia, а се наоѓала на римскиот Форум;

- Иако технички бил советодавно тело, всушност, Сенатот бил главно управувачко тело, бидејќи ги контролирал јавните финансии и надворешната политика, ги одредувал воените команди, расправал и ги проследувал одлуките што требало да бидат доставени до Советите за конечно прифаќање;
- Републиканското управување било симболизирано со буквите SPQR (Senatus Populusque Romanus), со значење „Сенатот и римскиот народ“.



*Кикерон ѝ говори ѹред  
римскиот Сенат*

### Совети

Теоретски биле составени од сите мажи кои биле полноправни графани на Рим. Иако поединците требало да присуствуваат лично за да гласаат, гласовите се собирале групно, а не поединечно (гласањето на секоја група се определувало како гласање на повеќето индивидуалци од таа група).

Совет на Курија (Comitia Curiata): најстар совет, во доцниот период на Републиката имал повеќе церемонијална и родовска функција.

Советот на кентуриите (Comitia Centuriata) избирал конзули, претори, кензори, објавувал војна, служел како тело за одбрана на графаните, осудени на смрт. 193 кентурии биле определувани според богатството. Кога се постигнувало мнозинство од 193-те гласови, гласањето се прекинувало, така што поголемиот број кентурии ретко имале можност да гласаат).

Советот на трибите (Comitia Tributa) ги избирал сите други магистрати. Гласал со „да“ или со „не“ за законите. 35 триби биле определени географски, другите според потеклото. Подгрупата на овој Совет, наречена Concilium Plebis, била отворена само за плебејците. Овој плебејски совет ги избирал магистратите од редот на плебејците (трибуни и плебејски аедили).

## Dicta et sententiae:



1. Tempus primus et optimus medicus.
2. Ubi bene, ibi patria.
3. Melior est canis vivus leōne mortuo.
4. De mortuis, nihil nisi bene.
5. Pulchre, bene, recte!
6. In omnibus rebus minus valent praecēpta, quam exēmpla.

### Vocabula

comitā, -ītum m. - народно собрание  
 laus, laudis f. - похвалба  
 leo, -ōnis m. - лав  
 lex, legis f. - закон  
 machina, -ae f. - направа  
 mortuus, -a, -um - мртвов, -а, -о  
 nisi - ако не, освен  
 praescēptum, -i n. - пропис  
 primus, -a, -um - први, -а, -о  
 quam - отколку  
 recte - право, правилно  
 senātus, -us m. - сенат  
 ubi - каде, каде што  
 valeo 2 - здрав сум  
 vis f. - сила, моќ  
 vivus, -a, -um - жив, -а, -о

5. Овие се принцијални според кои треба да се раководиме во животот и посланиките.

## Lingua Latina viva:



1. **Maior pars** – Мнозинство.
2. **Vis\* maior** – Виша сила.
3. **Comitia habēre** – Заседава народното собрание.
4. **Summa cum laude** – Со највисок успех (Денес се употребува во дипломите што се издаваат на универзитетите во многу европски градови).
5. **Deus ex machina** – Изразот е земен од грчките трагедии во кои замрсениот расплет го решавало некое божество, спуштајќи се на сцената со специјална справа. Денес овој израз се употребува за лице кое со своето ненадејно појавување решава некоја замрсена ситуација.
6. **Lege artis** – Според законот на вештината т.е. беспрекорно, правилно.
7. **SPQR – SENATUSPOPUSLQUEROMANUS** – Сенатот и римскиот народ – Ова е формулата за клучните носители на власта во римската држава. Се наоѓа често на званичните документи од времето на Републиката.

\* именката *vis* има само три падежи во единина, и тоа: номинатив *vis*, акузатив *vim* и аблатив *vi*. Именките со нецелосна деклинација се нарекуваат *defectiva casuum*.



## Caput VI

# Victoria nobis vita

- ▶ Заменки
- ▶ Идно време
- ▶ Римската армија



# Exēmpla docent



1. Tu ex amīcis certis *mihi certissimus*.
2. *Homo sum*; humāni *nihil* a me *aliēnum puto*.
3. *Quaere alium tibi amīcum firmiōrem*, dum *tibi tempus est*.
4. De vobis ac de vestris libertis *cogitāte*.
5. *Mea domus tibi patet*.
6. Non *nobis nati sumus*, sed *nostris et patriae nostrae*.
7. *Bonus est hic vir*.
8. *Haec mea culpa non est*.
9. *Pater te amat plus quam hos oculos*.
10. *Illa vero eius cupiditas incredibilis est*.
11. De amicitia *omnes idem sentiunt*.
12. *Quae homines arant, navigant, aedificant, virtūti omnia parent*.
13. *Facite id, quod vobis libet*.
14. *Dat bene, dat multum, qui dat cum munere vultum*.
15. *Sibi imperāre maximum imperium est, sibi servire, gravissima servitus*.
16. *Caprae inter se cornibus pugnant*.
17. *Suum cūque pulchrum est*.
18. *Quis leget haec?*
19. *Quid erat ei nomen?*
20. *Serva me, servābo te*.
21. *Lacrimae miseriam non minuent*.
22. *Vitia erunt, donec homines*.
23. *Donec eris felix, multos numerābis amīcos*.



Статуя на бъзой Меркур

## Vocabula

### ► Substantīva

ala, alae f. - крыло, пазухи  
capra, -ae f. - коза  
culpa, -ae f. - вина  
cupiditas, -atis f. - страсть, алчност  
lacrima, -ae f. - слеза  
libertus, -i m. f. - освободеник  
munus, -eris n. - должност, подарок  
pater, -tris m. - татко  
servitus, -ditis f. - рабство  
victoria, -ae f. - победа  
vipera, -ae f. - змија отровница  
vultus, -us m. - лице

### ► Adiectīva

aliēnus, -a, -um - тукъ, -а, -о  
certas, -a, -um - сигурен, -а, -о  
incredibilis, -e - невероятен, -а, -о  
natus, -a, -um - роден, -а, -о

### ► Verba

aedifico 1 - градам  
aro 1 - орам  
diligo 3 - почитувам  
impero 1 - заповедам  
libet 2 - се допага  
navigo 1 - пловам  
numero 1 - бројам  
nutrīco 1 - хранам  
pareo 2 - се появувам  
pateo 2 - отворен сум  
puto 1 - мислам  
sedeo 2 - седам  
sentio 4 - чувствуваам  
servio 4 - робувам

### ► Adverbia

quare - защто

### ► Coniunctiōnes

ac - и  
donec - додека

### ► Praepositiōnes

inter, co acc. - помеѓу  
sub, co abl. - под

## Pensum A



Обиди се да ќи преведеш следниве реченици на латински јазик:

- Што правите?
- Александар Велики својот конь го нарекол Букефал.
- Каесар и неговите војници ги освоиле Галија, Германија и Британија.
- Славата на римската војска ќе трае (ќе остане) вечно.
- Секогаш ќе го правам она (оние нешта), што е полезно.

## Vocabula

правам - ago 3
Александар - Alexander, -dri m
Велики - magnus, -a, -um
конь - equus, -i m.
нарекувам - nomino 1
Букефал - Bucephalus, -i m.
Каесар - Caesar, -aris m.
Галија - Galia, -ae f.
Германија - Germania, -ae f.
Британија - Britannia, -ae f.
траам (останувам) - maneo 2
вечно - semper

## Pensum B

Дойолни ќи речениците со соодветниот надеж од заменката!

- Res publica \_\_\_\_\_ vita carior est. (ego)
- \_\_\_\_\_ viperam sub ala nutritas. (tu)
- Omne animal \_\_\_\_\_ ipsum diligit. (sui)
- \_\_\_\_\_ bene facit, qui bene facit amico. (sui).

## Pensum C

Дойолни ќи формите што недосишишт!

numero, -are	sedeo, -ere	facio, -ere	audio, -ire
_____	sedēbo	_____	audiam
numerābis	_____	faciet	_____
numerabimus	_____	faciemus	audiētis
_____	sedēbunt	_____	_____



Нерон  
NERO CLAVDIVS CAESAR  
AVGVSTVS GERMANICVS

# Grammatica Latīna



## ► Заменки(*Pronomina*)

Во латинскиот јазик ги разликуваме следниве видови заменки:

- Лични (*pronomina personalia*); лично-повратна (*personāle reflexīvum*);
- Посвојни (*possessiva*); посвојно-повратна (*possessīvum reflexīvum*);
- Показни (*demonstratīva*);
- Односни (*relatīva*);
- Прашални (*interrogatīva*);
- Неопределени (*indefinīta*).

### Лични заменки (*pronomina personalia*)

	<i>Singularis</i>		<i>Plurale</i>	
1. лице	<i>ego</i>	јас	<i>nos</i>	ние
2. лице	<i>tu</i>	ти	<i>vos</i>	вие

Во латинскиот јазик нема посебна лична заменка за трето лице, па таква улога имаат формите од показната заменка *is, ea, id* (тој, таа, тоа).

Личните заменки за прво и за второ лице единина, како и за прво и за второ лице множина се менуваат на следниов начин:

N.	<i>ego</i>	јас	<i>tu</i>	ти
G.	<i>mei</i>	од мене	<i>tui</i>	од тебе
D.	<i>mīhi</i>	мене ми/ ми	<i>tibi</i>	тебе ти/ ти
Acc.	<i>me</i>	мене ме / ме	<i>te</i>	тебе те/ те
Abl.	( <i>a</i> ) <i>me / tecum</i>	(од) мене, со мене	( <i>a</i> ) <i>te/ tecum</i>	(од) тебе, со тебе

N.	<i>nos</i>	ние	<i>vos</i>	вие
G.	<i>nostri/nostrum</i>	од нас, наш	<i>vestri/vestrum</i>	од вас/ваш
D.	<i>nobis</i>	нам ни/ ни	<i>vobis</i>	вам ви / ви
Acc.	<i>nos</i>	нас не/ не	<i>vos</i>	вас ве / ве
Abl.	( <i>a</i> ) <i>nobis,</i> <i>nobiscum</i>	(од) нас, со нас	<i>a vobis/</i> <i>vobiscum</i>	(од) вас, со вас

Во аблатив сингулар и плурал личните заменки можат да стојат здружени со предлогот *cum*, кој доаѓа зад нив и се сврзува во еден збор, кој претставува и една акцентска целост - *tecum, tecum, nobiscum, vobiscum* (со значење: со мене, со тебе, со нас, со вас).

Формите за генитив плурал, *nostrum* и *vestrum*, стојат само кога ја означуваат целината од која се издвојува некој дел и кога стојат заедно со придавската форма *omnium*. (пр. *multi nostrum* - многу од нас, *dux omnium vestrum* - војсководец на сите вам).

Личните заменки можат да се засилат со честичката *-met*: *egomet*-токмујас, *tibimet*-токму тебе, *postmet*; а заменката *tu* засилена гласи: *tute*-токмути.

### Лично-повратна заменка (*Pronōmen personāle reflexīvum*)

Формите од оваа заменка служат и за сингулар и за плурал, но само за трето лице.

N.	-	-
G.	<i>sui</i>	(од себе си си)
D.	<i>sibi</i>	(себе си си / си)
Acc.	<i>se</i>	(себе си се / се)
V.	-	-
Abl.	(a) <i>se</i>	(од себе си)
	<i>secum</i>	(со себе си)

### Посвојни заменки (*Pronomina possessīva*)

Посвојни заменки се:

<i>meus, mea, meum</i>	мој, моја, мое	<i>noster, nostra, nostrum</i>	наш, наша, наше
<i>tuis, tua, tuum</i>	твој, твоја, твое	<i>vester, vestra, vestrum</i>	ваш, ваша, ваше

Овие заменки се менуваат како придавките од I и од II деклинација на *-us, -a, -um* и на *-er, -a, -um*.

Вокатив сингулар од заменката за машки род (*meus*) гласи *mi*.

Во латинскиот јазик нема одделни посвојни заменки за *негов, нејзин, негово*, а се користат формите за генитив од показната заменка *is, ea, id: eius* за сингулар (негов, нејзин, негово) и *eōrum, eārum* за плурал (нивни). Пр.: *eius pater* (негов / нејзин татко), *eōrum/eārum pater* (нивни татко).

### Посвојно-повратна заменка (*Pronōmen possessīvum reflexīvum*)

Посвојно-повратната заменка гласи *suis, sua, suum* (свој, своја, свое) и се менува како придавките од I и II деклинација на *-us, -a, -um*.

И оваа заменка, како и лично-повратната, се употребува само за трето лице единина и множина.

На пример:

Habeo *meum* librum.  
Habet *suum* librum.  
Habent *suum* librum.

Имам (своја) моја книга.  
Има (своја) книга.  
Имаат (своја) книга.

### Показни заменки (*Pronomina demonstrativa*)

Показни заменки во латинскиот јазик се следниве:

<i>hic, haec, hoc</i>	овој, оваа, ова
<i>ille, illa, illud</i>	оној, онаа, она
<i>iste, ista, istud</i>	тој, таа, тоа
<i>ipse, ipsa, ipsum</i>	сам, сама, само
<i>is, ea, id</i>	тој, таа, тоа
<i>idem, eadem, idem</i>	ист, иста, исто

Singularis				Pluralis		
N.	<i>hic</i>	<i>haec</i>	<i>hoc</i>	<i>hi</i>	<i>hae</i>	<i>haec</i>
G.		<i>huius</i>		<i>hōrum</i>	<i>hārum</i>	<i>hōrum</i>
D.		<i>huic</i>			<i>his</i>	
Acc.	<i>hunc</i>	<i>hanc</i>	<i>hoc</i>	<i>hos</i>	<i>has</i>	<i>haec</i>
Abl.	<i>hoc</i>	<i>hac</i>	<i>hoc</i>		<i>his</i>	
N.	<i>ille</i>	<i>illa</i>	<i>illud</i>	<i>illi</i>	<i>illae</i>	<i>illa</i>
G.		<i>illius</i>		<i>illārum</i>	<i>illōrum</i>	<i>illōrum</i>
D.		<i>illi</i>			<i>illis</i>	
Acc.	<i>illum</i>	<i>illam</i>	<i>illud</i>	<i>illos</i>	<i>illas</i>	<i>illa</i>
Abl.	<i>illo</i>	<i>illa</i>	<i>illo</i>		<i>illis</i>	
N.	<i>iste</i>	<i>ista</i>	<i>istud</i>	<i>isti</i>	<i>istae</i>	<i>ista</i>
G.		<i>istius</i>		<i>istōrum</i>	<i>istārum</i>	<i>istōrum</i>
D.		<i>isti</i>			<i>istis</i>	
Acc.	<i>istum</i>	<i>istam</i>	<i>istud</i>	<i>istos</i>	<i>istas</i>	<i>ista</i>
Abl.	<i>isto</i>	<i>ista</i>	<i>isto</i>		<i>istis</i>	
N.	<i>ipse</i>	<i>ipsa</i>	<i>ipsum</i>	<i>ipsi</i>	<i>ipsae</i>	<i>ipsa</i>
G.		<i>ipsius</i>		<i>ipsōrum</i>	<i>ipsārum</i>	<i>ipsōrum</i>
D.		<i>ipsi</i>			<i>ipsis</i>	
Acc.	<i>ipsum</i>	<i>ipsam</i>	<i>ipsum</i>	<i>ipsos</i>	<i>ipsas</i>	<i>ipsa</i>
Abl.	<i>ipso</i>	<i>ipsa</i>	<i>ipso</i>		<i>ipsis</i>	
N.	<i>is</i>	<i>ea</i>	<i>id</i>	<i>ii(ei)</i>	<i>eae</i>	<i>ea</i>
G.		<i>eius</i>		<i>eōrum</i>	<i>eārum</i>	<i>eōrum</i>
D.		<i>ei</i>			<i>iis(eis)</i>	
Acc.	<i>eum</i>	<i>eam</i>	<i>id</i>	<i>eos</i>	<i>eas</i>	<i>ea</i>
Abl.	<i>eo</i>	<i>ea</i>	<i>eo</i>		<i>iis(eis)</i>	

N.	<i>idem</i>	<i>ea-dem</i>	<i>idem</i>	<i>ii-dem(idem)</i>	<i>eaedem</i>	<i>eadem</i>
G.			<i>eius-dem</i>	<i>eorūndem</i>	<i>earūndem</i>	<i>eorūndem</i>
D			<i>ei-dem</i>		<i>isdem(eisdem)</i>	
Acc.	<i>eundem</i>	<i>eandem</i>	<i>idem</i>	<i>eosdem</i>	<i>easdем</i>	<i>eadem</i>
Abl.	<i>eo-dem</i>	<i>ea-dem</i>	<i>eo-dem</i>		<i>isdem(eisdem)</i>	

Заменската флексија (промената на заменките) се разликува од именската во генитив и во датив сингулар со завршоците *-ius* и *-i*, додека преостанатите падежни форми имаат завршоци по I и II деклинација со незначителни фонетски промени.

Заменката *idem*, *eadem*, *idem* е составена од *is*, *ea*, *id* и од непроменливата честичка *-dem*. Значи, се менува првиот дел (заменката *is*, *ea*, *id*, додека *-dem* останува непроменето) со тоа што *t* пред *d* преминува во *n*, па затоа имаме: *eun-dem*, *ean-dem*, *eorun-dem*, *earun-dem*.

### Односни заменки (*Pronomina relativa*)

Во латинскиот јазик односната заменка гласи: *qui*, *quae*, *quod* – којшто, којашто, коешто. Таа се менува вака:

	<i>Sing.</i>			<i>Plur.</i>		
Nom.	<i>qui</i>	<i>quae</i>	<i>quod</i>	<i>qui</i>	<i>quae</i>	<i>quod</i>
Gen.		<i>cuius</i>		<i>quōrum</i>	<i>quārum</i>	<i>quōrum</i>
Dat.		<i>cui</i>			<i>quibus</i>	
Acc.	<i>quem</i>	<i>quam</i>	<i>quod</i>	<i>quos</i>	<i>quas</i>	<i>quaе</i>
Abl.	<i>quo</i>	<i>qua</i>	<i>quo</i>		<i>quibus</i>	

Дативската форма *cui* е едносложна, затоа што *ui* е дифтонг.  
Генитивите *cuius* и *quorum/quarum* често се преведуваат со нашето чиј, чија, чие.

### Прашални заменки (*Pronomina interrogativa*)

Во латинскиот јазик има две прашални заменки:

*quis?* *quid?* кој? што?  
*qui?* *quae?* *quod?* кој? која? кое?

Прашалната заменка *qui*, *quae*, *quod* се деклинира исто како и односната, а заменката *quis?* *quid?* има само единина

N.	<i>quis</i>	<i>quid</i>
G.	<i>cuius</i>	
D.	<i>cui</i>	
Acc.	<i>quem</i>	<i>quid</i>
Abl.	<i>quo</i>	

Формите на прашалните заменки можат да бидат засилени со честичката *-nam*.

### Неопределени заменки (*Pronomina indefinīta*)

Неопределените заменки се прават од заменките *quis* или *qui* со додавање непроменлив префикс или суфикс: *ali-*, *-piam*, *-quam*, *-libet*, *-dam*, *-que*, *-vis*. На пр. *aliquis*, *aliquid* - некој, нешто, *quisquam*, *quidquam* - кој и да е, што и да е, *quisque*, *quidque* - секој, сешто.

Кај сите неопределени заменки се менува само *quis*, *quid* или *qui*, *quae*, *quod*, додека префиксот или суфиксот останува неизменет.

### Невправилни заменки (*Pronomina defectīva*)

Заменките *nēmo* (никој) и *nihil* (ништо) немаат свои форми за сите падежи, па тие се заменуваат со форми од заменската придавка *nullus*, 3 (ниту еден) и од формите на *nulla res*.

N.	<i>nēmo</i>	<i>nihil</i>
G.	<i>nullus</i>	<i>nullūs rei</i>
D.	<i>nemini</i>	<i>nulli rei</i>
Acc.	<i>nemīnem</i>	<i>nihil</i>
Abl.	<i>nulō</i>	<i>nullā rē</i>

### Заменски придавки (*Adiectīva pronominalia*)

Овие придавки поради некои сличности со заменската флексија го добиле името - заменски. Тие се менуваат по I и II деклинација (како и другите придавки на *-us*, *-a*, *-um*), но за генетив и за датив единина ги имаат завршоците *-ius* и *-i*. Некои од нив се: *unus*, *una*, *unum* - еден, единствен; *solus*, *sola*, *solum* - сам, единствен; *totus*, *tota*, *totum* - цел; *nullus*, *nulla*, *nullum* - ниеден, никој; *alter*, *altera*, *alterum* - другиот (од двајцата).

## ► Идно време (*Tempus futūrum I*)

Футурот е идно време со кое се исказува дејство што ќе се изврши во иднина. Тоа се гради од презентската основа на која ѝ се додаваат карактеристични наставки и тоа:

- за глаголите од I и II конјугација

<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>
-bo	-bitus
-bis	-bitis
-bit	-bunt

*amo 1 (amare)* *video 2 (videre)*

основа: *amā-*

1.	<i>amā-bo</i>	<i>amā-bitus</i>	<i>vidē-bo</i>	<i>vidē-bitus</i>
	ќе љубам	ќе љубиме	ќе видам	ќе видиме
2.	<i>amā-bis</i>	<i>amā-bitis</i>	<i>vidē-bis</i>	<i>vidē-bitis</i>
	ќе љубиш	ќе љубите	ќе видиш	ќе видите
3.	<i>amā-bit</i>	<i>amā-bunt</i>	<i>vidē-bit</i>	<i>vidē-bunt</i>
	ќе љуби	ќе љубат	ќе види	ќе видат

- за глаголите од III и IV конјугација

<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>
-am	-ēmus
-es	-ētis
-et	-ent

*lego 3 (leggere)*

основа: *leg-*

1.	<i>leg-am</i>	<i>leg-ēmus</i>	<i>dormi-am</i>	<i>dormi-ēmus</i>
	ќе читам	ќе читаме	ќе спијам	ќе спијеме
2.	<i>leg-es</i>	<i>leg-ētis</i>	<i>dormi-es</i>	<i>dormi-ētis</i>
	ќе читаш	ќе читате	ќе спиеш	ќе спиете
3.	<i>leg-et</i>	<i>legent</i>	<i>dormi-et</i>	<i>dormi-ent</i>
	ќе чита	ќе читаат	ќе спие	ќе спијат

### Футур I од помошниот глагол *sum, esse, fui*

Формите за футур од помошниот глагол *sum, esse, fui* се следните:

<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>		
1. <i>ero</i>	ќе бидам	<i>erimus</i>	ќе бидеме
2. <i>eris</i>	ќе бидеш	<i>eritis</i>	ќе бидете
3. <i>erit</i>	ќе биде	<i>erunt</i>	ќе бидат



## Римската војска

Римската војска, со текот времето, се менувала и се развиваала. Условите во провинциите често ги условувале промените и местата на стационирањето на трупите и нивната борбена активност. Ќе дадеме краток преглед на развојот на војската, на нејзината организација, како и краток преглед за вооружувањето во времето на доцниот период од Римската Република и раниот период на Римското Царство.

### Легија (legio):

Легијата била основна единица на Римската војска составена од платени војници, легионери, кои биле римски графани и се бореле првенствено како пешадија. Бројот на легионерите под оружје варираше во различни пероди на Римската војска (така, во времето на Август, 25 год. п. н. е. имало 28 легии). Секоја легија имала име и број, иако некои броеви се совпаѓале (На пр.: III Augusta, III Сутенаica, III Gallica, III Italica, III Parthica).

Вистинскиот број на војници во една легија варираше, но, сепак, основниот начин на организација останувал ист. Најмалата единица била шатор - групата (*contubernium*) составена од 8 мажи кои имале заеднички шатор, магаре и опрема за јадење. Ваквите единици биле организирани во поголема единица, наречена кентуриј (составен најчесто од 80, а не од 100 војници – како што кажува името), под команда на кентурион. Основната единица за водење војна била кохортата, составена од шест кентурии (480 мажи и кентуриони). Самата легија се состоела од 10 кохорти. Првата кохорта имала уште и чиновници, инженери и други специјалисти кои обично не војувале и еден постар кентурион на легијата (*primipilus*, односно „којје број еден“).

### Обележја (signa)

Еден од највпечатливите одлики на Римската војска биле високите јарболи чии врвови биле со различни знаци и симболи, заедно со прикази на многу видови животни. За време на Царството сликата на императорот, исто така, им била додавана на обележјата.



Римски легионер

Обележјата не биле само за покажување, туку имале значајна практична функција. Секој кентуриј, кохорта и легија имале сопствени знамиња. За време на битка или на некои други активности, знамињата биле носени од војници, наречени знаменосци (*signiferes*) кои за разлика од другите војници носеле на главата кожа од животни.

Знамињата помагале да се задржи единството на единицата, бидејќи војниците можеле да ги гледаат за време на војувањето. Тие помагале да се зачуваат сплотеноста и достоинството на секоја единица, претставувајќи ги со конкретен симбол достигнувањата на секоја одделна единица. Знамињата, исто така, се користеле, при разни религиозни ритуали наменети за промоција на единицата. Најзначајниот симбол на секоја единица бил легискиот орел, направен од скапоцен метал (обично сребро), знакот на мокта на Рим и честа на легијата.

Губењето на легискиот орел во битка се сметало за невиден срам. Овој симбол бил чуван од посебен војник (*aquilifer*) кој носел лавовска кожа на главата.

### Воени службеници

Секоја војна била водена од водач, војсководец (*dux*). Не постоел единствен назначен водач на Римската војска, бидејќи истовремено можело да се водат неколку војни на различни фронтови, во различни земји. Водачите биле аристократи од редот на сенаторите, најчесто конзули или поранешни конзули. Тие требало да бидат најмалку претори за да добијат *imperium* (правото да командуваат со војската) од страна на Сенатот.

За време на Царството, императорот бил врховен заповедник на армијата, иако тој назначувал актуелни „водачи“ кои му биле близки пријатели или роднини. Водачите носеле окlop со грчки стил преку воената туника, којшто, всушност, е кожен заштитник што ја „имитира“ мускулатурата на градите. Туниката имала кожни ленти на раменята и на колковите. Водачот носел пурпурна наметка, *lacēma*, закачена со брош на единото рамо, којшто, практично, го одделувала од другите војсководци.

### Легати и воени трибуни

Војсководците командувале со многу легии, додека секоја легија си имала свој командант, наречен легиски избраник (*legatus*), кој, исто така, бил на рангот на сенатор. Под секој избраник имало шест воени трибуни (*tribuni militares*) кои се грижеле за административни задачи. На оваа функција најчесто биле младите од високата класа. Таа се сметала како појдовна во градењето на нивната политичка кариера. Трибуните, често, немале претходно воено искуство и способност.



Римски коњаник

## Кентуриони

Меѓу воените службеници без ранг (било коњички или сенаторски) биле кентурионите (centuriōnes). Секој кентурион командувал со 80 војници што ја сочинувале кентуријата. Тие биле професионални војници кои се грижеле за дисциплината на нивната единица и кои го надгледувале војувањето на бојното поле. Со други зборови, кентурионите ја одржуvalе кондицијата и борбеноста на војската. Воената опрема на кентурионите, главно, била како и кај другите војници, со исклучок на нивниот шлем, кој на врвот имал попречно поставена грива, што се протегала од едниот до другиот крај, наместо од напред кон назад. Носеле штитници на нозете и имале стап од виново дрво за да ја одржуваат дисциплината меѓу војниците.

## Оружје на легионерот

Легионерот (miles legionarius) носел стандардно оружје, многу добро приспособено за начинот на војување на легиите. Преку едноставната волнена воена туника (која завршувала над колената), легионерот носел корсет, направен од свиени парчиња метал и споени меѓу себе со кожни ремени (познати денес како lorica segmentata, иако тоа име можеби не го имале во антиката). Ваквата облека им обезбедувала добра заштита и голем степен на подвижност. Шлемот, galea, бил направен од метал (најчесто железо). Постоеле различни стилови на шлемови. Најголемиот број биле тркалезни со прстен на врвот (на кој закачувале пердуви на парадите), потоа со штитници за образите и со штитник за вратот од задната страна. Овие кациги немале штитник за очите.

Војничките чизми, caligae, биле врзани над глуждот и имале внимателно поставен клин на гонот кој им помагал при влечењето. Околу половината, легионерот носел војнички појас (cingulum militare) на кој биле закачени футрола и кратка кама (pugio). Од страната на појасот, преку стомакот, виселе кожни парчиња на кои биле закачени метални дискови. Во левата рака легионерите носеле голем штит (scutum), обично со правоаголна форма, иако штитот можел да биде и тркалезен. Тој бил направен од кожа и од платно, кои биле оптегнати во дрвена рамка, и штитот, често, бил декориран во зависност од службата на легионерот, според неговиот кентуриј и кохортата. Над дланката носеле тркалезна метална алка што ја заштитувала раката. Основното оружје на легионерот било внимателно изработеното копје (pilum). Тој носел едно или две копја. Копјата биле со остри и цврсти метални врвови, закачени на долга, но не многу тврда метална дршка којашто можела да се свие при удар, правејќи копјето тешко да може да се



Вооружени римски војници

извлече од раната или од штитот со што се оневозможувало неговото повторно користење од страна на непријателот. Мечот на легионерот (*gladius*) бил направен за забивање и напад во борба „гради во гради“ која им била омилена на легионерите. Мечот бил краток (со должина од 50 – 56 сантиметри) со два остреца коишто се стеснувале на крајот во остар врв и се носел во футрола (корица) која висела на ремен на рамото.

### Ауксилиари (помошници)

Трупите за помош (*auxilia*) биле составени од луѓе кои не биле граѓани на Рим, обично од луѓе од римските провинции. Како што кажува името, тие биле наменети за дополнување на пешадијата на легионерите и биле столб на римската војска. Ауксилиарите практикувале различни методи на војување и биле вклучувани во лесно вооружената пешадија, меѓу копјаниците, меѓу стрелците и, особено, меѓу коњаниците. Војниците на трупите за помош, исто така, биле организирани во кохортки и биле под команда на римски офицери, иако можеле да бидат и под команда на водач од нивната област. Коњаникот од трупите за помош користел копја за забивање и подолг меч од легионерите. Тие носеле помали штитови и, често, носеле железен окlop. Униформата за парада била драматична вклучувала и маска којашто, освен лицето, понекогаш ја покривала и целата глава. Дури и нивните коњи имале заштитници на главата.



Војник од помошниште военни единици

### Активностите на војската, службата и платите

Основната активност на војниците се состоела во нивната обука и војување. Римската армија била добро организирана и дисциплинирана „воена машина“. Базичната тактичка воена единица била кохортата, составена од 6 кентурии, секоја со свој кентурион. Звучните знаци биле давани од тркалезен рог (*corno*, а ги давал *cornicen*) или со долга права труба (*tuba*, а ги давал *tubcen*). Откога ќе започнела битката, војниците требало да ги бранат Рим и тврдините под опсада, но и да направат опсада на непријателските градови и тврдини. Една од воените стратегии што се користеле при опсада била т. н. „желка“ (*testudo*), при која легионерите во збиена група правеле заштитен окlop со своите штитови, држејќи ги над главата и од страните. Оружјето за опсада вклучувало кули и трупци за буткање сидови, како и различни видови артилерија: катапулти, скорпиони (мали катапулти), балисти (со кои се исфрлале камења наместо железни ѓулиња). Војниците, покрај тоа што војувале, извршувале и многу други активности, како: градење кампови, кршење камења,

градење сидови, патишта и мостови. Сите овие активности ги изведувале во неверојатно долгата служба. Максимумот на служењето изнесувал 16 години, од кои околу 6 години отпаѓале на активна служба. Август прв го зголемил периодот на служење од 16 на 20 години. Легионерите немале многу висока плата (112,5 денарии за година, а во времето на Каесар 225 денарии). Во неа биле вклучени и давачките за храна и оружје. За разлика од нив, кентурионите имале високи примања (за време на Август најслабо платениот кентурион имал 3750 денарии, а најдобро платениот 15,000 денарии).

## Dicta et sententiae:



### Vocabula

ante, со acc. - пред
capillus, -i m. - влакно
crimen, -inis n. - злосторство
deprehēndo (deprēndo) 3 -
факам
flagrans, -antis - страшен, -а, -о
Gaius, -i m. - Гај
Gaia, -ae f. - Гаја
nosco 3 - познавам,
запознавам
pes, pedis m. - нога
quo - каде
umbra, -ae f. - сенка
vado 3 - одам

1. Ubi tu Gaius, ego Gaia.
2. Omnia mea tecum porto.
3. Quod ante pedes tuos est, non vides.
4. Etiam capillus habet umbram suam.
5. Nosce te ipsum.

1. Свечената изрека при склучувањето на брак илн. *confarreatio*, што ја изловарала невестината при влегувањето во куќата на сопругот. Оваа изрека има значење: кај што си ти ѕостодар и ѕтайко, јаму јас ќе бидам ѕостодарка и мајка.
3. Слично со нашиот израз: Пред очи ми е, а не јо љедам.
4. Преносно значење: И најмалката работичка има своја вредност.
5. Вака јасел највисокот на Айолоновиот храм во Делфи.

## Lingua Latina viva:



1. **Quo vadis?** – Каде одиш? (Според легендата апостолот Петар сакал да побегне од Рим за да не биде измачуван. На Via Appia, апневата улица, го сретнал Исус, којшто доаѓал во Рим и му рекол: Quo vadis, domine? А овој му одговорил: Vado Romam iterum crucifigi – Одам во Рим за по вторпат да ме распнат на крст. Петар се посрамил и се вратил во Рим, каде што бил мачен и каде што умрел. На местото каде што се случило ова, е подигната црквата Quo vadis.)
2. **Vade tecum.** – Појди со мене. (Најчесто, vademecum се нарекуваат малите прирачници, водичи и сл. книжиња кои можат да се носат во џеб.)
3. **In flagranti** – (In flagranti crimine deprehēnsus) правнички израз: фатен на дело (за време на извршување на злосторство).



## **Caput VII**

# **IOVI OPTIMO MAXIMO**

- ▶ Броеви
- ▶ Времиња од презентската основа во пасив
- ▶ Римската религија



# Exempla docent



1. *Duo si faciunt idem, non est idem.*
2. *Duas tantum res populus Romānus optat: panem et circēnses.*
3. *Prima ars hominis est ipsa virtus.*
4. *Mare movētur ventis.*
5. *Corpora iuvenum labōre firmāntur.*
6. *Deos hominēsque testāmūr.*
7. *Dis superis albae hostiae immolāntur, inferis nigrae.*
8. *Cicero a senātu pater patriae appellabātur.*
9. *Dum parvus eram, fabulis delectābar.*
10. *Lege Solōnis audāces publice sepeliebāntur.*
11. *Civitas Sparta neque muros neque portas habēbat, sed virtute civium custodiebātur.*
12. *Spartāci nomen semper celebrabitur.*
13. *Ex operibus, cives, non e verbis cognoscēmini.*
14. *Dolor tuus tempore, non lacrimis minuētur et leniētur.*
15. *Oppida atque agri Gallōrum ferro ignīque vastabūntur.*

## De primo bello Punico

1. Primo bello Punico C. Lutatius Catulus consul cum classe trecentarum navium in Siciliam venit. 2. A Carthaginiensibus contra hostes quadringēntae naves parabāntur. 3. Sedes belli erat prope Lilybaēum, civitatem Siciliae. 5. Romāni magna virtute naves hostium oppugnābant. 6. Hostes magnam cladem accipiunt; multae Carthaginiensium naves capiuntur; ex classe Romāna viginti naves merguntur.

(според Eutropius)



Скульптура на богоот Юнийер

## Vocabula

### ► Substantīva

- annus, -i m. - година  
Carthaginiēnses, -ium m. -  
Картагинци  
Catulus, -i m. - Катул  
Cicero, -ōnis m. - Цикерон  
Circēnsis, -ium m. - игри  
clades, -is f. - пораз  
classis, -is f. - флота  
consul, -ulīs m. - конзул  
ferrum, -i n. - железо  
hora, -ae f. - час  
hostia, -ae f. - жртва  
ignis, -is m. - оган  
iuvenis, -is m. - момче  
labor, -ōris m. - труд  
Lilybaēum, -i n. - Лилибај  
Lutatius, -ii m. - Лутатиј  
panis, -is m. - леб  
pecunia, -ae f. - имот, пари  
porta, -ae f. - врата  
sedes, -is f. - седиште, стол  
Sestertius, -ii m. - сестертij  
Sicilia, -ae f. - Сицилија  
Solo, -ōnis m. - Солон  
Sparta, -ae f. - Спарта  
Spartacus, -i n. - Спартак  
tantum, -i n. - толку  
ventus, -i m. - ветар

### ► Adiectīva

- albus, -a, -um - бел, -а, -о  
audax, -ācis - смел, -а, -о  
inferus, -a, -um - должен, -а, -о  
niger, -gra, -grum - црн, -а, -о  
superus, -a, -um - горен, -а, -о

### ► Pronomīna

- quotus, -a, -um - колку

### ► Verba

- accipio 3 - приемам  
appello 1 - нарекувам  
celebro 1 - прославувам  
cognōsco 3 - спознавам  
custodio 4 - чувам  
delēcto 1 - веселам  
firmo 1 - зацврстувам  
immōlo 1 - жртвува  
lenio 4 - ублажувам  
mergo 3 - потопувам  
opto 1 - посакувам  
oppīgno 1 - нападам  
paro 1 - подготвувам  
sepelio 4 - закопувам  
testo 1 - докажувам  
vasto 1 - опустошува

### ► Adverbia

- prope - близку  
publice - явно

## Pensum A



Обиди се да ги преведеш следните реченици на латински јазик:

- Градот Рим бил основан во 735-та година.
- Во војската на Александар Велики имаше (беа) само дванаесет илјади војници.
- Земјата е осветлена од сонцето.
- Децата на Римјаните биле образувани од грчки робови.

## Vocabula

основам - condo 3  
земја - terra, -ae f.  
осветлевам - illustro 1  
образувам - edaco 1  
роб - servus, -i m.

## Pensum B

Прочитај ги следните броеви:

CCLVIII

\_\_\_\_\_

DCXLIII

\_\_\_\_\_

MDCCCXLV

\_\_\_\_\_

## Pensum C

Дойолни:

- Quota hora est? hora est.
- Quo anno bella Punica finita sunt? Anno \_\_\_\_\_
- Quot sunt octoginta et nonaginta sestertii? Summa huius pecuniae est \_\_\_\_\_ sestertii.



Галба  
SER. SVLPICIVS GALBA CAESAR AVGVSTVS

# Grammatica Latīna



## ▶ Броеви (*nomina numeralia*)

Во латинскиот јазик ги разликуваме следниве видови броеви:

1. Главни      (*cardinalia*)      одговараат на прашањето: колку?
2. Редни      (*ordinalia*)      кој по ред?
3. Делни      (*distributiva*)      по колку?
4. Прилошки      (*adverbia numeralia*)      колку пати?

Главните броеви одговараат на прашањето: колку? Повеќето од нив се неменливи. Менливи се само броевите *unus*, *-a*, *-um*; *duo*, *duae*, *duo*; *tres*, *tria*, како и стотките од *ducenti* до *nongenti* (кои се менуваат како придавки) и *millia* (кој се менува како именка од среден род во множина).

Сите редни броеви се менуваат како придавките од I и II деклинација на *-us*, *-a*, *-um*.

аралски чици	римски чици	главни броеви	редни броеви	делни броеви	прилошки броеви
1	I	<i>unus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>primus</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>singuli</i> , <i>-ae</i> , <i>-a</i>	<i>semel</i>
2	II	<i>duo</i> , <i>duae</i> , <i>duo</i>	<i>secundum</i> , <i>-a</i> , <i>-um</i>	<i>bini</i>	<i>bis</i>
3	III	<i>tres</i> , <i>tria</i>	<i>tertius</i>	<i>terni</i>	<i>ter</i>
4	III (IV)	<i>quattuor</i>	<i>quartus</i>	<i>quaterni</i>	<i>quater</i>
5	V	<i>quinque</i>	<i>quintus</i>	<i>quini</i>	<i>quinquies</i>
6	VI	<i>sex</i>	<i>sextus</i>	<i>seni</i>	<i>sexies</i>
7	VII	<i>septem</i>	<i>septimus</i>	<i>septēni</i>	<i>septies</i>
8	VIII	<i>octo</i>	<i>octavus</i>	<i>octōni</i>	<i>octies</i>
9	VIII (IX)	<i>novem</i>	<i>nonus</i>	<i>novēni</i>	<i>novies</i>
10	X	<i>decem</i>	<i>decimus</i>	<i>deni</i>	<i>decies</i>
11	XI	<i>undecim</i>	<i>undecimus</i>		
12	XII	<i>duodecim</i>	<i>duodecimus</i>		
13	XIII	<i>tredecim</i>	<i>tertius decimus</i>		
14	XIII (XIV)	<i>quattuordecim</i>	<i>quartus decimus</i>		
15	XV	<i>quindecim</i>	<i>quintus decimus</i>		
16	XVI	<i>sedecim</i>	<i>sextus decimus</i>		
17	XVII	<i>septendecim</i>	<i>septimus decimus</i>		
18	XVIII	<i>duodeviginti</i>	<i>duodevicesimus</i>		

19	XIX	<i>undeviginti</i>	<i>undevicesimus</i>
20	XX	<i>viginti</i>	<i>vicesimus</i>
21	XXI	<i>unus et viginti,</i> <i>viginti unus,</i>	<i>unus et vicesimus</i> <i>vicesimus primus</i>
22	XXII	<i>duo et viginti,</i> <i>viginti duo</i>	<i>alter et vicesimus,</i> <i>vicesimus alter</i>
28	XXVIII	<i>duodetriginta</i>	<i>duodetrigesimus</i>
29	XXIX	<i>undetriginta</i>	<i>undetricesimus</i>
30	XXX	<i>triginta</i>	<i>tricesimus</i>
40	XL	<i>quadraginta</i>	<i>quadragesimus</i>
50	L	<i>quinquaginta</i>	<i>quinquagesimus</i>
60	LX	<i>sexaginta</i>	<i>sexagesimus</i>
70	LXX	<i>septuaginta</i>	<i>septuagesimus</i>
80	LXXX	<i>octoginta</i>	<i>octogesimus</i>
90	XC	<i>nonaginta</i>	<i>nonagesimus</i>
100	C	<i>centum</i>	<i>centesimus</i>
101	CI	<i>centum (et) unus</i>	<i>centesimus primus</i>
102	CII	<i>centum (et) duo</i>	<i>centesimus alter</i>
200	CC	<i>ducenti, -ae, a</i>	<i>ducentesimus</i>
300	CCC	<i>trecenti, -ae, -a</i>	<i>trecentesimus</i>
400	CD (CCCC)	<i>quadrincenti, -ae, -a</i>	<i>quadringentesimus</i>
500	D	<i>quingenti, -ae, -a</i>	<i>quingentesimus</i>
600	DC	<i>sescenti, -ae, -a</i>	<i>sescentesimus</i>
700	DCC	<i>septingenti, -ae, -a</i>	<i>septingentesimus</i>
800	DCCC	<i>octingenti, -ae, -a</i>	<i>octingentesimus</i>
900	CM (DCCCC)	<i>nongenti, -ae, -a</i>	<i>nongentesimus</i>
1000	M	<i>mille</i>	<i>milesimus</i>
2000	II M (II)	<i>duo (bina) milia</i>	<i>bis milesimus</i>
3000	III M (III)	<i>tria milia</i>	<i>ter milesimus</i>

### ► Времиња од йрезениската основа во пасив

Активот и пасивот се две различни состојби на глаголот. Активот искажува дејство што го врши подметот на реченицата (граматичкиот подмет и вршителот на дејството се совпаѓаат), додека пасивот искажува дејство што се врши врз подметот или дејство на коешто му е подложен подметот во реченицата (граматичкиот подмет го трпи дејството на глаголот).

На пример:

*Amici puellam amant.* Пријателите ја љубат девојката.  
Истата реченица искажана во пасив ќе гласи:

*Puella ab amīcis amatūr.* Девојката е љубена од пријателите.

Значи, реалниот вршител на дејството (логичниот подмет) во активната реченица стои во номинатив (*amīci*), а во пасивната во аблатив (*ab amīcis*). Директниот предмет на дејството на глаголот во активната реченица стои во акузатив (*puēllam*), а во пасивната станува подмет и стои во номинатив (*puēlla*).

Со пасивот во латинскиот јазик се исказува и повратно дејство - кога вршителот на глаголското дејство истовремено е и предмет на истото дејство. (Спореди во нашиот јазик: Се мијам.).

Пасивот на сите времиња од презентската основа (презент, перфект и футур I) се гради кога на презентската основа ќе ѝ се додадат личните наставки за пасив.

Лични наставки за пасив:

	Sg.	Pl.
1.	-r	-mur
2.	-rus	-minī
3.	-tur	-ntur

### Индикатив на прензентот пасивен (*Indicativus praesēnti passīvi*)

Индикатив на прензентот пасивен се гради кога на презентската основа ќе и се додат личните наставки за пасив. Единствено формата за прво лице сингулар се прави така што се дава личната наставка за пасив *-r* на формата за актив на прво лице сингулар.

<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1. <i>amo-r</i> љубен сум	<i>amā-mur</i> љубени сме
2. <i>amā-ris</i> љубен си	<i>amā-minī</i> љубени сте
3. <i>amā-tur</i> љубен е	<i>amā-ntur</i> љубени се

<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1. <i>legor</i> читан сум	<i>leg-imur</i> читани сме
2. <i>leg-eris</i> читан си	<i>leg-imini</i> читани сте
3. <i>leg-itur</i> читан е	<i>leg-untur</i> читани се

Индикативот на прензентот пасивен се гради на ист начин кај глаголите од сите конјугации. Единствено кај глаголите од третата конјугација меѓу основата и наставките се дава тематски вокал (*e*, *i* или *u*). Тематскиот вокал *u* се спрекава и во третото лице плурал кај глаголите од IV конјугација.

## Идикатив на имперфектот пасивен (*Indicativus imperfecti passivi*)

Индикативот на имперфектот пасивен кај глаголите од I и II конјугација се гради кога на презентската основа ќе ѝ се додаде формантот *-ba-* и личните наставки за пасив.

Глаголите од III и IV конјугација го градат индикативот на имперфектот пасивен кога на презентската основа ќе ѝ се додадат: долгиот тематски вокал *ē*, формантот *-ba-* и личните наставки за пасив. Глаголите од III конјугација на *-io* (во 1 л. единина презент) градат индикатив на имперфектот пасивен како и глаголите од IV конјугација.

<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
1. <i>ama-ba-r</i>	бев љубен	<i>ama-bā-mur</i>	бевме љубени
2. <i>ama-bā-ris</i>	беше љубен	<i>ama-bā-mini</i>	бевте љубени
3. <i>ama-bā-tur</i>	беше љубен	<i>ama-ba-ntur</i>	беа љубени

<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
1. <i>sentie-ba-r</i>	бев чувствување	<i>sentie-bā-mur</i>	бевме чувствување
2. <i>sentie-bā-ris</i>	беше чувствување	<i>sentie-bā-mini</i>	бевте чувствување
3. <i>sentie-bā-tur</i>	беше чувствување	<i>sentie-ba-ntur</i>	беа чувствување

## Футур I пасивен (*Futurum I passivi*)

Футур I пасивен кај глаголите од I и II конјугација се гради кога на презентската основа ќе ѝ се додадат следниве наставки:

	<i>Sg.</i>	<i>Pl.</i>
1.	<i>-bor</i>	<i>-bitur</i>
2.	<i>-beris</i>	<i>-bimini</i>
3.	<i>-bitur</i>	<i>-buntur</i>

На пример:

<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
1. <i>amā-bor</i>	ќе бидам љубен	<i>amā-bitur</i>	ќе бидеме љубени
2. <i>amā-beris</i>	ќе бидеш љубен	<i>amā-bimini</i>	ќе бидете љубени
3. <i>amā-bitur</i>	ќе биде љубен	<i>amā-buntur</i>	ќе бидат љубени

Кај глаголите од III и IV конјугација на презентската основа и се додаваат наставките:

	<i>Sg.</i>	<i>Pl.</i>
1.	<i>-ar</i>	<i>-ēmur</i>
2.	<i>-ēris</i>	<i>-ēmini</i>
3.	<i>-ētur</i>	<i>-ēntur</i>

На пример:

<i>Singularis</i>		<i>Pluralis</i>	
1. <i>leg-ar</i>	ќе бидам читан	<i>leg-ētum</i>	ќе бидеме читани
2. <i>leg-ēris</i>	ќе бидеш читан	<i>leg-ētini</i>	ќе бидете читани
3. <i>leg-ētur</i>	ќе биде читан	<i>leg-entur</i>	ќе бидат читани

## *De vita Romanōrum*

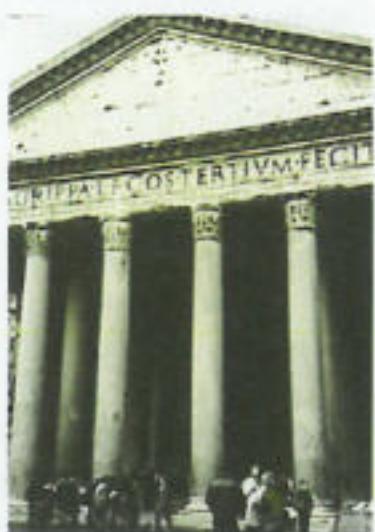


### Римската религија

Од легендарниот период на Рим, па сè до Римското Царство, Римјаните ги практикувале различните верувања и ритуали под влијание на етрурската и на грчката митологија сè до прифаќањето на христијанството како државна религија.

Римјаните верувале дека боговите се одговорни за нивниот живот на Земјата и дека тие ги водат нивните животи. Римската религија имала два дела: фамилијарна религија и државна религија. Домашната, фамилијарна религија се состоела од обожавање богови за кои верувале дека ги заштитуваат семејството и домот. Секое утро Римјаните им се молеле на овие богови пред домашниот олтар. Почитувале и други богови и божици, кои биле адаптирани од античка Греција. Се верувало дека овие богови контролирале сè: од раѓањето, вљубувањето, преку храната до смртта.

Во чест на боговите, Римјаните граделе храмови. Во нив тие се молеле, оставале дарови или им принесувале жртви на боговите, зашто сметале дека на тој начин ги смируваат боговите и го намалуваат нивниот гнев. Во врска со ова постоело верување дека ако боговите се среќни, тогаш тие ќе им дадат среќа и на обичните смртници, а ако, пак, нешто не е во ред, тогаш боговите ќе им се налутат.



Римски Пантеон

Римјаните ги „позајмиле“ боговите и божиците од Грците, давајќи им други имиња.

Грчко име	Римско име	„одговорности“
Севс	Јупитер	врховен бог
Хера	Јунона	заштитничка на жените, сопруга на Јупитер
Атена	Минерва	божица на војната, на мудроста и на итрината
Деметра	Керера	божица на плодноста (на жетвата, плодовите)
Арес	Марс	бог на војната
Артемида	Дијана	божица на ловот и на раѓањето
Афродита	Венера	божица на убавината и на љубовта
Хермес	Меркур	гласник на боговите
Хад	Плутон	бог на подземниот свет
Посејдон	Нептун	бог на морето

### Јупитер (Jupiter)

Јупитер бил врховниот, небесниот бог, односно „татко на боговите и на лукето“. Култот за Iuppiter Optimus Maximus (најдобриот и најголемиот) постоел уште во времето на етрурските кралеви. Во прво време, Јупитер бил поврзуван со бурата, со громотевицата и молњата, а подоцна станал заштитник на сите Римјани и нивен моксен сојузник за време на војна. Игрите кои се одржуvalе во римскиот Киркус му биле посветени нему.

### Јунона (Juno)

Јунона е врховната божица, сопруга на Јупитер. Се верувало дека таа ги гледа и ги заштитува жените и затоа од Римјаните е наречена „онаа што му овозможува на детето да ја види светлината на денот“. Секоја година на први март, жените одржуvalе фестивал во чест на Јунона, наречен



Внатрешен изглед на Римскиот Пантеон

Matronalia. Во месецот март, кој бил под заштита на Јунона, многу Римјани стапувале во брак.

### Минерва (Minerva)

Минерва е ќерка на Јупитер и Јунона. Таа била божица на борците, на поезијата, на медицината, на мудроста и на итрината. Покрај ова, се смета дека таа ја создала и музиката. Римскиот поет Овидиј ја нарекол „божица на илјада дела“. Римјаните ја славеле особено од 19 – 23 март за време на Quinquatrus, празникот на занаетчите.

### Керера (Ceres)

Керера е ќерка на Сатурн и Реа. Таа е божица на семињата, на дрвјата кои даваат плодови и на љубовта што им ја даваат мајките на своите деца. Била славена во тајни женски ритуали кои се изведувале во текот на месецот мај.

### Марс (Mars)

Марс е син на Јунона и на еден магичен цвет. Во почетокот Марс бил римски бог на плодноста и на вегетацијата, а подоцна станал бог на војната. Како бог на пролетта, кога се одржуваат фестивалите во негова чест, тој владеел со земојоделието. На Марс му принесувале жртви пред битките, бидејќи тој се сметал и за бог на војната и бил почитуван многу повеќе од другите римски богови. Тоа, можеби, се должи на верувањето дека тој е таткото на Ромул и Рем, основачите на Рим.

### Дијана (Diana)

Дијана е мајка на дивите животни и на шумите. Особено ѝ биле посветени дабовите шуми. Таа се одликува со сила, со атлетска градба, со убавина и со ловечки способности.

### Венера (Venus)

Венера е ќерка на Јупитер и Дидона, иако некои сметаат дека е создадена од морската пена во моментот кога уминал Уран. Како божица на љубовта таа е „божица на задоволствата“ и мајка на Римјаните. Била мажена со Вулкан, куциот бог на ковачите, а им била мајка на Купидон, Химен, Пријат и Аенеј. Таа е поврзана и со нејзиниот љубовник, Марс, богот на војната. Венера им ги носи радоста и задоволствата на боговите и на луѓето.



Внатрешен изглед на Римскиот Пантеон

## Меркур (Mercurius)

Меркур е гласник на римските богови и бог на трговијата. Тој се поврзува со мирот и просперитетот. Најчесто е претставен со шлем на главата, на кој има крила, и со стап.

## Плутон (Pluto)

Плутон е бог на подземниот свет. Тој управува со светот на мртвите.

## Нептун (Neptūnus)

Нептун е бог на морињата. Често, го претставуваат со трозабец во раката. Од неговата волја зависела судбината на морепловците и затоа пред пловидба му принесувале жртви.

## Други римски богови

Аполон, син на Јупитер и Лето, е бог на пророштвата, на стрелаштвото и на музиката.

Купидон е бог на љубовта, син на Венера.

Просерпина е божица на смртта, грабната од Плутон и однесена во подземниот свет.

Вулкан е син на Јупитер и Юнона и сопруг на Венера. Бог на огнот и на вулканите, ковач на оружје и на воена опрема за боговите и за хероите.



Богот Плутон ја грабнува Прозерпина

## Dicta et sententiae:



1. Bis dat, qui cito dat.
2. Da mi basia mille, deinde centum....
3. Tempora mutantur et nos mutantur in illis.
4. Amicus certus in re incerta cernitur.
5. Vita nostra morte finietur.
6. Quod licet Iovi\*, non licet bovi.

## Vocabula

basium, -i n. - бакнеж  
bos, bovis m. - вол  
cerno 3 - распознавам  
cito - брзо  
condicio, -onis f. - договор  
deinde - потоа  
finio 4 - завршувам  
incertus, -a, -um - несигурен, -а, -о  
ius, iuris n. - право  
licet 2 - допуштено е  
margo, -inis m.f. - раб  
testis, -is m.f. - сведок

\* Именката *Juppiter* има специфична промена. Во номинатив и вокатив гласи *Juppiter*, а во генитив, датив, акузатив и аблатив единица се употребува основата *Iov-*, на која и се додаваат наставките свойствени за консонантските основи -иц, -и, -ем, -е. Така, промената гласи: *Juppiter, Iovis, Iovi, Iovem, Juppiter, Jove*.

2. Стих од любовната лирика на прочуеното римски џоет Кайбул.
6. Преносно значење: Не е сè за секојо.

## Lingua Latīna viva:



1. **Testis unus, testis nullus.** - Еден сведок, ниеден сведок. Ова е правнички израз, според кој - потребни се барем двајца сведоци за да се утврди некаков факт.
2. **De facto.** – фактички, стварно. Кога нешто се тврди без оглед на правото.
3. **De iure** – правно, според правото. Кога нешто се тврди врз правни докази.
4. **In margine** – На работ. Се мисли на работ од страницата каде што луѓето често пишуваат свои белешки. Затоа белешките се викаат marginalia.

## Caput VIII

# Furor poeticus

- ▶ Времиња од перфектната основа во индикатив
- ▶ Римска литература



# Exēmpla docent



1. Iovem propter beneficia *populus Romānus optimum nomināvit*, propter vim - **maximum**.
2. Astrologi **motus** stellārum errantium notavērunt.
3. Scripsi etiam versibus **tres libros** de temporibus meis.
4. Nihil sine magno labōre *vita dedit mortalibus*.
5. Milites **arma cepērunt**, hostes in silvas pepulērunt, urbem suam defendērunt, paucos e suis perdidērunt.
6. Longa Romanōrum cum Germānīs *bella fuērunt*.
7. Causa belli ea fuit, quod *Romāni agrum Sabinūm ferro ignīque vastavērant*.
8. *Mihi valde placuērunt libros, quos frater tuus mihi donaverat*.
9. Virtus **omnia domuerat**.
10. Sedem collocavimus in ea domo, in qua proximo anno *frater meus habitaverat*.
11. Ac primum **agros, quos bello Romulus ceperat**, divīsit virītim civibus.
12. Veniam, quo cūmque vocaveris.
13. Ubi **aliquid audiero**, scribam ad te.
14. De Catilīnae coniuratiōne quam verissime potero paucis absolvam.
15. Si **vincimus, omnia nobis tuta erunt**.
16. Tempora si fuērunt nubila, solus eris.



Статуя на божицата Минерва

## Vocabula

### ► Substantīva

astrologus, -i m. - астролог  
beneficium, -ii n. - добро дело  
Catilīna, -ae m. - Катилина  
coniuratio, -ōnis f. - заговор  
furor, -ōris m. - вдхновение  
Germāni, -ōrum pl. - Германы  
motus, -us m. - движение  
silva, -ae f. - шума

### ► Adiectīva

nubilus, -a, -um - облачен, -а, -о  
paucus, -a, -um - малку по број  
poeticus, -a, -um - поетски, -а, -о  
proximus, -a, -um - најблизок, -а, -о  
Sabinus, -a, -um - сабински, -а, -о  
tutus, -a, -um - сигурен, -а, -о

### ► Verba

absolvō, absolvī 3 - упростувам  
colloco, collocāvi 1 - сместувам  
defēndo, defēndi 3 - бранам  
divido, divisi 3 - делам  
domo, domui 1 - пристигнувам  
dono, donāvi 1 - дарувам  
habito, habitāvi 1 - живесам  
pello, pepuli 3 - гонам  
placeo, placui 2 - се допадам  
vinco, vici 3 - победувам  
voco 1 - повикувам

### ► Adverbia

valde - особено  
virītim - пооделно

### ► Praepositiōnes

propter со acc. - поради  
quo cūmque - каде и да

## Pensum A



Обиди се да ќи преведеш следниве реченици на латински јазик:

1. Овие три ноќи ги пробдеавме.
2. *Jac ќе го прочитам*, тоа што *ии ќе го напишем*.
3. *Каесар направи мост* на реката Рајна.

## Vocabula

ноќ - nox, noctis f.  
пробдејувам - pervigilo, pervigillavi 1  
мост - pons, pontis m.  
на - in  
река - flumen, -inis n.  
Рајна - Rhenus, -i m.

## Pensum B

Со кои латински зборови можеш да ќи йоворзи следниве англиски:

defend \_\_\_\_\_ ; fact \_\_\_\_\_ ; long \_\_\_\_\_  
 devastation \_\_\_\_\_ ; to win \_\_\_\_\_ ; laboratory \_\_\_\_\_ ;

француски \_\_\_\_\_

## Pensum C

Дойолни ќи формиите од јазошниот ѕлагол кои недосегашаат:

fueram

fuisti

fueris

fueramus

fuistis

fuerint



Ото  
M. OTHO CAESAR AVGSTVS



## ► Времиња од йерфектинајта основа во индикатив

Од перфектната основа во латинскиот јазик се градат формите за индикатив на следниве три времиња: перфект, плусквамперфект и футур II активен. Според начинот на градбата на самата перфектна основа разликуваме:

- перфект на *-vi*;
- перфект на *-ui*;
- перфект на *-si*;
- перфект со редупликација;
- перфект со промена на вокалот од основата.

Со оглед на тоа што секој глагол на различен начин ја гради перфектната основа, во речникот, како трета основна форма на глаголот, се наведува и првото лице сингулар во индикатив на перфектот активен. Од оваа форма се добива перфектната основа со отфрлање на наставката *-i*.

На пр. *do* 1, *ded-i* *datum*; *doceo* 2, *docu-i*, *doctum*; *scribo* 3, *scrip-si*, *scriptum*; *facio* 3, *fec-i*, *factum*.

Кaj глаголите од првата и од четвртата конјугација во речникот не се наведува третата форма, бидејќи овие глаголи имаат перфект на *-vi*.

На пр. *laudo* 1, *laudāv-i*, *laudātum*; *audio* 4, *audīv-i*, *auditum*.

## Индикатив на йерфектиот активен (*Indicativus perfecti activi*)

Индикативот на перфектот активен му соодветствува на македонското минало неопределено свршено време. Во латинскиот јазик се гради од перфектната основа и личните наставки за перфект:

	Sg	Pl
1.	<i>-i</i>	<i>-imus</i>
2.	<i>-isti</i>	<i>-istis</i>
3.	<i>-it</i>	<i>-erunt</i>

I-конјугација *amo* 1, *amav-i*

1.	<i>amāv-i</i>	сум љубел	<i>amav-imus</i>	сме љубеле
2.	<i>amav-isti</i>	си љубел	<i>amav-istis</i>	сте љубеле
3.	<i>amav-it</i>	љубел	<i>amav-ērunt</i>	љубеле

II-конјугација *habeo* 2, *habu-i*

1.	<i>habu-i</i>	сум имал	<i>habu-imus</i>	сме имале
2.	<i>habu-isti</i>	си имал	<i>habu-istis</i>	сте имале
3.	<i>habu-it</i>	имал	<i>habu-ērunt</i>	имале

III-конјугација *tango* 3, *tetig-i*

1.	<i>tetig-i</i>	сум допрел	<i>tetig-imus</i>	сме допреле
2.	<i>tetig-isti</i>	си допрел	<i>tetig-istis</i>	сте допреле
3.	<i>tetig-it</i>	допрел	<i>tetig-ērunt</i>	допреле

IV-конјугација *sentio* 4, *sens-i*

1.	<i>sens-i</i>	сум чувствуval	<i>sensi-mus</i>	сме чувствуvale
2.	<i>sens-isti</i>	си чувствуval	<i>sens-istis</i>	сте чувствуvals
3.	<i>sens-it</i>	чувствувал	<i>sens-ērunt</i>	чувствувалe

Инфинитивот на перфектот се гради кога на перфектната основа ѝ се додаде наставката *-isse*. На пр, *laudav-issem*, *leg-issem*, а означува дејство што се случило пред дејството на главниот глагол во реченицата.

*Индикатив на йерфектиj од помошниот глагол *sum*, *esse*, *fui**

Перфектната основа на помошниот глагол ја добиваме на истиот начин како и кај другите глаголи, со отфрлане на наставката *-i* од третата форма на глаголот. На пр. *sum*, *esse*, *fui*

На перфектна основа *fui*- ги даваме личните наставки за перфект.

Sg.		Pl.	
1.	<i>fui</i>	сум бил	<i>fūimus</i>
2.	<i>fūisti</i>	си бил	<i>fūistis</i>
3.	<i>fuit</i>	бил	<i>fūērunt</i>

Инфинитив на перфектот од помошниот глагол гласи *fūisse*.

## Индикатив на плусквамперфектот активен (*Indicativus plusquamperfecti activi*)

Плусквамперфектот е време кое искажува дејство што се случило пред некое друго минато дејство. Во македонскиот јазик му соодветствува предминатото време. Индикативот на плусквамперфектот активен кај глаголите од сите четири конјугации се гради кога на перфектната основа од глаголот ќе ѝ се додадат наставките за плусквамперфект:

	Sg.	Pl.
1.	-eram	-erāmus
2.	-eras	-erātis
3.	-erat	-erant

*habeo* 2, *habui*

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1.	<i>habu-eram</i>	бев имал
2.	<i>habu-eras</i>	беше имал
3.	<i>habu-erat</i>	беше имал

*tango* 3, *tetig-i*

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1.	<i>tetig-eram</i>	бев допрел
2.	<i>tetig-eras</i>	беше допрел
3.	<i>tetig-erat</i>	беше допрел

## Индикатив на плусквамперфектот од помошниот глагол *sum, esse, fui*

На перфектната основа *fu-* ѝ ги даваме личните наставки за плусквамперфект.

	Sg.	Pl.
1.	<i>fueram</i>	бев бил
2.	<i>fueras</i>	беше бил
3.	<i>fuerat</i>	беше бил

## Футур II активен (*Futūrum II activi*)

Футур II искажува дејство кое ќе се случи пред некое друго идно дејство. Футурот II активен кај глаголите од сите четири конјугации се гради кога на перфектната основа ќе ѝ се додадат наставките за футур II активен:

	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1.	-ero	-erimus
2.	-eris	-eritis
3.	-erit	-erint

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1.	<i>amav-ero</i>	ќе љубам
2.	<i>amav-eris</i>	ќе љубиш
3.	<i>amav-erit</i>	ќе љуби

	<i>Singularis</i>	<i>Pluralis</i>
1.	<i>sens-ero</i>	ќе чувствувам
2.	<i>sens-eris</i>	ќе чувствуваш
3.	<i>sens-erit</i>	ќе чувствува

### Футур II од јазошниот глагол *sum, esse, fui*

На перфектна основа *fū-* ги додаваме личните наставки за Футур II активен .

	<i>Sg</i>	<i>Pl</i>
1.	<i>fuerō</i>	ќе бидам
2.	<i>fueris</i>	ќе бидеш
3.	<i>fuerit</i>	ќе биде



## Римска литература

Римската литература во својот развој опфаќа повеќе од дванаесет века. Таа започнува со првите споменици на латински јазик, а завршува со пропаѓањето на римското општество и на неговата култура. Пишувана е на латински јазик, оној што се говорел во градот Рим, од каде што се пренесувала низ цела Италија, а потоа и низ сите земји на Римското Царство. Затоа и се нарекува римска литература, а не латинска.

Делата на римската литература кои стигнале до нас се само мал дел од она што било напишано на латински јазик. Овие дела се зачувани, целосно или делумно, во средновековните записи на пергамент и потекнуваат од IX век од н.е. или од подоцнежниот период. Од антиката се зачувани мал број фрагменти на папирус. Печатените изданија на овие дела почнуваат од XV век и се темелат врз споредување на различни ракописи на еден ист текст.

Римската литература се дели според развојот на латинскиот јазик, и тоа:

- прв или почетен период (од првите пишани споменици до Ливиј Андроник или до 240 год. п.н.е.);
- втор или архајски период (од Ливиј Андроник до диктатурата на Сула, од 240 год. п.н.е. до 80 год. п.н.е.);
- трет или златен период (од диктатурата на Сула до смртта на Август, од 80 год. п.н.е. до 14 год. од н.е.);

- Третиот период се дели на два потпериода:
- векот на Кicerон (од 80 год. п.н.е. до 30 год. п.н.е.);
  - векот на Август (од 30 год. п.н.е. до 14 год. при.е.).
- четврти или среден период (од царот Тибериј до Хадријан, од 14 до 117 год. од н.е.);
  - петти или период на пропаѓање (од Хадријан до пропаѓањето на Западното Римско Царство, од 117 до 476 год. п. од н.е.).

Во првиот период латинскиот јазик, сè уште, не бил доволно оформлен – како литературен јазик. Карактеристичен е за почетоците на прозата, но без некоја литературна вредност. Од спомениците од тоа време значајни се „летописите“ – *Annales*, дела со историски содржини, во кои се бележеле значајните настани, почетите, војните,



Марк Тулиј Кicerон

триумфите, цената на житото итн. Во првиот период на римската литература спаѓа значајниот зборник на римското обичајно право – *Leges XII tabularum*, „Законот на дванаесетиот шаблица“.

Во вториот период на римската литература се развива уметничката проза, и тоа историографијата и говорништвото, но и поезијата и науките. Во овој период, авторите биле под влијание на грчката литература, но интензивно се развива и латинскиот литературен јазик. Тој постојано се збогатувал, па се појавила и разликата меѓу градскиот говор (*sermo urbānus*) и народниот говор (*sermo rusticus* или *sermo plebeius*).

Римските историografi во почетокот пишуваат на грчки јазик. Прв меѓу старите „аналисти“ е Фабиј Пиктор, а прв на латински пишувал Катон Постариот (234 – 149 год. пр. н. е.). Негово главно дело е *Origines (Почетоци)* во 7 книги, во кое тој ја изложил римската историја од доаѓањето на Аенеј до времето во кое пишувал тој. Од говорниците, од овој период, познати се браќата Граси, особено помладиот - Гај Грах. Во овој период започнале да се развиваат и науките. За прв римски филозоф се смета Елиј Стилон.

Во овој период „јутат“ драмата и епот, а се развива и оригиналниот римски вид – сатирата.

Првиот римски поет е Гркот Ливиј Андроник, кој дошол во Рим како роб, а потоа бил ослободен. Тој ги преведувал грчките дела на латински јазик. Од епските поети, сепак, најзначаен е Ениј. Негово главно дело е *Annales (Анали)* во 18 книги, напишани во хексаметар. Од драмските видови, во Рим повеќе била прифатена комедијата отколку трагедијата. Прв римски писател од кој се зачувани, речиси, сите дела е Плаут (250 – 184 год. п.н.е.). Најзначајни негови комедии се *Aulularia, Captivi, Miles gloriōsus*. Друг комедиограф од овој период е Терентиј, кој постигнал успех со комедијата *Eupinthus*.

За родоначалник на сатирата се смета Лукилиј кој напишал 30 книги сатири од кои се зачувани само фрагменти.

Третиот период се дели на два потпериода:

*Августовиот период*, кој го опфаќа времето на борбите за Римската Република (период во којшто се развива прозата) и *Кicerоновиот период* (период на мирен развој) во кој својот врв го доживува римската поезија.

Во однос на стилот и јазикот, тоа е периодот на класичниот, златен, латински јазик. Како основа за литературниот јазик се користел јазикот на римските образовани кругови, а разликата меѓу прозниот и поетскиот јазик станувала се поочигледна.

Најголемиот претставник на римското говорништво е Марк Тулиј Кicerон (Marcus Tullius Cicero 106 год. п.н.е. – 43 год. п.н.е.). Тој бил со жив дух, со голема фантазија, со



Катон йомладиот

извонредно паметење, неисцрпна духовитост и со способност да ги воодушеви слушателите. Покрај тоа, имал убав глас и достоинствено држење. Од него се зачувани 57 говори. Меѓу попознатите говори се четирите говори *Проиш Катилина* – *In Catilinam*, во кои тој ги напаѓа Катилина и неговите приврзаници за ковањето заговор во Рим; ги разоткрива нивните мотиви и го запознава народот со натамошната пресуда. Кicerон пишувал и реторички и филозофски дела.

Од филозофските говори се познати: *De re publica* (За републиката), *De legibus* (За законите), *De natura deorum* (За природата на божествите) итн.

Во делата на Кicerон наоѓа одраз целата култура на неговиот период. Тој е најголемиот римски говорник и писател. Неговите заслуги на полето на развојот на класичниот латински јазик се непроценливи.

Особено значаен лик во римската историја од овој период е Гај Јулиј Каесар (Caius Iulius Caesar 100 год. п.н.е. – 44 год. п.н.е.). Негово прво дело е *Commentarii de bello Gallico* (Белешки за Галската војна) во 7 книги, во кое ги опишува војните во Галија. Овде се внесени многу географски и етнографски податоци за животот на старите Гали, Германи и Британци. Во делото *Commentarii de bello civili* (Белешки за Граѓанска војна) Каесар ги опишува настаниите за време на граѓанската војна од неговиот премин преку Рубикон до смртта на Помпеј.

Коментарите на Каесар се вбројуваат меѓу најпознатите дела од римската проза. Составени се јасно и едноставно, а раскажувањето е живо и интересно. Стилот му е збиен, едноставен и лесен, а јазикот чист и ненакiten.

Во овој период творел познатиот историчар Гај Салустиј Крисп (Caius Salustius Crispus 86 год. пр.н.е – 35 год. п.н.е.). Главно дело му е *Historiae*, (Истории) во 5 книги кои опфаќаат период од 12 години, од смртта на Сула до Помпевската војна против Митридат. Поради значајните настани што ги содржело ова дело и поради непристрасноста на авторот, делото е од голема важност за историјата.

Особено место меѓу поетите од овој период зазема Тит Лукрециј Кар (98 год. п.н.е. – 55 год. п.н.е.). Тој го испеал филозофско-дидактичкиот еп *De rerum natura* (За природата на нештата) во 6 книги во хексаметар. Гај Валериј Катул е првиот претставник на личната, субјективна лирика во римската поезија. Од него се зачувани над 100 песни во различен метар. Неговата лирика го обележува преминот меѓу архајскиот и златниот период на римската литература и имала големо влијание врз поетите од наредните векови. Најпознат во „Кicerоновиот век“ од сатиричарите е Варон.

Најпознат говорник од Августовиот век е Сенека Постариот, татко на познатиот филозоф Сенека, а најистакнат историчар е Тит Ливиј (Titus Livius, 59 год. п.н.е. –



Гај Јулиј Каесар

17 год. п.н.е.). Од Ливиј ни е зачувано делото под наслов *Ab urbe condita* (*Од основањето на градот*) во 142 книги, во кое ја обработува целата римска историја, од доаѓањето на Енеј во Италија до смртта на Друсус во 9 год. п.н.е.

Во овој период се негувале сите видови поезија.

Најголеми претставници на епиката и дидактиката се Вергилиј и Овидиј. Лириката, пак, се развила во сите свои форми. Нејзин главен претставник е Хоратиј, а на елегијата се: Тибул, Пропертиј и Овидиј. Важно место има и сатирата, особено онаа на Хоратиј.

Најважното дело на Вергилиј, напишано по желба на Август, е херојскиот еп *Aeneis* (*Аенејда*) во 12 книги, напишан по примерот на Хомеровите *Илијада* и *Одисеја*.

Во четвртиот период на римската литература како најзначаен претставник на историографите се смета Корнелиј Такит (Cornelius Tacitus, 55 – 117 год). Негови дела се: *Historiae* (*Истории*) во 14 книги, *Annales* или *Ab excessu divi Augusti* (*Од смртта на божествениот Август*) во 16 книги. Такит, пишувајќи ги своите дела, се служел со различни извори: со службени документи, со мемоари, со делата на современиците, со сопственото искуство, како и со усното предание. Со сиве овие извори се служел критички, споредувајќи различни мислења од кои го избира најверојатното. Пишуval искрено и непристрасно, *sine ira et studio*.

Од говорниците во овој период се издвојува Плиниј Помладиот, а од филозофите Сенека Помладиот. Сенека бил стоик и се интересирал за проблемите на животот и смртта. Меѓу неговите дела најзначајни се *Дијалозите* во 12 книги. Во науката се јавуваат многу извонредни творци. Едно од позначјните дела е *Naturālis historia*, кое претставува енциклопедија на природните науки во 37 книги од Плиниј Постариот.

Претставник на сатирата од овој период е Јувенал, а мајстор на римскиот епиграм е Мартијал. Неговата збирка содржи преку 1500 епиграми со различна содржина.

Петтиот период на римската литература се совпаѓа со пропаѓањето на римското царство, период кога и во латинскиот јазик се повеќе преовладува *sermo plebeius*. Еден од авторите кои твореле во овој период е Светониј (75-150 год. од н.е.) кој пишувал на различни теми: за грчките и за римските игри, за римските обичаи. Единствено зачувано од неговите дела му е *De vita duodecim Caesārum*, животописи на дванаесетте римски цареви. Во овој период правото го достигнува врвот на својот развој.



Хоратиј



Овидиј



Вергилиј

## *Dicta et sententiae:*



1. Exēgi monumēntum aere perenius.
2. Ipse dixit.
3. Amāntes amēntes.
4. Amīcus Plato, sed magis amīca veritas.
5. Rem acu tetigīsti.

### Vocabula

acus, -us f.	- игла
aer, aeris m.	- воздух
amans, -ntis	- вљубен, -а, -о
amens, -ntis	- безумен, -а, -о
dens, dentis m.	- заб
exigo, exēgi 3	- направам, доворшувам
fama, -ae f.	- глас
meto, messui 3	- жнеам
monumēntum, -i n.	- споменик
novus, -a, -um	- нов, -а, -о
perēnnis, -e	- траен, -а, -о
semēntis, -is f.	- сеидба
tango, tetigi 3	- допират

1. Со овој стих Хоратиј јустакнува дека со песниште си јодишнал вечен споменик.
2. Учениците на Питагора, во недостаток од докази за некое тврдење, се јавуваат на својот учитец.
3. Спореди со нашиота јазоворка: Вљубени - излубени.
4. Зборови на Аристотел, ученикот на Платон. Смислата е дека височината секому треба да му е јаважна од сè.
5. Спореди со сличниот израз кај нас: Ме јаводи во слаба точка.

## *Lingua Latīna viva:*



1. **Veni, vidi, vici.** Отидов, видов, победив. Со овие зборови Каесар пред римскиот сенат ја објавил својата победа над Фарнак, синот на кралот Митридат.
2. **Divide et impera** – Раздели, па владеј. Римјаните правеле раздор меѓу народите што ги покорувале, за да владеаат полесно со нив.
3. **Fama volat.** Гласот лета. Се мисли какжаните зборови брзо се шират.
4. **Homo novus** – Нов човек. Во Рим така ги нарекувале луѓето кои први од своето семејство ќе постигнеле некоја висока служба. Изразот се употребува до денес, во значење новајлија, „новопечен“ богаташ.
5. **Furor poeticus.** Поетски занес.

## **Caput IX**

# **Plaudite!**

- Времиња од партиципската основа во индикатив
- Драмска уметност



## Exēmpla docent



1. *L. Catilīna, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis.*
2. *Multi sunt vocāti, pauci elēcti.*
3. *Roma condita est secūndo anno Olympiadis septumae.*
4. *Sed undique circumvēnti sumus.*
5. *Gallia est omnis divīsa in partes tres.*
6. *Diānae simulācrum erat positum Segēstae, in qua P. Africāni nomen erat incīsum.*
7. *Sabīni, quorum virgines a Romānīs raptæ erant, bellum contra eos suscepērunt.*
8. *Pons, qui interrūptus erat, brevi tempore restitūtus est.*
9. *Si bellum confectum erit, tum tibi, Iuppiter, populo Romāno dona dabuntur.*
10. *Oppidum, quod audacia civium munitus erit, hostes numquam superābunt.*



### Vocabula

#### ► Substantīva

audacia, -ae f. - смелост  
Olympias, -adis f. - Олимпијада  
Segēsta, -ae f. - Сегеста  
simulācrum, -i n. - статуа, слика  
virgo, -inis f. - девојка

#### ► Adiectīva

nobilis, -e - благороден, а. о

#### ► Verba

circumvenio, circumvēni,  
circumvēntum 3 - опкружувам  
conficio, confīci, confectum 3 -  
извршуваам  
eligo, elēgi, elēctum 3 - избираам  
incido, incīsi, incīsum 3 - врежувам  
interrumpo, interrūpi, interrūptum 3 -  
прекинувам  
muniō, munīvi, munitum 4 -  
утврдувам  
plaudo, plausi, plausum 3 -  
ракоплескам  
pono, posui, positum 3 - поставувам  
rapio, rapai, rapitum 3 - грабнувам  
restituo, restitui, restitūtum 3 -  
обновувам  
supero, superīvi, superītum 1 -  
свлачивам  
suscipio, suscēpi, suscēptum 3 -  
прифакам

#### ► Adverbia

numquam - никогаш  
postrēmo - најпосле  
undique - отсекаде

## Pensum A



Обиди се да ги преведеш следниве реченици на лајшински јазик:

1. Не сме исплашени од опасноста.
2. Ако бидеш запрашан, ќе одговориш!
3. Ќе живееме во мир, ако нейријаците бидат победени.

## Vocabula

живеам - vitam ago
запрашувам - interrogabo, interrogāvi,
interrogātum 1
опасност - periculum, -i n.
одговорам, - respondeo, respōndi,
respōnsum 2
се плашам - terreo, terrui, territum 2

## Pensum B

Претвори ја следнава реченица во йасивна:

1. Hannibal saepe Romānos vicerat, postrēmo Romani Hannibalem vicerunt.

## Pensum C

Со кој лајшински збор можеш да ги иоврзеши следниве лајшинизми:

- донатор \_\_\_\_\_  
 популација \_\_\_\_\_  
 конфекција \_\_\_\_\_  
 позиција \_\_\_\_\_  
 вокација \_\_\_\_\_



Вителлиј  
A. VITELLIVS AVGVSTVS GERMANICVS



## ► Времиња од йаршицијската основа во индикатив

### Паршициј на јерфектиот пасивен (*Participium perfecti passivi*)

Партиципот на перфектот пасивен е пасивна глаголска придавка и се наведува во речникот како четврта основна форма на глаголот во номинатив сингулар од средниот род. На пр. *scribo* 3, *scripsi*, *scriptum*; *video* 2, *vidi*, *visum*;

Кај некои глаголи партиципот на перфектот пасивен завршува на *-tus*, *-ta*, *-tum* (*scriptus* m., *scripta* f., *scriptum* n.), а кај други на *-sus*, *-sa*, *-sum* (*visus* m., *visa* f., *visum* n.).

Партиципот на перфектот пасивен се менува како придавките од I и II деклинација.

Тој покажува пасивно дејство што се извршило пред дејството на главниот глагол. Може да стои самостојно и тогаш се преведува: со пасивна глаголска придавка, со независна составна реченица, со зависна реченица (временска, причинска, условна, допусна, односна), со предложен израз или со именка.

*Caesar Galliam pacatam provinciam fecit.*

Каесар **покорената** Галија ја направи провинција.

Каесар **ја покори** Галија и ја направи провинција.

Каесар **откако ја покори** Галија ја направи провинција.

Каесар **по покорувањето** ја направи Галија провинција.

*Errata corrige!* Поправи ги грешките!

Со партиципот на перфектот пасивен и со формите од помошниот глагол *sum*, *esse*, *fui* се градат пасивните форми на перфектот, на плусквамперфектот и на футурот II.

## ► Времиња од йаршицијската основа

### Индикатив на јерфектиот пасивен (*Indicativus perfecti passivi*)

Индикатив на перфектот пасивен кај глаголите од сите конјугации се гради од партиципот на перфектот пасивен и од формите за индикативот на презентот од помошниот глагол *esse*.

Во зависност од лицето на кое се однесува, партиципот се менува во род и број, а секогаш стои во номинатив. Помошниот глагол ги има своите вообичасни форми во презент.

### *Singularis*

1. *laudātus, -a, -um sum* сум фален, -а , -о
2. *laudātus, -a, -um es* си фален, -а , -о
3. *laudātus, -a, -um est* е фален, -а , -о

### *Pluralis*

1. *laudāti, -ae, -a sumus* сме фалени
2. *laudāti, -ae, -a estis* сте фалени
3. *laudāti, -ae, -a sunt* се фалени

## *Индикатив на плусквамперфектош пасивен*

(*Indicativus plusquamperfecti passivi*)

Индикативот на плусквамперфектот пасивен кај глаголите од сите конјугации се гради од партиципот на перфектот пасивен и формите за индикатив на имперфектот од помошниот глагол *esse*.

Во зависност од лицето на кое се однесува партиципот се менува во род и број, а секогаш стои во номинатив. Помошниот глагол ги има своите вообичаени форми во имперфект.

### *Singularis*

1. *laudātus, -a, -um eram* бев фален, -а , -о
2. *laudātus, -a, -um eras* беше фален, -а , -о
3. *laudātus, -a, -um erat* беше фален, -а , -о

### *Pluralis*

1. *laudāti, -ae, -a erāmus* бевме фалени  
 2. *laudati, -ae, -a erātis* бевте фалени  
 3. *laudāti, -ae, -a erant* беа фалени

### *Футур II пасивен (Futūrum II passīvi)*

Футур II пасивен кај глаголите од сите конјугации се гради од партиципот на перфектот пасивен и формите за футур I од помошниот глагол *esse*. Во зависност од лицето на кое се однесува партиципот се менува во род и број, а секогаш стои во номинатив. Помошниот глагол ги има своите вообичаени форми во футур I.

### *Singularis*

1. *laudātus, -a, -um ero* ќе бидам фален, -а , -о  
 2. *laudātus, -a, -um eris* ќе бидеш фален, -а , -о  
 3. *laudātus, -a, -um erit* ќе биде фален, -а , -о

### *Pluralis*

1. *laudāti, -ae, -a erimus* ќе бидеме фалени  
 2. *laudāti, -ae, -a eritis* ќе бидете фалени  
 3. *laudāti, -ae, -a erint* ќе бидат фалени

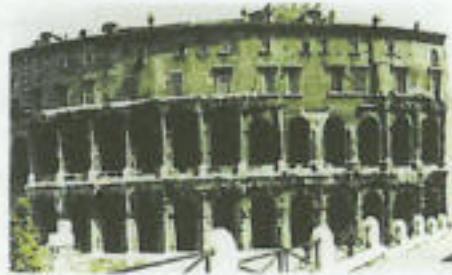
# De vita Romanorum



## Драмска уметност

### Драма

Почетоците на римската драма во класичен стил била под големо влијание на грчкиот театар. Трагедиите, особено комедиите, биле популарни во вториот век п.н.е., кога се активни големите комедиографи Плаут и Терентиј. Класичните драми биле напишани во поетски манир и биле изведувани од машки актери кои носеле маски. Драмите се изведувале најчесто за време на различните верски фестивали. Првите римски театри биле привремени градби со дрвена конструкција, што се расклопувала кога завршувал фестивалот. Првиот театар од цврста градба бил подигнат од Помпеј во 55 год. п.н.е. Основните елементи на театарот биле полукружна оркестра, опкружена со високи камени седишта за публиката (cavea), со рамна скена каде што актерите играле пред постојаната завеса (scenae frons).



Римски театар

### Пантонимија

Кон крајот на Републиката, класичната драма не била толку актуелна. Многу популарни биле пантонимиите, кои исто така, вклучувале претстава под маски, но без зборови. Овие претстави обично вклучувале еден машки танчер (pantomimus, „оној што имитира се“), кој со гестови и танц глумел едноставна приказна, најчесто базирана врз мит којшто лесно можела да го препознае публиката. Танчерот бил придружен од хор и музичари на сцената, така што на некој начин пантонимата потсетувала на денешниот балет. Иако можело да се случи неколку жени да учествуваат во пантонимиите, сепак, најглемиот број танчери биле мажи, кои станувле многу популарни личности. Така, античкиот лекар Гален описува една случка кога тој кај една жена од високата класа дијагностицирал заболување кое било предизвикано од „ зависност“ од танчерот Пилад.

### Мим

Мимот е вид претстава во театарот што бил популарен за време на Царството. Во мимот не се носеле маски и во него учествувале и мажи и жени, иако штом некоја жена ќе станела актерка, таа веднаш го губела угледот. Приказните кои се играле во мимот биле на некоја слободна тема со лесен заплет, со многу еротика и насиљство.

## *Dicta et sententiae:*



### Vocabula



- alea, -ae f. - коцка  
 almus, -a, -um - хранителен, -а, -о  
 causa, со gen. - заради  
 expērtus, -a, -um - искусен,  
 неигр., -а, -о  
 iacio, iēci, iactum 3 - фрлам  
 laudātor, -ōris m. - фалител  
 post со acc. - по  
 repetō, repetīvi, repetitum 3 -  
 повторувам  
 sileo, silui 2 - молчам

1. Iucūndi acti labōres.
2. Laudātor temporis acti.
3. Bis repetīta placent.
4. Sine sole sileo.
5. Expērto credite!

2. Човек кој јо фали минаштото време.
4. Найшијс на сончевите часовници: Молчам без сонце.

## *Lingua Latīna viva:*



1. **Alea iacta est.** Коцката е фрлена. Се смета дека овие зборови ги кажал Јулиј Каесар во моментот кога одлучил да ја помине реката Рубикон и да ја започне граѓанска војна. Денес овој израз се употребува кога се донесува некоја одлука.
2. **Inter nos.** Меѓу нас.
3. **Honōris causa.** (скратено h.c.) Заради почесть.
4. **Alter ego.** Второ јас. Изразот се употребува, на пример, за некој пријател, истомисленник.
5. **Alma mater.** Мајка хранителка. Се мисли на божицата Венера, извор и мајка на се. Често, со овој израз се означуваат универзитетите Alma mater litterarum.
6. **Post scriptum** (скратено P.S.) – Допишано. Се употребува, често, како кратенка П.С. во писма.
7. **Plaudite!** – Ракоплескајте! Со овој израз завршувала римската комедија.

**Caput X**

## **Mens sana in corpo sano**

- ▶ Конјунктив
- ▶ Римски бањи



# Exēmpla docent



1. Vivāmus, mea Lesbia, atque amēmus.
2. O multa tibi di dent bona.
3. Quid agam nunc?
4. Faciam ut facto gaud eas.
5. Vivant omnes virgin es, graciles, formōsae!
6. Omnia possideat, non possidet aera Minos.
7. Odi et amo. Quare id faciam, fortāsse requīris.  
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.
8. Sis felix et sint candida fata tua!
9. Hoc non dubitans dixerim.
10. Hoc sine ulla dubitatiōne confirmaverim.
11. Utinam minus vitae cupidi fuissēmus!
12. Vita vestra virtūte et iustitia explēta sit.



## Vocabula

### ► Substantiva

dubitatio, -ōnis f. - сомнение  
fatum, -i n. - пророчество  
iustitia, -ae f. - праведность  
mens, mentis f. - ум, дух  
Minos, -ois m. - Минос

### ► Adiectiva

candidus, -a, -um - сјајнобел, -а, -о  
cupidus, -a, -um - алчен, -а, -о  
formōsus, -a, -um - убав, -а, -о  
gracilis, -e - нежен, -а, -о  
sanus, -a, -um - здрав, -а, -о

### ► Verba

confirmo, confirmāvi, confirmātum 1 - потврдуам  
dubito, dubitāvi, dubitātum 1 - се сомневам  
exsticjo, excrucia vi, excruciatum 1 - измачувам  
expleo, explēvi, explētum 2 - исполнувам  
fio, factus sum, fieri - настанувам  
gaudeo, gavisus sum 2 - се радувам  
nescio, nescivi, nescitum 4 - не знам  
odi, verb. defect. - мразам  
possideo, possēdi, possēssum 2 - поседувам, имам  
requiro, requisivi, requisitum 3 - повторно барам

### ► Coniunctiōnes

atque - и, дури и

### ► Adverbia

fortāsse - можеби  
nunc - сега

## Pensum A



Обиди се да ћи преведеш следниве реченици на латински јазик:

1. Той нека му напише писмо на мојош браш.
2. Камо срека лугеио секогаш да ја зборуваат вистината.
3. Што да му кажеме на шашко ши?

## Pensum B

Найшии ћи конјуктивски форми од глаголите според йонуденои модел:

**йрезенӣ**  
активен

**йрезенӣ**  
пасивен

**имперф.**  
активен

**имперф.**  
пасивен

confītem̄

sedēres

vīvat

audirēmur

**йерфекӣ**  
активен

**йерфекӣ**  
пасивен

**йлусквамйерф.**  
активен

**йлусквамйерф.**  
пасивен

comfirmaveritis

monīti sitis

vixīssent

audītum esset

## Pensum C

Дойолни ћи преостанативне конјунктивски форми од йомошиниои глагол

**йрезенӣ**

**имперфекӣ**

**йерфекӣ**

**йлусквамйерфекӣ**

sim

essem

fuerim

sit

essēmus

fuerimus

fuīsset

sitis

essent

fuīssent

## Vocabula

писмо - littera, ae f.  
камо срека - utinam  
кажувам - dico 3

Caput X



Божесивениои Веспасијан  
CAESAR VESPASIANVS AVGSTVS



## ► Конјунктив (modus coniunctivus)

Конјунктивот е начин со кој се исказува волја, желба, можност или, воопшто, замисла на оној што говори. Значи, конјунктивот е начин на субјективно исказување, наспроти индикативот, со кој се исказува дејство што се случува објективно.

Конјунктивот изразува дејство што **сакаме** да се врши, што **може**, што **заповедаме** или **забрануваме** да се врши, или, пак, дејство кое го **потпикиуваме** или **допуштаме** да се врши и дејство за кое се **колебаме** или се **сомневаме** дали да се врши.

Во латинскиот јазик има конјунктив на презентот и на имперфектот активен и пасивен и конјунктив на перфектот и на плусквамперфектот активен и пасивен.

### Конјунктив на презненот активен и пасивен (Coniunctivus praesenti activi et passivi)

Каде глаголите од II, III и IV конјугација конјуктивот се гради кога меѓу презентската основа и личните наставки за презнен (актив и пасив) се вметнува карактеристичниот вокал *a*.

На пример:

#### актив

*habe-a-m,    habe-a-s,    habe-a-t...;*  
*leg-a-m,    leg-a-s,    leg-a-t.....;*  
*senti-a-m,    senti-a-s,    senti-a-t....*

#### пасив

*habe-a-r,    habe-ā-ris,    habe-ā-tur..;*  
*leg-ā-r,    leg-ā-ris,    leg-ā-tur.....;*  
*senti-a-r,    senti-ā-ris,    senti-ā-tur...*

Каде глаголите од прва конјугација крајниот вокал *a* од основата се контрахира со конјунктивскиот вокал *e*, при што се добива еден долг вокал *ē*.

На пример:

актив: *lauda-e-m>laudem, laudes, laudet.....*

пасив: *lauda-e-r>lauder, laudēris, laudētur....*

Конјунктивот на презентот обично се преведува со зборчињата „да“, „ако“, „кога би“, „камо да“ пред значењето на глаголот. На пр. да фалам, кога би фалел, ако фалам итн.

### Конјунктив на *презенштот од помошниот глагол sum, esse, fui*

<i>Sg.</i>		<i>Pl.</i>	
1. <i>sim</i>	да сум	<i>simus</i>	да сме
2. <i>sis</i>	да си	<i>sitis</i>	да сте
3. <i>sit</i>	да е	<i>sint</i>	да се

### Конјунктив на имперфектот активен и пасивен (Coniunctivus imperfecti activi et passivi)

Конјунктивот на имперфектот активен и пасивен кај глаголите од I, II и IV конјугација се гради кога на презентската основа ќе и се додаде карактеристичниот формант *-re* и личните наставки за актив или за пасив.

На пример:

актив			
<i>lauda-re-m,</i>	<i>lauda-rē-s,</i>	<i>lauda-re-t...;</i>	
<i>habe-re-m,</i>	<i>habe-rē-s,</i>	<i>habe-re-t....;</i>	
<i>senti-re-m,</i>	<i>senti-rē-s,</i>	<i>senti-re-t.....</i>	

пасив			
<i>lauda-re-r,</i>	<i>lauda-rē-ris,</i>	<i>lauda-rē-tur..;</i>	
<i>habe-re-r,</i>	<i>habe-rē-ris,</i>	<i>habe-rē-tur..;</i>	
<i>senti-re-r,</i>	<i>senti-rē-ris,</i>	<i>senti-rē-tur....</i>	

Ќај глаголите од третата конјугација на основата се додаваат: тематскиот вокал *e*, карактеристичниот формант *-re* и личните наставки за актив или за пасив.

На пример:

актив: <i>leg-e-re -m, leg-e-rē-s, leg-e-re -t.....;</i>			
пасив: <i>leg-e-re -r, leg-e-rē-ris, leg-e-rē -tur....;</i>			

### Конјунктив на имперфектот од помошниот глагол sum, esse, fui

<i>Sg.</i>		<i>Pl.</i>	
1. <i>essem</i>	да бев	<i>essēmus</i>	да бевме
2. <i>essēs</i>	да беше	<i>essētis</i>	да бевте
3. <i>esset</i>	да беше	<i>essent</i>	да беа

## Конјунктив на перфектот активен (Coniunctīvus perfecti actīvi)

Конјунктивот на перфектот активен кај глаголите од сите конјугации се гради кога на перфектната основа ќе и се додаде формантот *-eri* и личните наставки за актив.

На пример:

*laudav-eri-m, laudav-eri-s, laudav-eri-t....;*  
*habu-eri-m, habu-eri-s, habu-eri-t....;*  
*leg-eri-m, leg-eri-s, leg-eri-t....;*  
*sens-eri-m, sens-eri-s, sens-erit....;*

## Конјунктив на перфектот пасивен (Coniunctīvus perfecti passīvi)

Конјунктивот на перфектот пасивен кај глаголите од сите конјугации се гради од партиципот на перфектот пасивен и од формите за конјунктив на презентот од помошниот глагол *esse*.

Во зависност од лицето на кое се однесува партиципот се менува како придавка во род и број, а секогаш стои во номинатив. Помошниот глагол ги има своите вообичени форми во презент.

### Singularis

1. *laudātus, -a, -um sim* да сум бил фален, -а, -о
2. *laudātus, -a, -um sis* да си бил фален, -а, -о
3. *laudātus, -a, -um sit* да бил фален, -а, -о

### Pluralis

1. *laudāti, -ae, -a simus* да сме биле фалени
2. *laudāti, -ae, -a sitis* да сте биле фалени
3. *laudāti, -ae, -a sint* да биле фалени

## Конјунктив на перфектот од помошниот глагол *sum, esse, fui*

Sg	PL
1. <i>fuerim</i> да сум бил	<i>fuerimus</i> да сме биле
2. <i>fueris</i> да си бил	<i>fueritis</i> да сте биле
3. <i>fuerit</i> да бил	<i>fuerint</i> да биле

## Конјунктив на плусквамперфектот активен (Coniunctīvus plusquamperfēcti actīvi)

Конјунктивот на плусквамперфектот активен кај глаголите од сите конјугации се гради кога на перфектната основа ќе ѝ се додаде формантот *-isse* и личните наставки за актив.

На пр.

<i>laudav-īsse-m,</i>	<i>laudav-īsse-s,</i>	<i>laudav-īsse-t..;</i>
<i>habu-īsse-m,</i>	<i>habu-īsse-s,</i>	<i>habu-īsse-t....</i>
<i>leg-īsse-m,</i>	<i>leg-īsse-s,</i>	<i>leg-īsse-t....</i>
<i>sens-īsse-m,</i>	<i>sens-īsse-s,</i>	<i>sens-īsse-t....</i>

## Конјунктив на плусквамперфектот пасивен (Coniunctīvus plusquamperfēcti passīvi)

Конјунктив на плусквамперфектот пасивен кај глаголите од сите конјугации се гради од партиципот на перфектот пасивен и од формите за конјунктив на имперфектот од помошниот глагол *esse*.

Во зависност од лицето на кое се однесува партиципот се менува како придавка во род и број, а секогаш стои во номинатив. Помошниот глагол ги има своите вообичени форми во имперфект.

### Singularis

1. <i>laudātus, -a, -um essem</i>	да бев бил фален, -а , -о
2. <i>laudātus, -a, -um essēs</i>	да беше бил фален, -а , -о
3. <i>laudātus, -a, -um esset</i>	да беше бил фален, -а , -о

### Pluralis

1. <i>laudāti, -ae, -essēmus</i>	да бевме фалени
2. <i>laudāti, -ae, -a essētēs</i>	да бевте фалени
3. <i>laudāti, -ae, - essent</i>	да беа фалени

## Конјунктив на плусквамперфектот од помошниот глагол *sum, esse, fui*

### Sg.

1. <i>fuissem</i>	да бев бил	<i>fuissēmus</i>	да бевме биле
2. <i>fuissest</i>	да беше бил	<i>fuissētēs</i>	да бевте биле
3. <i>fuisset</i>	да беше бил	<i>fuissent</i>	да беа биле

### Pl.



## Римските бањи

Од сите активности во слободното време, капењето било најзначајно за најголемиот број Римјани и претставувало дел од дневниот режим на мажите од сите класи, како и на голем број од жените. Ние денес го сметаме капењето за многу приватна активност која се извршува дома, но за разлика од нас, за Римјаните тоа била заедничка активност, која се вршела јавно, во модерни бањи или во клубови на здравје.

Малите бањи, наречени *balneae*, вообичаено биле приватни, но биле отворени за јавноста со плаќање влезница. Големите бањи, наречени *thermae*, биле државна сопственост и, често, биле наменети за жителите на неколку квартови во градот. Одвојувањето средства за користење на бањите било незначително за буџетот на секој слободен Римјанин.

Римјаните ја започнувале работата на изгрејсонце и работеле неколку часа по пладното. Така, околу 14 – 15 часот, мажите оделе во бањите каде што поминувале неколку часа во спорт, капење и разговори, по што биле подгответи за заминување на вечера. Бањите за време на Републиката имале одвоени простории за мажите и за жените, додека за време на Царството жените можеле да се капат наутро, додека терминот од 14.00 часот бил резервиран за мажите. Исто така, цената за капење на жените била двојно повисока од сумата којашто ја плаќале мажите. Жените кои се грижеле за својот углед не ги посетувале бањите додека во нив се капеле мажите, додека, пак, за проститутките тоа било одлично место за средба со мажите.

Капењето се одвивало според посебен ритуал, а бањите биле направени по определени стандарди. По влегувањето во бањата, посетителите оделе прво во соблекувални (*apodyterium*), каде што имало одделни кабини во кои се оставале облеката и обувките. Многу посетители доаѓале со робовите за да ги остават да ја чуваат облеката, иако многу бањи организирале бесплатно чување на облеката за посетителите. И покрај тоа што има сведоштва, сепак, останува нејасно што носеле Римјаните додека се



Внатрешен изглед на римска бања

капеле и вежбале. Се чини дека тоа не го правеле голи како Грците и можеби носеле лесна облека како *subligaculum*. При капењето се носеле посебни сандали кои ги заштитувале стапалата од жешкиот под.

Откога ќе се соблечеле и ќе ги намачкале телата со масла, мажите го почнувале третманот со вежбање, играње со топка и пливање.

По вежбањето, капачите со крива метална справа наречена стригил ги отстранувале нечистотиите и маслата од своите тела. Потоа започнувало капењето. Капењето поминувало низ неколку простории. Тоа можело да започне во топла соба (*tepidarium*) со загреани сидови и под без базен, а потоа се одело во топла бања (*caldarium*) која била најблиску до печката за греење. Оваа соба имала голема када или мал базен со многу жешка вода и фонтана (*labrum*) со студена вода со која се прскале лицето и вратот. По ова, капачите можеле да поминат уште некое време во тепидариумот пред да завршат во студената соба (*frigidarium*) со освежувачко капење во студен базен. Другите простории биле со водена пареа, потоа со затоплување како во сауна (*Iaconicum*), а имало и просторија во која се вршела масажа со парфумирани масла. По капењето можело да се шета по градината, да се посети библиотеката или да се погледа некој жонглер или акробат, да се испушта рецитал или да се купи лесна храна која се продавала во кругот на бањата.

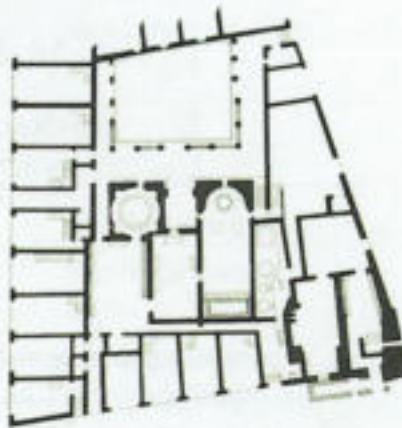
Без сомнение бањите биле многу атрактивни места во градот. Иако голем дел од декорот на бањите не е зачуван, многу писатели ги коментираат убавината и луксузот на бањите, нивните добро осветлени, пространи соби со сводести тавани, убави мозаици, слики и сребрени чешми.

### Систем за греење

Римските инженери изумиле генијален систем за греење на бањите – хипокауст. Подот бил подигнат од земјата со столбови и бил оставен простор меѓу сидовите, така што топлиот воздух од печката за загревање (*praefurnitum*) можел да циркулира низ овие слободни зони. Собите кои барале поголемо затоплување биле поблиску до печката, а затоплувањето можело да се зголеми со додавање повеќе дрва.

### Латрини

Бањите, исто така, имале големи јавни латрини, често, со прекрасни седишта над каналите во кои постојано течела вода. Тоа биле првите тоалети. Плитките канали со вода пред седиштата биле опремени со сунѓери закачени на стап, за да можат капачите полесно да се капат.



План на римска бања во Помпей

## Dicta et sententiae:



### Vocabula

argumēntum, -i n. - аргумент  
confēro, contuli, collātum -  
приложувам  
filius, -ii m. - син  
Fortūna, -ae f. - Фортуна  
im̄m̄us, -a, -um - најдолсен  
levis, -e - лесен, -a, -o  
pectus, pectoris n. - гради  
venia, -ae f. - милост

1. Audiātur et altera pars.
2. Sit venia verbo!
3. Age, quod agis!
4. Sit tibi terra levis.
5. Contra factum non datur argumēntum.

1. Судијата љури водењето на парницијата мора да ји ислуша двете страни.
2. Нека ми биде дойтишено да јо изречам зборот, не ми забележувајќе за изразот.
3. Предај се на работашата што ја работиш.
4. Надигнис на мноју римски ѕробови.

## Lingua Latīna viva:



1. Fortūnae filius. Дете на среќата, роден под среќна звезда.
2. Confer (cf.) – Спореди!
3. Dictum factum – Речено сторено.
4. Ab īm̄mo pectore. – Од дното на душата.
5. Hannibal ante portas. Ханибал пред градските порти. (Ханибал по победата кај Кана се откажал од нападот на Рим, од што се плашише Римјаните. Овој израз денес се употребува кога се наближува некоја непосредна опасност).

## Caput XI

# Panem et circenses

Неменливи зборови - преглед  
Киркус – коњички трки



# Grammatica Latīna



## ▶ Неменливи зборови

### Предлози (*Praepositiōnes*)

Предлозите во латинскиот јазик се неменливи зборови кои стојат пред имињата во определени падежи. Ако јазикот нема падежи (каков што е македонскиот) тогаш предлогот служи за определување на падежниот однос.

Најголем број од предлозите во латинскиот јазик стојат пред име во аблатив и акузатив, а два предлога стојат пред име во генитив.

Предлози со акузатив:

<i>ante</i>	<i>apud</i>	<i>ad</i>
<i>circum</i>	<i>contra</i>	<i>cis</i>
<i>erga</i>	<i>extra</i>	<i>inter</i>
<i>ob</i>	<i>post</i>	<i>praeter</i>
<i>prope</i>	<i>propter</i>	<i>per</i>
<i>supra</i>	<i>ultra</i>	<i>trans</i>

Примери:

<i>ante portas</i>	пред портите	<i>ob eam causam</i>	заради тоа
<i>apud parentes</i>	кај родителите	<i>post victoriam</i>	по победата
<i>ad flumen</i>	крај реката	<i>praeter legem</i>	и покрај законот
<i>circum silvam</i>	околу шумата	<i>prope montes</i>	близу планините
<i>contra aciem</i>	против бојниот ред	<i>propter paupertatem</i>	поради сиромаштија
<i>cis Danubium</i>	одовде Дунав	<i>per fines</i>	низ земјата
<i>erga populum</i>	спрема народот	<i>supra caput</i>	над главата
<i>extra muros</i>	надвор од сидовите	<i>ultra Savum</i>	отаде Сава
<i>inter bonos</i>	меѓу добрите	<i>trans mare</i>	преку море

Предлози со аблатив:

<i>a (ab, abs)</i>	<i>e (ex)</i>	<i>cum</i>
<i>de</i>	<i>pro</i>	<i>sine</i>



Домитијан  
DOMITIANVS CAESAR AVGVSTVS

Примери:

<i>a magistro</i>	од учителот	<i>cum amīcis</i>	со пријателите
<i>ab urbe condita</i>	од основањето на градот (Рим)	<i>de amicitia</i>	за пријателството
<i>e castris</i>	од логорот	<i>pro patria</i>	за татковината
<i>ex illo die</i>	од оној ден	<i>sine dolōre</i>	без болка

Предлогот *a* доаѓа пред зборови коишто почнуваат со консонант, *ab* пред зборови коишто почнуваат со вокал и некои од консонантите, а *abs* пред зборови коишто почнуваат со *i*. Предлогот *e* стои само пред зборови коишто почнуваат со консонант, а *ex* пред зборови коишто почнуваат со вокал и консонант.

Предлози со акузатив и со аблатив *in* и *sub*

Предлогот *in* стои со акузатив покрај глаголи што покажуваат движење и одговара на прашањето кон каде? Пр. *in patriam*, *in Romam (venio)*.

Предлогот *in* стои со аблатив кога покажува место и одговара на прашањето каде? Пр.: *In urbe vivo*.

Предлогот *sub* може да стои пред акузатив (*sub terram*) и пред аблатив (*sub terrā*, *sub divō*)

Предлози со гентив *causā* и *gratiā*

Аблативот од именките *causa* и *gratia* се употребува како предлог со генитив. Тогаш се преведува „поради“ и стои по именката на која се однесува.

На пр. *honoris causā* (поради почет), *exempli gratiā* (за пример).

## Сврзници (*Coniunctiones*)

Сврзниците во латинскиот јазик се неменливи зборови кои можат да стојат самостојно или како енклитики. Најчесто се спрекаваат следниве сврзници:

<i>et, atque (acc)</i>	- и, па, а
<i>etiam, quoque</i>	- исто така
<i>neque, nec</i>	- ниту
<i>aut, sive, seu</i>	- или
<i>sed, vero, autem</i>	- но, пак, туку
<i>itaque, igitur</i>	- поради тоа, и така, значи
<i>tamen</i>	- сепак

## Извици (*Interiectōnes*)

Извиците се неменливи зборови кои во живиот говор искажуваат различни чувства: радост, жал, чудење. Најчесто во латинскиот јазик ги среќаваме следниве извици:

<i>o!</i>	- о!
<i>io!</i>	- леле! ај!
<i>heu!</i>	- леле!
<i>vae!</i>	- леле!
<i>tehercule!</i>	- жими бога!

## *De vita Romanōrum*



### Киркус - коњички трки

Најстариот спектакуларен спорт во Рим, трките со коњички коли, датира од пред VI век п.н.е. и најверојатно е преземен спорт што бил популарен и кај Етрурците, но и на Сицилија уште пред основањето на Рим.

Од почетокот, во Рим трките со коњички коли, *ludi circenses*, се одржувале на празници (најчесто кога се избирале конзули), а подоцна тие се одржувале во кое било време кога ќе ги организирале магистратите или другите римски достоинственици.

Трките се одржувале во киркус (*circus*) наречен така поради својата кружна форма. Најстариот и најголем киркус во Рим бил *Circus Maximus*, изграден на голема ледина, меѓу двата рида, Авентин и Палатиј. Во почетокот немало никаква градба, туку биле обележани само песочните патеки. Гледачите седеле од двете страни на падините од ритчињата. Со текот на времето ова место се развило во добро средена зграда слична на стадион, со централно борилиште, со стартина капија на едната страна и арка на другата страна, опкружена од трите страни со седишта кои во почетокот биле дрвени, а подоцна биле направени од камен.

За време на Август, целата зграда била долга 620 метри, а широчината изнесувала околу 140 до 150 метри. Гледалиштето имало капацитет од 150 000 гледачи.

Трките со коњички коли биле најпопуларен спорт во Рим, којшто им се допаѓал на сите општествени класи: од робовите, па сè до самиот император. Возбудата за



Бига

публиката дополнително ја зголемувала и можноста да се обложува за време на трките, иако не постоеле јавно организирани обложувалници. Популарноста на трките се рефлектирала и во многу домови, чии сидови биле украсувани со мотиви од овие трки.

Најголемите римски тркачи со коњски коли (aurigae или agitatores) во почетокот на својата кариера биле робови, но тие за брзо време, стекнувале пари, со што ја добивале можноста да ја купат својата слобода.

На коњичките трки учествувале по четири тима, наречени според облеката на тркачот (црвен, бел, син и зелен). Така, навивачите, слично како и денес, навивале за својот тим: „Напред црвени! Напред црвени!“ За да ја зацврстат лојалноста на публиката, тимовите формирале, ако можеме така да ги наречеме - куки на клубот, во почетокот само во Рим, а подоцна и во другите градови на Империјата.

Римските коли за трки биле правени за да бидат што е можно помали и полесни, за разлика од воените коњички коли, кои биле поголеми и зацврстени со метал. Колите за трки биле направени од дрво, што му давало мала поддршка и заштита на управувачот, кој додека вози требало да одржува и рамнотежа на осовината на колата.

Колата можеле да ја влечат два коња (biga) или четири (quadrigae), а има податоци дека некои трки се одвивале и со коли влечени од шест или од седум коњи.

Трките почнувале со церемонијална поворка (rompa) водена од достоинственикот кој ги спонзорирал игрите. По него оделе колите што се натпреварувале и тимовите, потоа тука биле и разни музичари и танчери, како и свештеници кои носеле статуи на боговите што биле заштитници на игрите. Се одржувале по 12 трки дневно, а подоцна овој број се удвоил.

Тркачите влечеле ждрелка за својата позиција на стартот. Кога коњите биле подгответи, бил повлекуван белиот покривач (тарпа), портата се отворала, по што тимовите коњи згрмувале по патеките.

Стратегијата била следнава: требало да се одбегнува брзото возење во почетокот на трката, бидејќи се возеле седум полни кругови, при што се правело обид да се следи позицијата близка до пречката и да се врти што е можно поблиску до граничниците без да се допрат. Колку повеќе одминувало времето од трката, толку растело возбудувањето како на теренот, така и меѓу гледачите.

Кога таа ќе завршила, присутниот магистрат на свечен начин му давал палмина гранка и венец на победникот на трката, а публиката го поздравувала со гласни извици. Подоцна му се давала парична награда на возачот, но и на тимот.



Претстава на коњичка трка на римска ваза

## Dicta et sententiae:



1. Per aspera ad astra.
2. Ab ovo usque ad mala.
3. Nulla regula sine exceptiōne.
4. Post nubila Phoebus.
5. Ad bestias! Ad metālla!

### Vocabula

asperum, -i n. - нерамност,  
 тешкотија  
 astrum, -i n. - свјетла  
 bestia, -ae f. - свер  
 dominus, -i m. - господар  
 exceptio, -onis f. - исклучок  
 ira, irae f. - гнев  
 malum, -i n. - јаболко, плод  
 metāllum, -i n. - метал, рудник  
 nubilum, -i n. - облак  
 ovum, -i n. - јајце  
 Phoebus, -i m. - Фојб  
 regula, -ae f. - мерило,  
 принцип  
 ad со acc. - до  
 per со acc. - низ  
 usque со acc. - дури до

2. Римскиот главен оброк започнувал со јајца, а завршиувал со јаболка.  
Појоворката значи: *Од йоштотокот до крајот, од А до Џ.*
4. Грчкиот епитет на Айолон како бој на сонцето е Фојб. Во овој израз се преведува „сонце“. Спореди со појоворката: *По дождот-сонце.*
5. *Ad bestias!* Вака ѓасела осудата на оние што биле фрлани пред дивите зверови заради развеселување на џедачите.

*Ad metālla!* Со овие зборови, так, биле осудувани лубето на пешка работата во рудниците.

## Lingua Latīna viva:



1. **Condicio sine qua non.** Услов без кој не се може (Неопходен услов).
2. **Sine ira et studio.** Без гнев и наклонетост. Непристрасно. Објективно. (Римскиот историчар Такит вели дека така ги описува настаниите од неговото време).
3. **Panem et circenses.** Леб и игри. За време на римското царство сиромаштијата пораснала, не можело да се дојде до работа. Народот морално пропаѓал и се задоволувал со подареното жито и бесплатните игри во римскиот киркус.
4. **Ad litteram.** Буквално.
5. **Ante meridiem.** (А.М.) Претпладне. Post meridiem (Р.М.) Попладне.
6. **Anno Domini** (А.Д.) – Во летото господово, т.е. по раѓањето на Христос, во нашата ера.

## Literrae

- ▶ Одбрани текстови за превод
- ▶ Аrena - гладијаторски игри
- ▶ Облеката во Рим



# Одбани шекстови

Текстовите кои следат се извадоци од дела на познати автори од класичниот и покласичниот период на римската литература.

Некои од нив се приспособени за нивото на знаење што ви го овозможува овој учебник.

Извори:

*Titus Livius, Ab urbe condita*

*Cornelius Tacitus, Germania*

*Plautus, Menaechmi*

*G. Valerius Catulus*

*Cicero, In verrem, Epistulae ad familiares*

*Eutropius*



## *De situ urbis Romae (според Кикерон)*

Non sine causa di hominēsque locum prope Tiberim situm, urbi elegērunt. Unicam locum, mari vicīnum ad utilitātes, regiōnum Italiae medium elegērunt. Nam urbes, ad mare sitae, saepe multis periculis opponūntur. Gentes urbium maritimārum saepe maria vasta pervōlant. Sed Urbs potest accipere a mari cuncta ad victum necessaria. Nam mari devehēntur fruges maritimae, pisces et alia animalia maritima. Scimus postea reges urbem moenibus et turribus muniv̄isse. Saepe Romāni vi et armis urbem defendēbant.

## *Ab urbe condita (I.3-4.)*

Proca deīnde regnat. Is Numitōrem atque Amulium procreat, Numitōri qui stirpis maximus erat, regnum vetūstum Silviae gentis legat.

Plus tamen vis potuit quam voluntas patris aut verecundia aetātis. Pulso fratre Amulius regnat. Addit sceleri scelus: stirpem fratris virflem interimit, fratris filiae Reae Silviae per speciem honōris, cum Vestālem eam legīset, perpetua virginitāte spem partus adimit. ... Vi comprēssa Vestālis cum geminum partum edidīset, seu ita rata seu quia deus auctor culpae honestior erat, Martem incērtae stirpis patrem nuncupat. Sed nec dī nec homines aut ipsam aut stirpem a crudelitāte regia vindicant: sacērdos vincita in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. ....

Ita velut defūncti regis imperio in proxima adluvie, ubi nunc ficus Ruminālis est - Romulārem vocātam ferunt- pueros exponunt. Vastae tum in his locis solitudines erant.

## *De Servio Galba (според Евтропиј)*

Nerōni Ser. Galba succēssit, nobili genere natus, ab Hispānis et Gallis imperātor elēctus, mox ab omni exercitu libēter accēptus. Nam privāta vita eius insīgnis fuit militaribus et civilibus rebus. Saepe consul, saepe pro consule, frequēnter dux in gravibus bellis. Eius tamen breve imperium fuit et exitus tristis. Insidiis Othōnis occiditur imperii mense septimo. Iugulātus in foro, sepūltus est in hortis suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.

## *De templo Minērvae Syracūsis* (според Кикерон)

Urbs Syracūsa maxima Graecārum urbium est et maxime celebris. Ibi sunt multa templa clara et celebria, sed maxime celebre est templum Minērvae. In eo pugna erat equēstris Agathōli regis in tabulis picta paeclāre. In tabulis celebribus parietes templi vestiebāntur. Eae tabulae a M. Marcello, celebri et acri imperatōre Romāno, qui Syracūsa vi consiliōque cepit, non tangūntur. Verres autem celebres tabulas abstulit et parietes, quorum ornātus tot saecula manserant, tot proelia equestria et pedestria effugerant, nudos reliquit.

## *De templo Herculis Agrigēnti I* (според Кикерон)

In omni Sicilia, tam locuplēti et tam vetere provincia, tot oppidis opulentibus, talibus familiis tam divitibus - Verres omnia signa tam vetera et celebria inspēxerat et quod ei placuerat, abstulit. Nihil in aedibus civium divitum, nihil in oppidis potentibus animus eius rapax reliquit. Est Agrigēnti ex aere simulācrum ingens Herculis. Repēnte media nocte manus armatōrum servōrum, a Verre missa, ad templum concurritur. Clamor ingens a custodibus templi tollitur. Omnes Agrigentīni - adulescēntes, iuvenes, senes - tela rapiēntes, ad templum ex tota urbe brevi tempore concūrrunt, periculum appropīquans vitāre student. Noctūrni milites paeclāri imperatōris fugiēntes, tamen duo sigilla perparvula tollunt.

## *De Germania*

Germania omnis a Gallis Raetīsque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacīsque mutuo metu aut montibus separātur.

Reges ex nobilitāte, duces ex virtūte sumunt. Nec regibus infinita aut libera potēstas, et duces exēmplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratiōne praesunt.

Deōrum maxime Mercurium colunt, cui certis diēbus humānis quoque hostiis litāre fas habent. Herculem ac Martem concēssis animalibus placant. Pars Suebōrum et Isidi sacrificat.

De minoribus rebus principes cōsūltant, de maioribus omnes. Nec diērum numerum, ut nos, sed noctium compūtant. Nihil autem neque publicae neque privātae rei nisi armāti agunt. Tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propīnqui scuto frameāque iuvenem ornant: haec apud illos toga, hic primus iuvēntae honos. Principes pro victoria pugnant, comites pro principe.

## *Ad Quintum*

Marcus Quinto s. d.

Carissime Quinte, qua de causa nondum litteris meis rescrībis? Ad quem enim, nisi ad me scribis? Silentium tuum mihi curae est; quod tibi accīdit? Quae sunt curae, quae te sollicitant? Dolēsne? Ex quo morbo? Si tibi nulla excusatio est, dicam: non "quanta neglegentia", sed "quanta ignavia". Rescrībe, et forsitan tibi ignōscam. Quid agis? Qui sunt amīci nostri quos recipis et quibūscum colloquia habes? Quos libros legis? Statim rescrībe mihi.

## **Menaech. (според Плаут)**

*Uxor:* Ecce, vir meus! Ubi fuisti tam diu?

*Menaechmus Sosicles:* Quae ista est? Cur me id rogas, mulier? Quid te agitat?

*Uxor:* Etiämne unum verbum dicere audes? Ubi tot horas sedisti? In caupona? Apud amicam?

Responde, flagitium hominis!

*M. S.:* Non ego ista "flagitia" sustinere possum. Quantae contumeliae! Num mos est hic peregrinos verbis malis violare?

*Uxor:* Tu te peregrinum vocas, quamquam multos annos in Epiro habitavisti?

*M. S.:* Fabulas mirificas narras mulier!

*Uxor:* Isti viro mirifico nupta sum!

*M. S.:* Quid id ad me? Non curo virum tuum!

*Uxor:* Nonne iste vir meus est?

*M. S.:* Cunctis dis gratus sum, quod istam numquam antea vidi.

*Uxor:* Tu me nunquam vidisti? Quanta est audacia istius!

*M. S.:* Iuppiter, tu me saepe adiuvisti: serva me etiam nunc!

*Uxor:* Tu deos vocare audes? Cave! Mendacia iram deorum movent!

*M. S.:* Cur tu non cavisti, mulier formidulosa?

*Uxor:* Frustra dissimulas! Iam patrem vocabo.

*M. S.:* Di boni! A furia me liberavistis!

## **Совеши на Пишија**

Audite gentes delii monitus dei:

Pietatem colite, vota superis reddite!  
Patriam, parentes, natos castas coniuges,  
Defendite armis, hostem ferro palite,  
Amicos sublevate, miseris parcite,  
Bonis favete, subdolis ite obviam,  
Delicta vindicate, stigmata impis,  
Malos cavete, nulli nimium credite!

Semper dic verum, vacuam duc criminis vitam

Fer patienter onus, fac sapienter opus!



## Арена - гладијаторски игри

Гладијаторските игри, како и коњичките трки, во почетокот биле одржувани на отворен простор на привремени локации. Како што станувале игрите се повеќе популарни, се јавила потреба од поголем простор и од постојани седишта. Така, Римјаните за овој вид спектакл, дизајнирале т.н. *amphiteātrum*, каде што седиштата се издигнувале околу тркалезниот или елипсовиден простор за претстава, кој бил покриен со песок, *harena*. Првите амфитеатри во Рим и во другите градови биле градени од дрво, но камените амфитеатри се покажале како потрајни.

Најстариот амфитеатар изидан од камен бил подигнат во Помпеја во првиот век и имал околу 20 000 седишта. Овој театар и до денес е добро зачуван. Римските амфитеатри, како и театрите, можеле да се изградат каде било, за разлика од грчките кои биле поставувани на природни ридови.

Најпознатиот римски амфитеатар е *Колосеумот*, кој во антиката бил познат како Амфитеатарот на Флавиј, зашто бил изграден од родот Флавии (Веспазијан, Тит и Домитијан). Името *Колосеум* го добил по својата големина или по големата статуа на Нерон, која се наоѓала во негова близина. Првите игри во него се одржале во 80-та година, а неговата градба продолжила и натаму. Надворешните сидови се високи четири ката, а првите три ката се украсени со полуустолбови во трите класични архитетонски стила (дорски, јонски и коринтски). Она што денес е останато од *Колосеумот*, за жал, не ја покажува раскошноста на градбата.

Внатрешноста, од првиот кат до врвот, била предвидена за гледалиште во коешто можеле да се сместат од 40 000 до 60 000 гледачи. Бидејќи подот на



Римскиот Колосеум денес

*Колосеумот*, не е зачуван, може да се види „лавиринтот“ на подземната структура: ходници, премини, места за животните и соби за затворениците.

Последниот кат на *Колосеумот* бил опкружен со столбови на кои биле оптегнати широки платна коишто ги штителе гледачите од жешкото сонце.

### Гладијатори

Гладијаторите (наречени според римскиот меч *gladius*), во најголем дел, биле неслободни луѓе (криминалци, заробеници од војните, робови). Само некои од гладијаторите биле доброволци (од ниските класи). Секој што ќе станел гладијатор, бил *infamis*, надвор од законот, и по дефиниција, непочитуван граѓанин. Мал број луѓе од високата класа се натпреварувале во арената (иако биле гонети од законот), но тие не живееле како другите гладијатори и тоа за нив претставувало посебна, тајна забава. Сите гладијатори давале свечена заклетва (*sacramētum gladiatōrum*) слична на онаа на легионерите, но додавале: „Ќе поднесувам да бидам горен, врзуван, тепан и убиен со меч“ („*uri, vincīri, verberāri, ferrōque necāri*“, Petronius, *Satyricon* 117).

Постоеле повеќе категории гладијатори, кои се разликувале според видот на опремата и оружјето што го носеле, како и според стилот на борење. Можеме да одделим неколку типови гладијатори:

- **Thrax:** Носел широко наполнета накитена каџига со штитник за очите, штитници на двете ноге, мал штит и краток меч;
- **Secūtor:** Носел каџига со јајцевиден облик и со отвори за очите, штитник на едната нога, штит каков



што имале легионарите и меч (scutum и gladius).

Гладијаторот со таква опрема бил наречен „ловец“, најверојатно поради тоа што често одел „во двојка“ со retiarius, кој како тактика користел трчање;

- Retiarius: Бил заштитен од оружје, (често со метален штит за рамениците), мала кама, но без каџига.

Ретиариј бил единствениот гладијатор на кој главата и лицето не му биле заштитени. Бидејќи не носел одбранбено оружје, ретиариј бил поподвижен, за разлика од другите гладијатори, но и лесно ранлив;

- Bestiarius: Тој бил посебен тип гладијатор обучен да се справува со сите видови животни. Бестиариј бил најниско рангиран од сите гладијатори. Тој не бил славен и познат како другите. Бил вооружен со бич и копје и носел кожни штитници на нозете и на градите.

Водачот на гладијаторите се нарекувал lanista. Тој ја обезбедувал неопходната обука во школите (ludi), наменети исклучиво за совладување на гладијаторските вештини. Овие школи се наоѓале веднаш до амфитеатрите. Најголемата школа била во непосредна близина на Колосеумот и се викала Ludus Magnus. Во времето на Царството сите вакви школи биле под директна контрола на императорот.

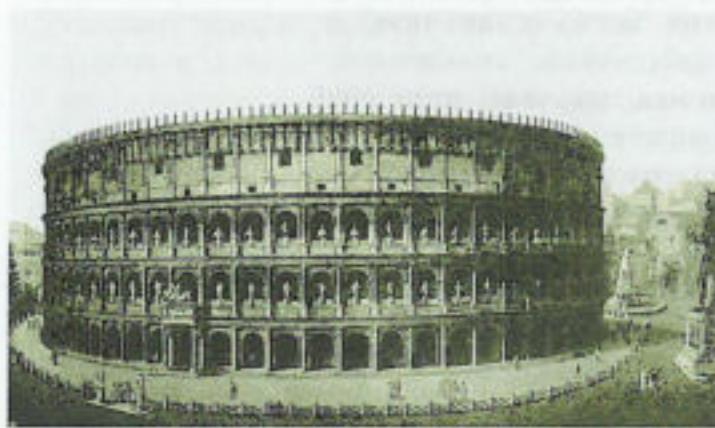
#### Ден во арената

Гладијаторските игри започнувале со посебна поворка која ги вклучувала натпреварувачите што го следеле спонзорот на игрите т.н. editor. Во времето на Царството, таа функција ја имал императорот, а во римските провинции, тоа бил магистратот, кој го имал највисокиот ранг. Парадата и настаните што следеле биле придружувани со музика. Настаните започнувале наутро со лажни, шеговити борби. Потоа се одржувала изложба на животните, како и разни трикови што ги изведувале дресирани животни. Често, се организирал и „лов“ (venatio) во кој се „подбацивале“ егзотичните животни на меѓусебна борба или, пак, животните биле ловени од страна на гладијаторите - бестијари.

Паузата за ручек била наменета за егзекуција на криминалците кои извршиле грозни злосторства – убиства, палења, сквернавења. Јавното убивање имало за цел да ги казни и да ги понизи, но и да ги застраши другите луѓе. Еден вид егзекуција бил dominatio ad bestias, при што осудените биле ставани во арената со

диви сверови или им била давана улога во некаква митолошка сцена, во која „драматично“ биле убивани. Криминалците, исто така, ги втурнувале во арената да се борат без претходна подготовка.

Попладнето се одвивал главниот дел од игрите - гладијаторските борби. Тоа биле борбите меѓу гладијаторите од различен тип и со различно оружје, одредени од lanista. Иако се смета дека овие игри започнувале со зборовите „Здраво, императору, те поздравуваат оние што ќе умрат за тебе“, единствениот доказ за ова е описот на Клавдиј “Ave, imperator; moritū te salūtant” (Suetonius, Claudius 21.6). За арената биле карактеристични многу ритуали. Кога гладијаторот бил повреден и сакал да ја предаде победата, требало да го подигне показалецот. На овој знак, публикта со викање и со гестови кажувала дали сака победениот гладијатор да биде убиен или да биде поштеден. Популарно верување е дека „палецот свртен надолу“ (pollicem vertere) значел гладијаторот да биде убиен, а „палецот нагоре“ (pollicem premere) – да биде поштеден. Но, како и да е, спонзорот на игрите одлучувал дали гладијаторот ќе биде убиен или поштеден, или, пак, ќе му биде дадено одложување (missio). Доколку гладијаторот требало да биде убиен, тој без викање очекувал да го добие крајниот удар во ритуалниот обичај. Некои сметаат дека имало и ритуал за извлекување на телото на убиениот гладијатор. Тоа го правел маж, облечен како Харон (превезувач на душите на покојните во Ад), кој проверувал дали гладијаторот е мртов, по што некој роб го влечел телото со кука низ порта наречена Porta Libitinensis – Либитинска порта (Либитина била божица на мртвите). Ваквите претстави се зачувани на мозаици и на други слики.



Некојашен изглед на Римскиот Колосеум

### *Canticum iuvenāle*

Gaudeāmus igitur  
Iuvenes dum sumus

Post iucūndam iuventūtem  
Post molēstam senectūtem  
Nos habēbit humus.

Vita nostra brevis est  
Brevi finiētur.

Venit mors velociter  
Rapit nos atrociter  
Nemini parcētur.

Vivat acadēmia  
Vivant professōres

Vivat membrum quodlibet  
Vivant membra quaelibet  
Semper sint in flore.

Vivant omnes virgines  
Felices, formōsae?

Vivant et mulieres  
Tenerae, amabiles,  
Bonae, laboriōsae!

### *Gaius Valerius Catullus*

Vivāmus, mea Lesbia, atque amēmus  
rumorēsque senum severiōrum  
omnis unīus aestimēmus assis!  
Soles occidere et redire possunt:  
nobis cum semel occīdit brevis lux,  
nox est perpetua una dormiēnda.  
Da mi basia mille, deīnde centum,  
deīnde usque altera mille, deīnde centum.  
Dein, cum milia multa fecerimus,  
conturbabimus illa, ne sciāmus  
aut ne quis malus invidere possit,  
cum tantum sciat esse basiōrum.

## *Игри на зборови:*

Tempora tempore tempora.

REX REGUM REGES REGIT.

Domine, domine, dominae?

Si qua sede sedes, et ea est tibi commoda sedes  
Illa sede sede nec ab illa sede recese.

Amōre, more, ore, re.



### *De vita Romanorum*

#### Облеката во Рим

Поголемиот дел од римската облека бил дизајниран така за да го изразувал статусот на оној што ја носи, особено на слободните граѓани. Од сликата десно можеме да видиме дека првиот маж од левата страна е римски граѓанин (бидејќи тој носи тога), но не е коњаник или сенатор (бидејќи нема линии на туниката). Потоа, за жената дознаваме дека е омажена, бидејќи е облечена во *stola*. Чевлите во боја, како и широките линии на туниката, покажуваат дека мажот до неа е сенатор, додека работите на неговата тога покажуваат дека тој најмалку еднаш ја извршуval должноста на курил. Лаворовото венче на главата на следниот маж и неговата специјална облека покажуваат дека тој е император, додека униформата и наметката на мажот до него покажуваат дека тој е војсководец. Потешко е да се определи вистинскиот социјален статус на последните двајца мажи. Нивните туники покажуваат дека тие се од класата на работниците (најниската класа слободни луѓе во Рим и робови).



Меѓутоа, тие немаат различна облека што јасно би укажало кој на која класа ѝ припаѓа. Тие двајцата можеби се слободни, но, сепак мажот во кафена туника носи со себе средства за работа, а тој до него му го осветлува патот, така што можеме да заклучиме дека мажот во белата туника му е роб на другиот маж.

### Производство и чистење на облеката

Римската облека била изработена од волна. Во времето на Републиката, жените ја пределе волната, ја ткаеле и ја плетеле облеката дома, а, без сомнение, многу жени од пониските класи продолжиле со ваквата практика низ целата историја на Рим. Во доцниот период на Републиката, жените од високата класа не произведувале облека. Место нив, во домаќинствата робовите ја изработувале или облеката, едноставно, ја купувале.

Римјаните починале да прават и облека од лен, памук или свила. Се појавила трговија со текстил.

Облеката ја чистеле валавичари (*fullones*), кои користеле хемикалии: сулфур или човечка урина.

### Долна облека

Немаме големи сознанија за долната облека на Римјаните, но има записи дека и мажите и жените носеле едноставни врзулки (*subligar* или *subligaculum* со значење „мала врзулка долу“) и тоа само определено време. Машките работници носеле *subligar* кога работеле, а мажите од високата класа само кога вежбале. Жените, исто така, понекогаш носеле парче облека или кожа да ги покријат градите (*strophium* или *mamillare*). Двата дела од долната облека може да се видат на жената-атлетка, што е претставена на сликата на мозаик од 4 век од н.е.

Таа носи и палмино гранче како знак дека е победник во некаков натпревар.



Претстава на римска жена во долната облека

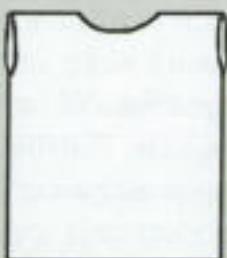
## Обувки

Сандалите (*soleae, sandalia*) со отворени прсти биле наменети за носење во затворени простории (дома). Тие биле различно дизајнирани (од практични до елегантни, со златни орнаменти). Чевлите (*calcei*) со затворено стапало и покриени прсти се носеле за излегување и секогаш во комбинација со тога. Кога оделе на посети, Римјаните од високата класа, пред вратата ги заменувале своите чевли со сандали што им ги носеле робовите. Имало различни модели на чевли, а тие не се разликувале многу во однос на тоа дали биле машки или женски. Сепак, мажите од високата класа (коњаници, патриции и сенатори) носеле чевли што го покажувале нивниот статус. Така, на пример, чевлите на патриките биле црвени.

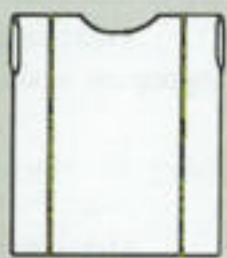
## Машка облека

### Туника

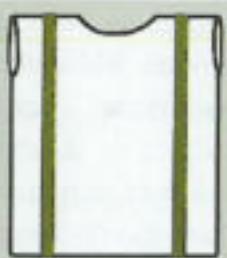
Основен дел од облеката на мажите била туниката, направена од две парчиња волнена ткаенина поврзани меѓусебно на страните и на рамената, врзана на таков начин за да ги покрие колената. Отворите за оружје се наоѓале на горната лева страна, правејќи ефект на куси ракави кога туниката е врзана. Мажите од витешкиот ред носеле туники со тенки линии, во боја која Римјаните ја нарекувале пурпурна, и се протегале од рамениците до рабовите. Туниката на сенаторите се разликувала по тоа што линиите биле подебели. Работниците и робовите носеле ист тип туника, обично направена од груба, потемна волна, и тие обично ја подигнувале туниката повисоко, над нивните колена, заради посlobодно движење. Понекогаш нивните туники го оставале откриено едното рамо.



Основна туника



Коњаничка туника



Сенайторска туника

## Тога

Тогата била национална облека на Рим. Само на машките графани им било дозволено да носат тога. Била направена од поголемо волнено парче исечено со прави и заoblени рабови. Не била сошиена, туку најчесто, се носела префрлена на телото преку туниката. Со текот на времето големината и начинот на носењето тога се менувал.

Тогата се прекрстувала по должината и делумно се набирала на превојот, кој потоа се префрлал преку левата страна на телото, преку левото рамо, под десната рака и повторно преку левата рака и левото рамо. Се држела делумно од тежината на материјалот, а делумно од левата рака која го притискала телото.

Големиот преклоп напред на телото се нарекувал *sinus*. Дел од ткаенината се извлекувал под него и се префрлал преку синусот за да се оформи *umbo*.

Задниот дел од тогата се наметнувал преку главата за време на религиозните церемонии. Бидејќи не било лесно да се облече тогата, многу робови биле обучени да им помагаат на своите господари кога се облекувале. Тогите биле скапи, тешки и не биле едноставни за носење. Оној што ја носел изгледал достоинствено и стамено, но, од друга страна, нему му било тешко да извршува каква било активност. Графаните ја носеле тогата на сите јавни случајувања, но со почетокот на владеењето, Август барал графаните да ја носат тогата и на Форумот.

Бојата на тогата имала одредено значење. Според нејзината боја се правело разлика за возрастта и статусот на оној што ја носел тогата:

- *Toga virilis* или наречена *toga rura*; неукрасена тога, целосно бела од обработена волна, ја носеле возрасните машки графани;
- *Toga praetexta*; бела тога со пурпурен раб. Ваква тога носеле магистратите и децата од високата класа, особено момчињата, кои ја оставале обрабената тога за време на церемонијата во врска со нивното замочување (14 – 16 години) и свечено ја примале *toga virilis*.



Римска шоѓа



- Toga pulla: тога направена од темно обосна волна која се носела за време на жалост;
- Toga candida: специјално обелувана тога која се носела за време на кандитурата за некаква политичка служба;
- Toga picta: пурпурна тога обрабена со златна линија, ја носел војсководачот за време на триумфалната парада, а подоцна била прифатена од императорите за специјални пригоди.

Во раните години од историјата на Рим жените облекувале тога само во ретки случаи, додека во републиканскиот период само проститутките си дозволувале да носат ваков вид облека.

Додека кај мажите тогата претставувала знак на почест, кај жените таа била знак на губење на честа.

### Накит

Возрасните машки граѓани од накит носеле само прстен, со личен потпис, кој служел да остави печат на восокот со кој се авторизирале документите. Во почетокот овој прстен бил правен од железо, за подоцна да биде изработуван од злато. Некои литературни извори покажуваат дека некои Римјани ги игнорирале обичаите (односно правилата за добро однесување) и носеле многу прстени, како и брошеви за да ја врзат својата наметка во грчки стил. Пред да станат мажи, момчињата носеле bulla, голем круг заклучен на ланче, кој содржел заштитни амалии, најчесто фалусни симболи.



Римски машки прстен

### Фригии

За време на средниот и на доцниот период на Римската Република и за време на раниот период на Царството, мажите носеле куса коса и биле свежо бричени, иако за нив бричењето не била пријатна работа, зашто често се потсекувале и им се правеле рани по лицето. Императорот Хадријан прифатил носење на кратка брада, а по неговото владеење (117-138 од н.е.) носењето брада станало вообичаена работа.

## Женска облека

Слично како кај римските мажи, така и на римските жени основен дел од облеката им била туниката. Разликата била во тоа што женската туника била подолга и се спуштала до стапалата. Имало два вида женска туника, кои биле слични на туниките што ги носеле жените во Грција.

### Пеплос

Пеплос била туника направена од две правоаголни парчиња платно споени на двете страни. Отворениот горен дел се свиткувал од обете страни. Жените ја облекувале оваа облека преку главата и ја прицврстувале на рамената со две големи игли, правејќи фустан без ракави. Потоа, жената врзувала ремен попреку или под свитканите делови.

### Хитон

Жените почесто носеле туника слична на грчкиот хитон. Две широки парчиња платно биле поврзани на горниот раб, оставајќи место само за главата. Жените ја облекувале оваа облека преку главата и користеле неколку игли или копчиња со кои на определено растојание ги поврзувале парчињата на рамената, со што формирале фустан со ракави кој можел да се врзе под градите, на половината или на колковите. Должината на ракавите била определена од ширината на материјалот. Туниките можеле да бидат светло обосени, направени од лен или од свила.

### Стол

По стапувањето во брак, римската жена добивала стола, долга, туника без ракави, често, но не секогаш, била закачена на рамената со краток ремен и се носела врз друга туника. Столата била симбол на



Пеплос



Хитон



бракот. Така во доцниот период на Римската Република сите мажени жени со закон биле обврзани да носат стола. Сите не го правеле тоа, бидејќи столата не била модерна облека или знак на престиж, туку израз на почитта и приврзаноста за традицијата.

Познатите жени носеле долга наметка, наречена *palla*, преку нивната туника и стола кога излегувале од домот. Палата била со правоаголен облик и обично била префрлена преку левото рамо, под десната рака, околу целото тело, и се придржуvala со левата рака или била префрлана повторно преку левото рамо.

### Фризури

Жените им посветувале повеќе време на стилот на фризуите и на накитот, отколку на облекувањето во истакнувањето на својот изглед. Една од најпопуларните фризури е онаа што била прифатена од жените за време на царевите од родот Флавии (Веспазијан до Хадријан 69-138 год. од н.е.). Тоа е фризура за која Јувенал се потсмевал дека со неа жената од напред изгледа висока, а сосема е различна кога се гледа одзади.

Голем број робови биле обучени за правење фризури при што користеле разни венчиња и шноли.

### Накит

Жените од високата класа, кои ја следеле модата во Рим носеле разновиден накит. Едно од тие парчиња, кое е карактеристично за најраниот период на антиката, па до доцниот период, е *fibula*, шнола, слична на денешните, која била убаво декорирана. Исто така, жените носеле обетки, *ferdani*, приврзоци, бразлетни и златни прстени. Особено популарни биле скапоцените камења. Многу се ценеле и бисерите, додека среброто се користело помалку.



Стола

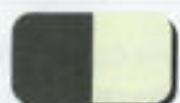


Пресушава на жена со накит



Претстави на женски фризури





# Антички споменици во Македонија

▶ Стоби  
▶ Хераклеја



# Античкиот споменици во Македонија

## Стоби

Најстарите зачувани пишани извори за градот Стоби (Ливиј XXXIII.19.3) ја опишуваат победата над Дарданците од страна на Филип V, кралот на Македонија, во 197 год. п.н.е. На друго место Ливиј раскажува (XXXIX.53.14-16) дека градот Стоби се наоѓа на реката Црна (Erigion), недалеку од местото каде што таа се влева во Вардар (Axius).

Иако археолошките податоци за основањето на градот се недоволни, изгледа дека тој е изграден во хеленистичкиот период, пред владеењето на Филип V. Македонија во 148 година п.н.е. станува римска провинција, но уште нема докази дека во Стоби во тоа време доаѓа до значајни промени во начинот на живеењето. Дури за време на владеењето на Август (31 год. п.н.е. – 14 год. п.н.е.) во градот настануваат значајни промени. Градот се проширува, несомнено поради зголемувањето на жителите. Интензивното проширување на градот може да се поврзе со повисокиот статус на

градот кој бил издигнат на ранг на муниципиум во 69 год. п.н.е., кога во Стоби почнале да се коваат пари со натпис municipium Stobensium. Во Стоби се ковале пари се до III век од н.е. Дека Стоби навистина имал статус на муниципиум потврдуваат некои текстови, како и некои откриени натписи. Доказ повеќе е статусот што го имале граѓаните на Стоби - ius Italicum. Овие биле граѓани на Рим (Plinius nat.hist. IV.10.34) и им припаѓале на римските племиња Aemilia и Tarentina.

Градот цутел и во него владеела благосостојба за време на раниот и на средниот римски царски период. Многубројните споменици со натписи сведочат за световните и за верските оставини на некои богати граѓани на Стоби. Големата градба на Источниот градски бедем, со совршено изградена релјефна структура и фрески насликаны на сидовите, го покажува изгледот на тој период.

Најистакнат видлив споменик на римскиот град е театарот, изграден во II век или во почетокот на III век п.н.е. На мермерните седишта на гледалиштето се врежани имињата на патроните на театарот и на игрите, кои се одржувале во времето кога театарот е претворен во арена. Седиштата претставуваат основа за проучување на имињата на фамилиите и на родовите во Стоби, особено во III век.

Стоби можеби бил уште позначаен град во ранохристијанскиот период. Градот бил седиште на епископите (најверојатно од 325 год. од н.е.). За време на IV и V век се изградени најмалку три христијански базилики во градот, а две надвор од градот.



Теодосијанска палата

Градскиот бедем постои од III век, додека внатрешниот бедем од источната страна најверојатно бил изграден во доцниот IV век. Очигледно е дека внатрешниот бедем е издигнат по поплавите на реката Еригон, па затоа живеењето во овој дел на градот не било сигурно.

Црквите во Стоби биле велелепни споменици, украсени со фрески и мозаици, од кои некои се пронајдени и зачувани во извонредна состојба. Најверојатно во градот работеле школи на уметници: сликари и мозаичари. Мозаиците не ги украсувале само црквите, туку и некои раскошни приватни резиденции, како Перистеријната кука и Теодосијанската палата.

Можеби Стоби станал главен град на провинцијата Macedonia Salutaris, во втората половина на IV век, но секако Стоби станал главен град на Macedonia Secunda, настаната во V век.

Крајот на V век бил катастрофален за овој град. Двапати бил ограбен во 472 и 479 година од налетот на разни војски, а во 518 година бил погоден од катастрофален земјотрес. По две децении граѓаните го напуштаат градот. Како една од причините за напуштањето се смета стравот од епидемијата на чума, која тогаш владеела во Источното Царство. Можеби градот го напуштаат и поради пробивањето на Словените кон крајот на VI век.

Иако не се знае дали градот е уништен од некоја природна катастрофа или од уништувањата на освојувачите, и покрај некои археолошки остатоци и од подоцнежен период, може да се каже дека во градот Стоби по VI век нема остатоци од градски живот.

## Прошетка по локалитетот

Посетата на овој локалитет може да започне од Музејот, кој се наоѓа десно од главната капија. Во него може да се стекне претстава за историјата и за топографијата на Стоби.

Од Музејот кон југ води селски пат низ целиот локалитет. Од Музејот, посетителот треба да сврти по првата патека десно која се одвојува од селскиот пат. Така се стигнува до улицата Via Principalis Inferior, од која може да се влезе во Северната базилика, во Цивилната базилика, во Синагога – базиликата и во Куќата на псалмите. Зад Куќата на псалмите, оваа античка улица се сече со друга, наречена Via Axia и продолжува до Градската чешма и Големата бања (Magna Thermae). Улицата полека се издигнува и се приближува до улицата Via Theodosia, од каде што, по посетата на Теодосијанската Палата, се продолжува по улицата Via Principalis Superior.

На улицата Via Principalis Superior се наоѓаат Domus Fullonica и влезот во Епископската резиденција. По свртувањето се влегува на улицата Via Sacra, која води



Куќата на псалмите

до капијата Porta Heraclea. Оттаму се шири глетка на југ и југозапад, каде што се наоѓаат: Западните гробишта и Базиликата на гробиштата.

Главниот влез во Епископската базилика се наоѓа на источната страна на улицата Via sacra. По разгледувањето на Крстилницата, која е сместена на спуштената тераса јужно од базиликата, посетителот се качува на југоисточниот агол на базиликата, од каде што се шири поглед на Театарот. По патеката која се спушта надесно, се заобиколува театарот и се доаѓа до зградата на Сцената и Оркестрата.

Од Театарот води пат кон Музејот, покрај Коцкарницата, која останува од левата страна. Наспроти Синагога – базиликата од десната страна се одвојува патека кон откопаните делови на градскиот бедем и Турскиот мост.

## Хераклеја

Хераклеја Линкестидска кај Битола го носи името по Херакле, митскиот јунак и родоначалник на македонската кралска династија Аргеади.

Линкестидска значи дека градот се наоѓа во крај населен со раномакедонското племе Линкести. Основан е на доминантниот рид, најнискиот североисточен дел на Пелистер. Македонскиот крал Филип V, во обидот да ги спречи Римјаните, поставувал тврдини – военни точки на граничната линија кон Охридско – преспанскиот регион.

Во периодот на римската власт, наоѓајќи се на крстопатот на две важни сообраќајници, ова место добива поголемо економско - трговско значење. Низ Хераклеја марширале голем број легии во освојувањето на Истокот и на Северот и низ неа се вракале многу римски војсководци на патот на триумфот кон Рим. Хераклеја е значајна и за многу деловни луѓе кои тогаш доаѓаат во Пелагонија. Така, во римскиот период, градот се проширува и се спушта низ јужните и источните падини на ридот.

Во градот се изградени многу убави јавни градби. Театарот е најмал по својата големина од сите досега познати во Македонија, но тој е најдобро зачуван и презентиран. Во монументалниот портик на почесни и вотивни статуи се издвојува статуата на угледниот графанин – Тит Флавиј Орест.

Во доцната антика градот добива нов урбан лик. Се градат неколку базилики, свештенички станбен комплекс, епископски ансамбл, атрактивна градска фонтана - чешма залепена до театарот. Градот бил епископски христијански центар во јужна Пелагонија.

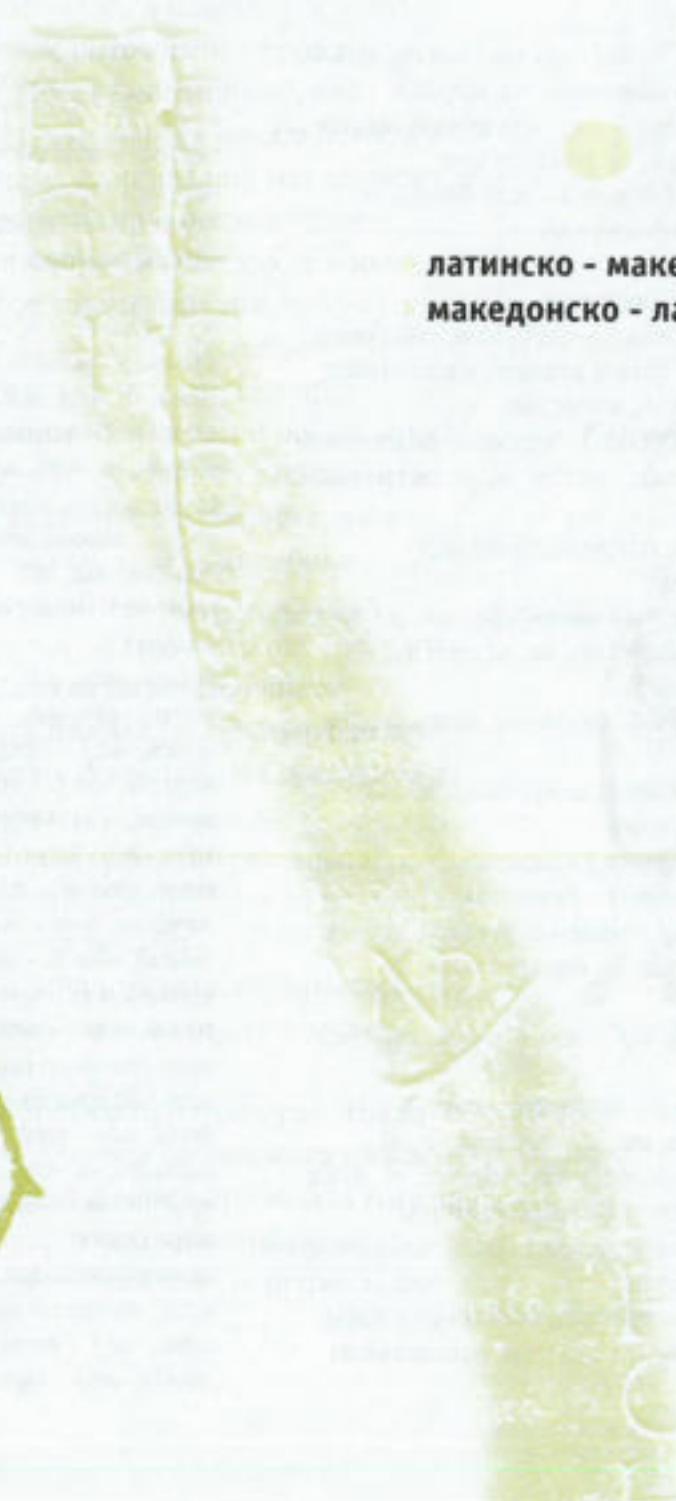


Поглед на големата базилика во Хераклеја



## Vocabularium

- латинско - македонски
- македонско - латински



## Лајшинско - македонски

### A

a, ab, abs, *praep. co abl.* - за *насока*: од, откај;  
за *време*: од; за *їрчина*: од, поради  
*abhorreo*, -ui 2 - *trans.* - се згрозувам; *intrans.*, се  
спротивставувам, се разликувам  
*absolvo*, -sölvı, -solütum 3 - ослободувам;  
разрешувам; упростувам  
*ac, coni.* - в. atque  
*academia*, -ae f. - академија  
*accido*<sup>1</sup>, -cidi, -cīsum 3 - исечувам, смалувам  
*accido*<sup>2</sup>, -cidi 3 - паѓам некаде; настанувам;  
*impers.* се случува, излегува  
*accipio*, -cēpi, -cēptum 3 - примам; доживувам  
*acer*, *acris*, *acre*, *adi.* - остар, -а, -о; остроумен, -  
а, -о  
*acies*, -ēi f. - врв; остринा; боен ред  
*acus*, -us f. - игла  
*ad, praep. co acc.* - за *їросіпор*: кон, до, покрај;  
за *време*: до, околу, по, за; за *цел*: за; за  
*їрчина*: поради  
*addo*, -didi, -ditum 3 - давам, придавам;  
умножувам  
*adluvies*, -ei f. - базен, земја создадена со  
прелевање на вода  
*adimo*, -ēmi, -ēmptum 3 - одземам, грабнувам  
*adiupo*, -iūvi, -iūtum 1 - помагам  
*admiratio*, -ōnis f. - чудење, восхит  
*admoneo*, -ui, -itum 2 - опоменувам,  
потсетувам  
*adulēscens*, -entis m.f. - млад човек, момче,  
девојка  
*adulescentia*, -ae f. - младост  
*advērsus*, -a, -um, *adi.* - несрекен, -а, -о  
*aedes*, *is* f. - огниште, живеалиште; pl. куќа  
*aedifico*, -āvi, -ātum 1 - градам, сидам  
*aequo*, -āvi, -ātum 1 - израмнувам, изедначувам  
*aer*, *aeris* m. - воздух  
*aes*, *aeris* n. - бакар, бронза; бакарни пари  
*aestimo*, -āvi, -ātum 1 - ценам; проценувам

*aetas*, -ātis f. - возраст; старост; век  
*aetērnius*, -a, -um, *adi.* - вечен, -а, -о; бесмртен, -  
а, -о  
*affero*, *attuli*, *allātum* - донесувам, принесувам  
*ager*, -gri m. - нива; село; земја  
*agito*, -āvi, -ātum 1 - движам; поттикнувам; се  
занимавам со нешто  
*ago*, *egi*, *actum* 3 - водам, гонам; извршуваам;  
поминувам; дејствуваам  
*agricultūra*, -ae f. - земјоделие  
*Agrigenīnus*, -a, -um, *adi.* - агригентски  
*Agrigēntum*, -i n. - Агригент  
*ala*, -ae f. - крило, пазуви  
*albus*, -a, -um, *adi.* - бел, -а, -о; поволен, а, -о  
*alea*, -ae f. - коцка  
*aliēnus*, -a, -um, *adi.* - туг, -а, -о  
*aliqui*, *aliqua*, *aliquid*, *pron. indef.* - некој, -а, -е  
*aliquis*, *aliquid*, *pron. indef.* - некој, нешто  
*alias*, -a, -ud, *adi.* - друг, -а, -о  
*alter*, -era, -erum, *adi.* - другиот, -а, -о (од  
двајца)  
*amans*, -ntis, *adi.* - љубител; вљубен, -а, -о  
*amens*, -ntis, *adi.* - безумен, -а, -о  
*amīca*, -ae f. - приятелка  
*amicitia*, -ae f. - приятелство  
*amīcus*, -i m. - приятел  
*amo*, -āvi, -ātum 1 - љубам, сакам; молам  
*amor*, -ōris m. - љубов  
*Amulius*, ii m. - Амулиј  
*animal*, -ālis n. - животно  
*animus*, -i m. - душа, дух  
*annus*, -i m. - година  
*ante, praep. co acc.* - за *їросіпор и време*: пред;  
*adv.* - за *їросіпор*: напред; за *време*: пред  
*antea, adv.* - пред тоа, порано  
*antīquus*, -a, -um, *adi.* - минат, -а, -о; стар, -а, -о  
*appēllo*, -āvi, -ātum 1 - се обраќам; повикувам;  
нарекувам  
*appropīquo*, -āvi, -ātum 1 - се приближуваам  
*apud, praep. co acc.* - кај, при, крај, близку до  
*aqua*, -ae f. - вода  
*aquila*, -ae f. - орел

arduus, -a, -um, *adi.* - стрмен, -а, -о; висок, -а, -о; здодевен, -а, -о  
argumēntum, -i n. - аргумент  
arma, -ōrum n. pl. - орудие; оружје  
armātus, -a, -um, *adi.* - вооружен, -а, -о  
aro, -āvi, -ātum 1 - орам  
ars, artis f. - уметност  
as, assis m. - ас, бакарна монета  
asperum, -i n. - нерамност, тешкотија  
astrologus, -i m. - астролог  
astrum, -i n. - звезда  
atque (и ас), *coni.* - и, дури и, уште и  
atrium, -ii n. - атриум  
atrociter, *adv.* - стравотно, грозно, свирепо  
attendo, - tēndi, -tēntum 3 - напрегам;  
насочувам; забледжујам  
auctor, -ōris m. - зачетник; творец; виновник  
auctoritas, -ātis f. - достоинство, влијание  
audacia, -ae f. - смелост  
audax, -ācis - смел, -а, -о  
audeo, ausus 2 - се осмелувам, смеам  
Aurelius, -a, -um, *adi.* - Аврелиев, -а, -о  
aureus, -a, -um, *adi.* - златен, -а, -о  
auris, -is f. - уво  
aurōra, -ae f. - зора, Аврора, исток  
aurum, -i n. - злато  
aut, *coni.* - или  
autem, *coni.* - пак, а пак, но  
avis, -is f. - птица

## B

basium, -ii n. - бакнеж  
bellum, -i n. - војна  
bene, *adv.* - добро  
beneficium, -ii n. - добро дело  
benevolentia, -ae f. - благонаклоност,  
добронамерност  
bestia, -ae f. - свер  
bonus, -a, -um, *adi.* (comp. melior, superl.  
optimus) - добар, -а, -о; скрбен, -а, -о  
bos, bovis m. - вол  
brevis, -e, *adi.* - кус, -а, -о

## C

calamus, i m. - трска за пишување  
candidus, -a, -um, *adi.* - сјајобел, -а, -о; чист, -  
а, -о  
canis, -is f. m. - кучка, куче

capillus, -i m. - влакно; коса  
capio, cepi, captum 3 - факам, ловам, освојувам  
capra, -ae f. - коза  
caput, -itis n. - глава; врв; извор; живот; главен  
град  
capro, -psi, ptum 3 - берам, гризам, уживам  
Carthaginēses, -ium m. - Картагинци  
carus, -a, -um, *adi.* - скап, -а, -о; драг, -а, -о  
castus, -a, -um, *adi.* - чист, -а, -о; неосквернат, -  
а, -о  
casus, -us m. - пад; случај; погоден момент  
Catilīna, -ae m. - Катилина  
caupōna, -ae f. - крчма  
causa, -ae f. - причина, повод; *abl.* causā co gen.  
- заради, поради  
caveo, cavi, cautum 2 - се чувам, претпазлив  
сум; помагам  
celebet, -bris, -bre, *adi.* - често посетуван, -а, -  
о; прочуен, -а, -о; славен, -а, -о  
celebro, -āvi, -ātum 1 - често посетувам;  
прославувам  
celer, -eris, -e, *adi.* - брз, -а, о; жив, -а, -о  
cella, -ae f. - собичка  
certo, crevi, cretum 3 - разлачувам;  
разпознавам; одлучувам  
certamen, -inis n. - борба, натпревар  
certo, -āvi, -ātum 1 - се борам, се  
натпреварувам  
certus, -a, -um, *adi.* - сигурен, -а, -о; одреден, -а,  
-о  
ceterus, -a, -um, *adi.* - друг, -а, -о  
Cicero, -ōnis m. - Кicerон  
Circēnsis, -ium m. - игри  
circum, *adv.* - околу, наоколу; *praep.* co acc.-  
околу, близку до  
circumvenio, -vēni, -vēntum 3 - опкружувам  
cis, *praep.* co acc. - за џросијор: од оваа  
страна; за време: во период од, за  
cito, *adv.* - брзо  
civilis, -e, *adi.* - граѓански, -а, -о; државен, -а, -  
о  
civis, -is f. m. - граѓанка, граѓанин  
civitas, -ātis f. - државјанство; држава  
clades, -is f. - несреќа, загуба; пораз  
clamor, -ōris m. - вик, врева  
clarus, -a, -um, *adi.* - јасен, -а, -о; славен, -а, -о  
classis, -is f. - оддел; војска; флота  
cogito, -āvi, -ātum 1 - мислам, размислевам  
cognōsco, -gnōvi, -gnitum 3 - спознавам  
colloco, -āvi, -ātum 1 - сместувам  
colloquium, -ii n. - разговор, договор  
colo, colui, cultum 3 - обработувам;  
престојувам; почитувам, негувам

comes, itis f. m. - придружник, придружничка  
 comitium, -ii n. - комитиј; comitia, -ōrum m. - народно собрание  
 comoedia, -ae f. - комедија  
 commodus, -a, -um, adi. - соодветен, -а, -о;  
 пријатен, -а, -о  
 communis, -e, adi. - заеднички, -а, -о; општ, -а,  
 -о  
 comprimo, -prēssi, -prēssum 3 - стискам;  
 запирам; задушувам  
 computo, -āvi, -ātum 1 - сметам, пресметувам  
 concēdo, -cēssi, -cēssum 3 - се повлекувам;  
 отстапувам  
 concilium, ii n. - врска; состанок, собир  
 concordia, -ae f. - слога, единодушина  
 concuso, -curti, -cursum 3 - се стрчувам; се  
 собирам; се сретнувам  
 condicio, -ōnis f. - договор; услов  
 confero, contuli, collātum - натрупувам;  
 приближуваам; приложувам  
 conficio, -fēci, -fēctum 3 - извршуваам; сибирам;  
 поминувам; уништувам  
 confirmo, -āvi, -ātum 1 - зацврстувам;  
 потврдувам  
 coniux, -ugis f.m. - сопруг, сопруга  
 coniuratio, -ōnis f. - заговор, завера  
 consilium, -ii n. - собрание; совет, одлука  
 conspīcius, -a, -um, adi. - видлив, -а, -о;  
 бележит, -а, -о  
 consuetudo, -inis f. - навика, обичај  
 consul, -ulīs m. - конзул  
 consulto, -āvi, -ātum 1 - промиславам,  
 прашувам за совет  
 contra, adv. наспроти, спротивно; *praep. co acc.*  
 - спроти, против  
 contumelia, -ae f. - навреда, подбив; несреќа  
 conturbo, -āvi, -ātum 1 - збркувам, поматувам  
 cor, cordis n. - срце  
 cornu, -us n. - рог, крило на војска  
 corōno, -āvi, -ātum 1 - овенчуваам, крунисувам  
 corpus, -oris n. - тело; труп; срж  
 credo, -didi, -ditum 3 - доверувам; верувам;  
 сметам  
 ctimen, -inis n. - обвинение; престап,  
 злосторство  
 crudelitas, -ātis f. - свирепост  
 culpa, -ae f. - вина  
 cum, coni. - кога, кога и да; бидејќи; иако;  
*praep. co abl.* - со  
 cunctus, -a, -um, adi. - севкупен, -а, -о; цел, -а, -о  
 cupiditas, -ātis f. - страст, алчност  
 cupidus, -a, -um, adi. - алчен, -а, -о

cupio, -īvi, -ītum 4 - посакувам  
 cur, *adv.* - зошто, заради што  
 cura, -ae f. - грижа; лек  
 curo, -āvi, -ātum 1 - негувам  
 custodia, -ae f. - чување, заштита, затвор  
 custodio, -īvi, -ītum 4 - чувам, штитам  
 custos, -ōdis m. f. - чувар, стражар

## D

Daci, -ōrum m. - Дакијци  
 damnum, -i n. - загуба, казна  
 Danai, -ōrum m. - Данаци  
 Danubius, -ii m. - Данубиј, денешен Дунав  
 de, *praep. co abl.* - од, за, според; *за време:* за  
 време на, за, во; *за ѕрочина:* од, поради  
 dea, -ae f. - божица  
 debeo, -ui, -ītum 2 - должен сум, треба  
 decus, -oris n. - украс  
 defendo, -fēndi, -fēnsum 3 - одбивам, бранам,  
 заштитувам  
 defūngor, -fūnctus 3 - довршуваам, средувам;  
 поднесувам  
 deinde, *adv.* - *за ѕроситор:* оттука; *за време:*  
 потоа  
 delēcto, -āvi, -ātum 1 - веселам, разонодувам  
 deleo, -ēvi, -ētum 2 - уништувам  
 delictum, -i n. - прекршок, престап  
 Delius, -ii m. - делоски  
 deprehēndo (deprēndo), -ēndi, -ēnsum 3 - фракам,  
 се нафрлам; сфакам  
 deus, -i m. - бог  
 deveho, -vēxi, -vēctum 3 - доведувам, донесувам  
 dexter, -t(e)ra, -t(e)rum, adi. - десен, -а, -о;  
 поволен, -а, -о  
 dico, dixi, dictum 3 - кажувам, тврдам,  
 зборувам  
 dies, -ēi m. - ден  
 difficilis, -e, adi. - тежок, -а, -о  
 dignus, -a, -um, adi. - достоен, -а, -о  
 diligēter, *adv.* - внимателно  
 diligo, -lēxi, -lēctum 3 - почитувам, љубам  
 discēdo, -cēssi, -cēssum 3 - се разделувам; си  
 одам, отстапувам  
 disco, didici 3 - учам, научувам  
 dissimulo, -āvi, -ātum 1 - прикривам,  
 занемарувам  
 diu, *adv.* - денje  
 dives, -itis, adi. - богат, -а, -о; *subst.* богат човек  
 divido, divisi, divisum 3 - делам; раздвојувам

do, dedi, datum 1 - давам  
doceo, -cui, -ctum 2 - учам, подучувам  
doleo, -ui, -itum 2 - ме боли, ме разжалостува  
dolor, -ōris *m.* - болка, жалост  
domina, -ae *f.* - домаќинка, госпоѓа  
dominus, -i *m.* - домаќин, господар  
domo, -ui, -itum 1 - припитомувам, скротувам  
domus, -us (-i) *f.* - дом, куќа  
donec, *coni.* - додека, дури  
dono, -āvi, -ātum 1 - дарувам  
donum, -i *n.* - дар, подарок  
dormio, -īvi, -ītum 4 - спијам  
dubitatio, -ōnis *f.* - сомнение, колебање  
dubito, -āvi, -ātum 1 - се сомневам; се двоумам  
dulcis, -e, *adi.* - сладок, -а, -о  
duco, duxi, ductum 3 - водам, влечам  
dum, *coni.* - додека; *adv.* - меѓутоа  
dux, ducis *f. m.* - водач, заповедник

## E

e, ex, *praep. co abl.* - од, поради  
ebur, -oris *n.* - слонова коска  
ecce, *adv.* - еве, ете, ене  
edo, edidi, editum 3 - издавам; раѓам  
effugio, fūgi 3 - побегнувам, избегнувам  
ego, *pron. pers.* - јас  
eligo, elēgi, elēctum 3 - избираам  
enim, *coni.* - зашто, оти, имено; секако  
enumero, -āvi, -ātum 1 - пребројувам;  
набројувам  
Epīrus, -i *f.* - Епир  
equēster, tris, tre, *adi.* - коњички, -а, -о;  
коњанички, -а, -о  
erga, *praep. co acc.* - кон  
erto, -āvi, -ātum 1 - талкам, лутам; грешам  
et, *coni.* - и; а, но, туку  
etiam, *coni.* - уште и, исто така и  
evēntus, -us *m.* - исход, резултат; случај,  
настан  
exceptio, -ōnis *f.* - исклучок  
excrucio, -āvi, -ātum 1 - измачувам  
excusatio, -ōnis *f.* - оправдување, изговор  
exēmplum, -i *n.* - примерок; пример, модел  
exerceo, -ui, -itum 2 - движам без прекин;  
вежбам  
exercitus, -us *m.* - вежба; војска  
exigo, -ēgi, -ēctum 3 - претерувам; поминувам;  
довршуваам  
exitus, -us *m.* - заминување; излез; крај  
expleo, -ēvi, -ētum 2 - исполнувам

expērtus, -a, -um, *adi.* - искусен, -а, -о; вешт, -а,  
-о  
exopo, -posui, -positum 3 - изложувам, ставам  
на отворено  
expugno, -āvi, -ātum 1 - совладувам, освојувам  
extra, *praep. co acc.* - надвор од, вон; *adv.* -  
надвор

## F

fabula, -ae *f.* - басна, приказна, измислица  
facilis, -e, *adi.* - лесен, -а, -о  
facio, feci, factum 3 - правам, создавам,  
причинувам  
factum, -i *n.* - дело, чин  
falsus, -a, -um, *adi.* - лажен, -а, -о  
fama, -ae *f.* - глас, непотврдена вест  
familia, -ae *f.* - домаќинство, семејство  
fas, *indecl. n.* - природен закон, свето право,  
она што е дозволено  
fatum, -i *n.* - пророштво; судбина  
faveo, favi, fautum 2 - потпомагам, одобрувам  
fel, fellis *n.* - жолчка, отров  
felix, -īcis, *adi.* - плоден, -а, -о; среќен, -а, -о  
fero, tuli, latum 3 - носам; трпам; извршуваам  
ferrum, -i *n.* - железо; оружје, меч  
festīno, -āvi, -ātum 1 - *intrans.* - брзам, итам;  
*trans.* - забрзуваам  
ficus, -i (us) *f.* - смоква  
fidēlis, -e, *adi.* - верен, -а, -о  
fides, -ei *f.* - верба, доверба; верност  
filia, -ae *f.* - ќерка  
filius, -ii *m.* - син  
finis, -is *m.* - меѓа, крај  
finio, -īvi, -ītum 4 - омеѓувам; определувам;  
завршуваам  
fio, factus sum, fieri - настанувам; *impers.* - се  
случува  
firmo, -āvi, -ātum 1 - зацврстувам  
firmus, -a, -um, *adi.* - цврст, -а, -о; постојан, -а, -о  
flagitium, -īi *n.* - срам, недело  
flagrans, -ntis, *adi.* - врел, -а, -о; жесток, -а, -о;  
страшен, -а, -о  
flos, floris *n.* - цвет  
flumen, -inis *n.* - река  
forma, -ae *f.* - облик; лик; фигура, слика  
formidulōsus, -a, -um, *adi.* - ужасен, -а, -о  
formōsus, -a, -um, *adi.* - убав, -а, -о  
forsitan, *adv.* - можеби  
fortässe, *adv.* - можеби

fortūna, -ae f. - среќа, судбина, Fortūna, -ae f. -  
Фортуна  
forum, i l. - плоштад, пазар  
framea, -ae f. - копје  
frater, -tris m. - брат  
frequēter, adv. - често  
fructus, -us m. - уживање; плод; корист  
frugifer, -era, -erum, adi. - плодоносен, -а, -о  
frustra, adv. - лажно, залудно  
frux, frugis f. - плод; корист, полза  
fugio, fugi, fugitum 4 - бегам, одбегнувам  
furia, -ae f. - бес, јарост  
furor, -ōris m. - беснење, лудост; вдахновение

## G

Gaia, -ae f. - Гаја  
Gaius, -i m. - Гај  
Galba, -ae m. - Галба  
Galli, -ōrum m. - Гали  
gaudeo, gavisus sum 2 - се радувам, се  
восхитувам  
gelus, us m. (gelu, - us n.) - мраз; вкочанетост  
gemini, -ōrum m. - близнаци  
gemma, -ae f. - пупка; скапоцен камен  
gens, gentis f. - род; племе, народ  
genus, -eris n. - род, колено; вид  
Germāni, -ōrum m. - Германи  
Germania, -ae f. - Германија  
gero, gessi, gestum 3 - носам; извршуваам;  
водам  
gloriōsus, -a, -um, adi. - славен, -а, -о; горделив,  
-а, -о  
gracilis, -e, adi. - тенок, -а, -о; нежен, -а, -о  
Graecus, -a, -um, adi. - грчки, -а, -о  
granum, -i n. - зрно  
gratia, -ae f. - милана, милост, благодарност  
gratus, -a, -um, adi. - пожелен, -а, -о; љубезен,  
-а, -о; благодарен, -а, -о  
gravis, -e, adi. - тежок, -а, -о; почитуван, -а, -о

## H

habeo, -ui, -itum 2 - имам; држам; се однесувам  
habito, -āvi, -ātum 1 - *intrans.* населувам; *trans.*  
живеам  
Hercules, -is m. - Херкул  
hic, haec, hoc, pron. *demonstr.* - овој, оваа, ова

hiems, -emis f. - зима; бура  
Hispāni, ūrum m. - Хиспаници  
historia, -ae f. - истражување; знаење; историја  
homo, -inis m. - човек  
honēstus, -a, -um, adi. - достоен за почит;  
чесен, -а, -о  
honor, ūris m. - чест, почесна служба  
hora, ae f. - час; време  
hortus, -i m. - градина  
hostia, -ae f. - жртва  
hostis, -is m.f. - туѓинец, непријател  
humānus, -a, -um, adi. - човечки, -а, -о;  
човечен, -а, -о  
humus, -i f. - земја, почва

## I

iacio, iēci, iactum 3 - фрлам, изнесувам  
ibi, adv. - за ѹростор:- тука, таму; за време:  
тогаш, потоа  
idem, eadem, idem, pron. *demonstr.* - ист, иста,  
исто  
idoneus, -a, -um, adi. - пригоден, -а, -о;  
способен, -а, -о  
igitur, coni. - значи, имено  
ignavia, -ae f. - мрзливост; малодушност  
ignis, -is m. - оган  
ignosco, -nōvi, -nōtum 3 - простирам  
ille, illa, illud, pron. *demonstr.* - оној, онаа, она  
imitatio, -ōnis f. - подражавање  
immolo, -āvi, -ātum 1 - жртвуваам  
immortālis, -e, adi. - бесмртен, -а, -о  
immus, -a, -um, adi. - најдолен, -а, -о  
imperātor, -ōris m. - заповедник, цар  
imperium, -ii n. - заповед; врховна власт; власт  
impero, -āvi, -ātum 1 - заповедам  
impius, -a, -um, adi. - безбожен, -а, -о  
in, *praep. co abl.* - за месио: во, на; за време:  
во; *co acc.* кон, до, за  
incētus, -a, -um, adi. - несигурен, -а, -о  
incido, incīsi, incīsum 3 - врежувам;  
прекинувам  
incipio, -cēpi, -cēptum 3 - започнувам  
incredibilis, -e, adi. - неверојатен, -а, -о  
indignus, -a, -um, adi. - недостоен, -а, -о;  
срамен, -а, -о  
inferus, -a, -um, adi. - долен, -а, -о  
infinitus, -a, -um, adi. - бескраен, -а, -о  
ingenium, -ii n. - карактер, природа, дух  
ingens, -ntis, adi. - огромен, -а, -о

inimicitia, -ae f. - непријателство  
iniustus, -a, -um, *adi.* - неправеден, -а, -о  
insidiae, -arum f. - заседа; измама  
insignis, -e, *adi.* - бележит, -а, -о  
inspicio, -spexi, -spectum 3 - гледам во;  
разгледувам; испитувам  
inter, *praep. co acc.* - за ѹросијор: помеѓу; за  
време: преку, во текот на, низ  
interimo, -emi, -emptum 3 - уништувам, убивам  
interrumpo, -rūpi, -rūptum 3 - растргнувам;  
прекинувам  
intro, -avi, -atum 1 - влегувам  
invideo, -vidi, -vīsum 2 - завидувам  
ipse, ipsa, ipsum, *pron. demonstr.* - самиот,  
самата, самото  
ira, -ae f. - гнев  
is, ea, id, *pron. demonstr.* - тој, таа, тоа  
Isis, -idis f. - Исида  
iste, ista, istud, *pron. demonstr.* - тој, таа, тоа  
ita, *adv.* - така, толку  
Italia, -ae f. - Италија  
iubeo, iussi, iussum 2 - заповедувам; одобрувам  
iucundus, -a, -um, *adi.* - пријатен, -а, -о  
iudico, -avi, -atum 1 - судам, пресудувам  
iugulo, -avi, -atum 1 - заколувам, убивам  
Iuppiter (Jupiter), Iovis m. - Јупитер  
ius, iuris n. - право; власт; суд  
iustitia, -ae f. - праведност  
iustus, -a, -um, *adi.* - праведен, -а, -о  
iuvensis, -e, *adi.* - млад, а, о; iuvensis, -is m.f. -  
момче, мома  
iuventa, -ae f. - младост, младешка возраст  
iuventus, -utis f. - младост, младешка возраст

## K

Kalēndae, -arum f. - Календи

## L

labor, -ōris m. - труд, работа; мака  
lacrima, -ae f. - солза  
lapsus, -us m. - лизгање, пад; пропуст, грешка  
latro, -avi, -atum 1 - лаам  
laudātor, -ōris m. - фалител  
laudo, -avi, -atum 1 - фалам, пофалувам  
laus, laudis f. - пофалба  
lavo, -avi, -atum 1 - мијам  
legātus, -i m. - пратеник, претставник

lego, -āvi, -ātum 1 - пракам некого како  
пратеник  
lego, legi, lectum 3 - берам, собирам; избирам;  
читам  
lenio, -īvi, -ītum 4 - ублажувам  
lente, *adv.* -бавно, спокојно  
leo, -ōnis m. - лав  
Lesbia, -ae f. - Лезбија  
levis, -e, *adi.* - лесен, -а, -о  
lex, legis f. - закон, пропис  
libēter, *adv.* - со задоволство  
liber, -bri m. - книга  
liber, -era, -erum, *adi.* - слободен, -а, -о  
libero, -avi, -atum 1 - ослободувам  
libertas, -ātis f. - слобода  
libertus, -a, -um, *adi.* - ослободен, -а, -о; *subst.* -  
ослободеник  
libet, libuit, libitum est 2 - се допаѓа  
licet, licuit, licitum est 2 - допуштено е, смее  
Lilybāēum, -i n. - Лилибад  
linea, -ae f. - лента, црта  
lingua, -ae f. - јазик  
lito, -avi, -atum 1 - жртвува  
littera, -ae f. - буква; *pl.* писмо  
locuples, -ētis, *adi.* - имашлив, -а, -о; обилен, -а,  
-о  
locus, -i m. - место, простор  
longe, *adv.* - за ѹросијор: далеку; за време:  
долго  
longus, -a, -um, *adi.* - долг, -а, -о  
ludo, lusi, lusum 3 - играм; се шегувам  
lumen, -inis n. - светлина  
lupus, -i m. - волк  
lux, lucis f. - светлост

## M

machina, -ae f. - направа  
magīster, -tri m. - учител  
magistrātus, -us m. - државна служба,  
магистрат  
magnus, -a, -um, *adi.* (*comp.* maior, *superl.*  
maximus) - голем, -а, -о; значаен -а, -о  
malum, -i n. - јаболко, плод  
malus, -a, um, *adi.* (*comp.* peior, *superl.* pessimus)  
- лош, -а, -о; зол, -а, -о  
maneo, mansi, mansum 2 - останувам, очекувам  
manus, -us f. - рака, работна сила; тупаница;  
чета  
Marcellus, -i m. - Маркел  
Marcus, -i m. - Марк

mare, -is *n.* - море; морска вода  
 margarita, -ae *f.* - бисер  
 margo, -inis *m.f.* - раб, крај  
 maritimus, -a, -um, *adi.* - морски, -а, -о  
 Mars, Martis *m.* - Марс  
 mater, -tris *f.* - мајка  
 medicina, -ae *f.* - лекување, лекарство  
 medicus, -i *m.* - лекар  
 mediocritas, -atis *f.* - осредност, средина  
 medius, -a, -um, *adi.* - среден, -а, -о; неутрален, -а, -о  
 mel, mellis *n.* - мед  
 membrum, -i *n.* - дел, член  
 mendacium, ii *n.* - лага, измама  
 mens, mentis *f.* - ум, дух, мислење  
 mensis, -is *m.* - месец  
 Mercurius, -ii *m.* - Меркуриј  
 mergo, mersi, mersum 3 - потопувам; вовлекувам  
 metallum, -i *n.* - метал, рудник  
 meto, messui, messum 3 - косам, жнеам  
 metus, -us *m.* - страв  
 meus, -a, -um, *pron. poss.* - мој, -а, -е  
 miles, -itis *m.* - војник  
 militaris, -e, *adi.* - војнички, -а, -о  
 Minerva, -ae *f.* - Минерва  
 Minos, -ois *m.* - Минос  
 minuo, -ui, -utum 3 - намалувам, ослабувам  
 mirificus, -a, -um, *adi.* - восхитувачки, -а, -о  
 miser, -ега, -егум, *adi.* - беден, -а, -о; несрекен, -а, -о  
 miseria, -ae *f.* - беда; несрека  
 mitto, misi, missum 3 - испраќам, пуштам  
 moenia, -ium *n.* - сидини, бедеми  
 molestus, -a, -um, *adi.* - тегобен, -а, -о; опасен, -а, -о  
 monitus, -us *m.* - опомена  
 mons, montis *m.* - планина, брдо  
 monumēntum, -i *n.* - споменик  
 morbus, -i *m.* - болест  
 mordeo, momordi, morsum 2 - касам, гризам  
 mors, mortis *f.* - смрт  
 mortalis, -e, *adi.* - смртен, -а, -о; човечки, -а, -о  
 mortuus, -i *m.* - мртвовец  
 mos, moris *m.* - обичај, навика; pl. однесување, карактер  
 motus, -us *m.* - движење; возбуда, поттик  
 moveo, movi, motum 2 - раздвижува; возбудувам, поттикнува  
 mox, *adv.* - наскоро, скоро; веднаш потоа  
 mulier, -eris *m.* - жена, сопруга  
 multus, -a, -um, *adi.* (*comp. plus, superl. plurimus*) - многу, многуброен, -а, -о

munio, -ivi, -itum 4 - утврдувам, заградувам со сид  
 munus, -eris *n.* - должност, подарок  
 murus, -i *m.* - сид, бедем  
 Musa, -ae *f.* - Муза  
 musca, -ae *f.* - муха  
 muto, -avi, -atum 1 - мрднувам; менувам  
 mutuus, -a, -um, *adi.* - позајмен, -а, -о; заемен, -а, -о  

## N

 nam, coni. - зашто, бидејќи, имено, впрочем  
 narro, -avi, -atum 1 - раскажувам, кажувам  
 natūra, -ae *f.* - природа  
 natus, -a, -um, *adi.* - роден, -а, -о  
 nauta, -ae *m.* - морнар  
 navigo, -avi, -atum 1 - пловам  
 navis, -is *f.* - брод  
 -ne (енкл. праш. честичка) - ли, дали  
 nec - в. neque  
 necessarius, -a, -um, *adi.* - неопходен, -а, -о  
 neglegentia, -ae *f.* - негрижа; рамнодушност  
 nemo, -inis *m.f.* - subst. никој, а, е; *adi.* ниеден, -а, -о  
 neque (nec) coni., *adv.* - и не, ниту; не баш  
 Nero, -ōnis *m.* - Нерон  
 nescio, -ivi, -itum 4 - не знам  
 neuter, -tra, -trum, *adi.* - ниеден, -а, -о (од двајца, две)  
 niger, -gra, -grum, *adi.* - црни, -а, -о; темен, -а, -о  
 nihil - subst. ништо; *adv.* - никако  
 nimius, -a, -um, *adi.* - претолем, -а, -о; премногу  
 nisi, coni. - ако не, освен  
 nobilis, -e, *adi.* - познат, -а, -о; благороден, -а, -о  
 nobilitas, -atis *f.* - познатост; благородност; благородништво  
 nocturnus, -a, -um, *adi.* - ноќен, -а, -о  
 nomen, -inis *n.* - име  
 non, *adv.* - не  
 nondum, *adv.* - уште не  
 nos, *pron. pers.* - иие  
 nosco, novi, notum 3 - познавам, запознавам  
 noster, -stra, -strum, *pron. poss.* - наш, -а, -о  
 noto, -avi, -atum 1 - означувам; забележувам  
 notus, -a, -um, *adi.* - познат, -а, -о  
 novus, -a, -um, *adi.* - нов, -а, -о  
 nox, noctis *f.* - ноќ  
 nubilum, -i *n.* - облак

nubilus, -a, -um, *adi.* - облачен, -а, -о  
nubo, nupsi, nuptum 3 - се мажам  
nudus, -a, -um, *adi.* - гол, -а, -о  
nullus, -a -um, *adi.* - ниеден, -а, -о  
num, *adv. interr.* - зар, зарем, дали  
numero, -āvi, -ātum 1 - бројам  
numerus, -i *m.* - број  
Numitor, -ōris *m.* - Нумитор  
numquam, *adv.* - никогаш  
nunc, *adv.* - сега  
nuncupo, -āvi, -ātum 1 - именувам; прогласувам  
nutrīco, -āvi, -ātum 1 - хранам

## 0

ob, *praep. co acc.* - за *йросиор*: пред, кон; за *причина*: поради, заради  
obvideo, -sēdi, -sēssum 2 - запоседнувам  
obviam, *adv.* - спроти, против  
occīdo<sup>1</sup>, -cīdi, -cīsum 3 - соборувам, убивам  
occido<sup>2</sup>, -cidi, -cāsum 3 - пагам, умирам  
occupo, -āvi, -ātum 1 - заземам, освојувам  
oculus, -i *m.* - ОКО  
odi, *verb. defect.* - мразам  
odiōsus, -a, -um, *adi.* - омразен, -а, -о;  
непожелен, -а, -о  
odium, -ii *n.* - омраза  
Olympias, -adis *f.* - Олимпијада  
omnis, -e, *adi.* - секој, -а, -е  
onerarius, -a, -um, *adi.* - товарен, -а, -о  
onus, oneris *n.* - товар, бреме; тешкотија  
oppidum, -i *n.* - тврдина; град  
oppōno, -posui, -positum 3 -ставам пред,  
изложувам; спротивставувам  
oppūgno, -āvi, -ātum 1 - напаѓам  
opto, -āvi, -ātum 1 - избирам, посакувам  
opulens, -entis, *adi.* - богат, -а, -о  
opus, operis *n.* - дело, работа  
oratio, ūnis *f.* - говор  
orno, -āvi, -ātum 1 - опремувам; украсувам  
os, oris *n.* - уста; устие; лик  
Otho, -ōnis *m.* - Отон  
ovis, -is *f.* - овца  
ovum, -i *n.* - јајце

## P

palam, *adv.* - јавно; *praep. co abl.* - пред  
palo, -āvi, -ātum 1 - раштркувам  
panis, -is *m.* - леб

Pannonii, -ōгум *m.* - Панонци  
parco, peregrci (parsi), parsum (parcitum) 3 -  
штедам, чувам  
parens, -entis *m.f.* - родител, родителка  
pareo, -ui, 2 - се појавувам; се покорувам  
paries, -etis *m.* - сид  
paro, -āvi, -ātum 1 - подготвува  
pars, partis *f.* - дел  
partus, -us *m.* - раѓање, роѓба  
parvulus, -a, -um, *adi.* - мал, -а, -о; ситен, -а, -о  
parvus, -a, -um, *adi.* (*comp. minor, superl.*  
minimus)- мал, -а, -о  
pastor, -ōris *m.* - овчар  
pateo, -ui 2 - отворен сум; видлив сум  
pater, -tris *m.* - татко  
patiēnter, *adv.* - трпеливо  
patria, -ae *f.* - татковина  
paucus, -a, -um, *adi.* - малку по број  
paupertas, -ātis *f.* - сиромаштија; нужда  
pax, pacis *f.* - мир  
pectus, -oris *n.* - гради; срце  
pecunia, -ae *f.* - имот, пари  
pedēster, -tris, -tre, *adi.* - пешадиски  
pello, pepuli, pulsum 3 - бијам; прогонувам  
per, *praep. co acc.* - за *йросиор*: низ, преку; за  
време: низ, во текот на; за *причина*: поради,  
од  
perdo, -didi, -ditum 3 - упропастувам; губам  
peregrīnus, -a, -um, *adi.* - туф, -а, -о  
perēnnis, -e, *adi.* - годишен, -а, -о; траен, -а, -о  
periculum, -i *n.* - обид; опасност, потфат  
perparvulus, -a, -um, *adi.* - многу мал, -а, -о  
perpetuus, -a, -um, *adi.* - постојан, -а, -о; траен, -  
а, -о  
persōna, -ae *f.* - маска; улога; лице  
pervolo, -āvi, -ātum 1 - пролетувам, поминувам  
брзо; итам  
pes, pedis *m.* - нога  
peto, -īvi, -ītum 3 - брзам; се упатувам; барам  
philosophia, -ae *f.* - философија  
Phoebus, -i *m.* - Фојб  
pietas, -ātis *f.* - побожност; справедливост;  
благост  
pilus, -i *m.* - влакно; ронка  
pingo, pinxi, pictum 3 - сликам  
piscis, -is *m.* - риба  
placeo, placui, placitum 2 - се допагам  
placo, -āvi, -ātum 1 - успокојувам; помирувам  
Plato, -ōnis *m.* - Платон  
plaudo, plausi, plausum 3 - ракоплескам  
plebs, plebis *f.* - народ; толпа  
poēta, -ae *m.* - поет  
poeticus, -a, -um, *adi.* - поетски, -а, -о

Pompeius, -ii *m.* - Помпей  
 posui, posuit, positum 3 - поставувам; издигам;  
 посветувам  
 populus, -i *m.* - народ  
 porta, -ae *f.* - врата  
 porto, -avi, -atum 1 - носам  
 possideo, -sedi, -sessum 2 - поседувам, имам  
 possum, potui, posse - можам  
 post, *adv.* - најнакрај, подоцна; *praep. co acc.* -  
 зад, по  
 postea, *adv.* - потоа, подоцна  
 postrēmo, *adv.* - најпосле  
 potens, -entis, *adi.* - моќен, -а, -о; способен, -а, -  
 о  
 potestas, -atis *f.* - моќ, сила; власт  
 potis, -e, *adi.* - моќен, -а, -о  
 praccēptum, -i *n.* - пропис  
 praeclāre, *adv.* - многу јасно, разбираливо  
 praesidium, -ii *n.* - заштита, помош; логор  
 praesum, -fui, -esse - стојам на чело;  
 раководам; заштитувам  
 praeter, *adv.* - покрај; *praep. co acc.* - покрај,  
 против, повеќе од, освен  
 pretiosus, -a, -um, *adi.* - скапоцен, -а, -о  
 princeps, -cipis *m.* - првенец, поглавар  
 principium, -ii *n.* - почеток, извор  
 privātus, -a, -um, *adi.* - личен, -а, -о; сопствен, -  
 а, -о  
 pro, *praep. co abl.* - пред, за, во полза на,  
 заради  
 Proca, -ae *m.* - Прока  
 procreo, -avi, -atum 1 - раѓам  
 proelium, ii *n.* - битка  
 professor, -ōris *m.* - учител, предавач  
 profluo, -flūxi, -flūxum 3 - течам  
 profundus, -a, -um, *adi.* - длабок, -а, -о; висок, -  
 а, -о  
 progressus, -us *m.* - напредок  
 promptus, -a, -um, *adi.* - видлив, -а, -о;  
 подготвен, -а, -о; смел, -а, -о  
 prope, *adv.* - близку; *praep. co acc.* - близку до,  
 крај  
 propinquus, -a, -um, *adi.* - соседен, -а, -о;  
 скршен, -а, -о  
 proprius, -a, -um, *adi.* - сопствен, -а, -о  
 propter, *adv.* - близку, покрај; *praep. co acc.* -  
 крај, близу до, поради  
 provincia, -ae *f.* - покраина; служба, должност  
 proximus, -a, -um, *adi.* - најблизок, -а, -о;  
 претходен, -а, -о  
 publice, *adv.* - јавно  
 publicus, -a, -um, *adi.* - јавен, -а, -о  
 puella, -ae *f.* - девојка

puer, -eri *m.* - дете, момче  
 pugna, -ae *f.* - битка, борба  
 pugno, -avi, -atum 1 - се борам  
 pulcher, -chra, -chrum, *adi.* - убав, -а, -о  
 Punicus, -a, -um, *adi.* - картагински, -а, -о  
 puto, -avi, -atum 1 - мислам, ценам

## Q

quam, *adv.* - како, како што; колку, колку  
 што; со *comp.* отколку  
 quamdiu, *adv.* - *interr.* до кога?; *relat.* сè додека,  
 додека  
 quamquam, *comi.* - иако, дури и да  
 quare, *adv.* - *interr.* зошто?; *relat.* поради што,  
 затоа што  
 qui, quae, quod, *pron. relat.* - којшто, којашто,  
 коешто; *pron. interr.* - кој, која, кое?; *pron.*  
*indef.* - некој, некоја, некоје  
 quidam, quiddam и quidam, quaedam, quoddam,  
*pron. indef.* - некој, нешто и некој, некоја,  
 некое  
 quicunque, quaecunque, quodcumque, *pron. relat.*  
 - кој, која, кое и да е  
 quilibet, quidlibet и quilibet, quaelibet, quodlibet, ,  
*pron. indef.* - секој, -а, -е, без разлика  
 Quintus, -i *m.* - Квинт  
 quis, quid *pron. interr.* - кој, што, зошто?  
 quispiam, quidpiam и quispiam, quaepiam,  
 quodpiam, *pron. indef.* - кој, што и да е; кој,  
 која, кое и да е  
 quisquam, quidquam, *pron. indef.* - кој било, што  
 било  
 quisque, quidque и quiaque, quaue, quodque,  
*pron. indef.* - секој, сешто и секој, секоја,  
 секое  
 quisquis, quidquid, *pron. relat.* - кој да е, што и  
 да е  
 quivis, quidvis и quivis, quaevis, quodvis, *pron.*  
*indef.* - кој сакаш, што сакаш; кој, која, кое  
 сакаш; секаков, -а, -о  
 quo, *adv.* - *indef.* некаде; *relat.* каде, каде што;  
*interr.* каде, на каде?  
 quoquamque, *adv. relat. indef.* - каде и да  
 quoque, *adv.* - и, исто така и  
 quotus, a, um, *adi.* - колку, кога?

# R

rado, rasi, rasum 3 - стругам, бришам  
Raeti, -ōrum *m.* - Раети  
rapax, -ācis, *adi.* - граблив, -а, -о, *subst.* - разбојник  
rapio, rapui, raptum 3 - грабнувам  
rarus, -a, -um, *adi.* - редок, -а, -о  
Rea, ae *f.* - Реа  
recēdo, -cēssi, -cēssum 3 - отстапувам, се повлекувам  
recipio, - cēpi, - cēptum 3 - земам назад, примам  
recte, *adv.* - право, правилно  
reddo, -didi, -ditum 3 - вракам; предавам, давам  
redeo, -ii, -itum - се вракам; доаѓам  
regio, -ōnis *f.* - насока; граница; област  
regius, -a, -um, *adi.* - кралски, -а, -о  
regno, -āvi, -ātum 1 - кралувам, владеам  
regnum, -i *n.* - кралство  
rego, rex, rectum 3 - управувам, водам;  
насочувам  
regula, -ae *f.* - мерило, принцип  
relīnquo, -līqui, -līctum 3 - зад себе оставам;  
напуштам  
reor, ratus 2 - мислам, сметам  
repēnte, *adv.* - ненадејно  
repetitio, -ōnis *f.* - повторување  
repeto, -īvi, -ītum 3 - се вракам; назад барам;  
повторувам  
repleo, -ēvi, -ētum 2 - исполнувам повторно  
requīro, -sīvi, -sītum 3 - повторно барам;  
распрашувам  
res, rei *f.* - предмет, ствар; работа; имот; дело;  
држава  
rescribo, -scrīpsi, -scrīptum 3 - писмено  
одговарам; препишувам  
respondeo, -di, -sum 2 - ветувам, одговарам  
restituo, -ui, -ūtum 3 - повторно ставам на  
место, обновувам  
rete, -s *n.* - мрежа  
rex, regis *m.* - крал, владетел  
Rhenus, -i *m.* - Рен, денешни Рајна  
rogo, -āvi, -ātum 1 - молам, барам; прашувам  
Romānus, -a, -um, *adi.* - римски, -а, -о  
Romulāris, -e, *adi.* - ромулски, -а, -о  
rosa, -ae *f.* - роза, ружа  
ruber, -bra, -brum, *adi.* - црвен, -а, -о  
Ruminālis, -e, *adi.* - Руминин, -а, -о  
rumor, -ōris *m.* - шум, жубор, цагор

# S

Sabīni, -ōrum *m.* - Сабини  
sacellum, -i *n.* - капела  
sacerdos, -ōtis *m.f.* - свештеник, свештеничка  
sacrifico, -āvi, -ātum 1 - жртвуваам  
saeculum, -i *n.* - век  
saepe, *adv.* - често  
sal, salis *m.* - сол; морска вода  
salūber, -bris, -bre, *adi.* - здрав, -а, -о; полезен, -  
а, -о  
salus, -ūtis *f.* - здравје; спас; поздрав  
salveo 2 - здрав сум  
sano, -āvi, -ātum 1 - лекувам; поправам  
sanus, -a, -um, *adi.* - здрав, -а, -о; во добра  
состојба  
sapiens, -entis, *adi.* - мудар, -а, -о  
sapiēnter, *adv.* - мудро  
Sarmatae, -ārum *m.* - Сармати  
sat, *adv.* - доволно, доста  
Savus, i *m.* - Сав, денешни Сава  
scelus, -eris *n.* - злосторство  
schola, -ae *f.* - училиште  
scio, -īvi, -ītum 4 - знам, познавам  
scribo, scrīpsi, scriptum 3 - гребам; пишувам  
scutum, -i *n.* - штит  
secreto, *adv.* - тајно; насамо  
sed, coni. - но, туку  
sedeo, sedi, sessum 2 - седам; престојувам  
sedes, -is *f.* - седиште, стол; живеалиште  
Segēsta, -ae *f.* - Сегеста  
semel, *adv.* - еднаш  
semēntis, -is *f.* - сеидба  
semper, *adv.* - секогаш  
senātus, -us *m.* - сенат  
senectus, -ūtis *f.* - старост; старици  
senex, senis *adi.* - стар, -а, -о; *subst. m.f.* старец,  
старица  
sensus, -us *m.* - чувство, усет  
sentio, sensi, sensum 4 - чувствуваам, се ќекувам  
separo, -āvi, -ātum 1 - одделувам  
sepelio, sepelīvi, sepūltum 4 - закопувам;  
погребувам  
serēnus, -a, -um, *adi.* - ведар, -а, -о  
servio, -īvi, -ītum 4 - робувам, се потчинувам  
servitus, -ūtis *f.* - ропство  
servo, -āvi, -ātum 1 - чувам  
servus, *adi.* - потчинет, *subst. m.* - роб,  
sestertius, -ii *m.* - сестертиј  
seu = sive, coni. - или, или ако  
sevērus, -a, -um, *adi.* - строг, -а, -о

si, *coni.* - ако

Sicilia, -ae f. - Сицилија, денешна Сицилија  
sigillum, -i n. - мала статуетка  
signum, -i n. - белег, знак; фигура, статуа  
silentium, -ii n. - тишина, молчење  
sileo, -ui 2 - молчам  
silva, -ae f. - шума  
Silvius, -ii m. - Силвиј  
simplex, -icis, *adi.* - едноставен, -а, -о  
simuläcrum, -i n. - статуа, слика  
simulatio, -onis f. - измама, привид  
sine, *praep. co abl.* - без  
situs, -us m. - положба, местоположба  
situs, -a, -um, *adi.* - положен, -а, -о; поставен,  
а, о  
sol, solis m. - сонце  
solatium (solacium), -ii n. - утеша, прибежиште  
solicito (sollicito), -ävi, -ätum 1 - придвижувам  
solitudo, -inis f. - осаменошт, самотија  
Solo, -onis m. - Солон  
solus, -a, -um, *adi.* - сам, -а, -о  
somnus, -i m. - сон  
sonitus, -us m. - звук  
Sparta, -ae f. - Спарт  
Spartacus, -i m. - Спартак  
species, -ei f. - поглед; изглед; вид; слика,  
претстава  
spes, -ei f. - надеж  
statim, *adv.* - постојано; веднаш  
statua, -ae f. - статуа, скулптура  
stigmo, -ävi, -ätum 1 - житосувам  
stirpis (stirpes; stirps), -is m.f. - стебленце;  
фамилија; потомок  
studeo, -ui 2 - се трудам, се залагам; учам  
studiöse, *adv.* - грижливо  
studium, -ii n. - стремеж; наука; изучување  
stultus, -a, -um, *adi.* - глупав, -а, -о; безумен, -а,  
-о  
suävis, -e, *adi.* - сладок, -а, -о; мил, -а, -о  
sub, *praep. co abl., acc.* - под, близку до; *adv.* -  
долу, под  
subdolus, -a, -um, *adi.* - подмолен, -а, -о  
sublevo, -ävi, -ätum 1 - кревам, потпомогнувам  
succédo, -cessi, -cessum 3 - навлегувам; се  
издигам; пристапувам  
Suëbi, (Suëvi) -örum m. - Свеби  
sui, *pron. reflex.* - себе  
sum, fui, esse - сум; постојам  
sumo, sumpsi, sumptum 3 - земам, преземам  
supero, -ävi, -ätum 1 - се издигам; надминувам,  
совладувам  
superus, -a, -um, *adi.* - горен, -а, -о

supra, *adv.* - горе, отпорано, повеќе; *praep. co  
acc.* - над, врз, на; пред; повеќе од  
suscipio, -céri, -cérptum 3 - прифаќам  
sustineo, -tinui, -tentum 3 - поддржувам;  
одржуваам; задржуваам  
suus, -a, -um, *pron. poss.* - свој, -а, -е; негов, -а, -о;  
нејзин, -а, -о; нивни  
Syracüsaе, -ärum f. - Сиракуза

## T

tablinum (tabulínum), -i n. - балкон, архива  
tabula, -ae f. - штица, плоча  
talis, -e, *adi.* - таков, -а, -о  
tam, *adv.* - така, толку  
tamen, *coni.* - сепак  
tango, tetigi, tactum 3 - допирам; доаѓам до  
tantus, *adi.* - толкав, -а, -о; tantum, -i n. - толку  
telum, -i n. - оружје; меч, секира, боздоган  
tempero, -ävi, -ätum 1 - регулирам, ублажувам  
templum, -i n. - храм, светилиште  
tempus, -oris n. - време, час, миг  
tento (tempto), -ävi, -ätum 1 - се обидувам  
testis, -is m.f. - сведок  
testo, -ävi, -ätum 1 - се колнам во  
Tiberis, -is m. - Тибер  
timeo, -ui 2 - се плашам  
timidus, -a, -um, *adi.* - плашлив, -а, -о  
toga, -ae f. - тога  
tollo, sustuli, sublätum 3 - кревам, дигам;  
отстранувам  
tot, *adv.* - толку, толку многу  
totus, -a, -um, *adi.* - сиот, сета, сето  
trabs, trabis f. - греда  
trans, *praep. co acc.* - отаде, преку  
triclinium, -ii n. - трпезарија  
tristis, -e, *adi.* - тажен, -а, -о  
tu, *pron. pers.* - ти  
tum, *adv.* - тогаш; потоа  
turris, -is f. - кула, замок  
tutus, -a, -um, *adi.* - заштитен, -а, -о; сигурен, -  
а, -о  
tuus, -u, -um, *pron. poss.* - твој, -а, -е

## U

ubi, *adv.* - каде?, каде што; *coni.* - кога, штом  
ullus, -a, -um, *adi.* - кој, која, кое и да е  
ultimus, -a, -um, *adi.* - последен, -а, -о

ultra, *adv.* - отаде, преку, *praep. co acc.* - преку, над  
 umbra, -ae *f.* - сенка  
 undique, *adv.* - отсекаде  
 unicus, -a, -um, *adi.* - единствен, -а, -о  
 unusquisque, unumquidque и unusquisque,  
 unaquaque, unumquodque, *pron. indef.* - секој, сешто и секој, секоја, секое  
 urbs, *urbis f.* - град  
 usque, *adv.* - постојано, непрекинато; *praep. co acc.* - дури до  
 usus, -us *m.* - употреба, користење  
 ut, *adv.* - како, колку, како што; *coni.* - кога, штом; да, за да; да не  
 ute, utra, utrum, *adi. interr.* - кој, која, кое (од двајцата, двете)?; *indef.* некој, -а, -е (од двајцата, двете); *relat.* којшто, којашто, коешто (од двајцата, двете)  
 utilis, -e, *adi.* - корисен, -а, -о  
 utilitas, -atis *f.* - ползва, полезност

## V

vacuus, -a, -um, *adi.* - празен, -а, -о  
 vado 3 - одам  
 valde, *adv.* - особено  
 valeo, -ui, 2 - здрав сум, јак сум  
 valetudo, -inis *f.* - здравје  
 vasto, -avi, -atum 1 - опустошуваам  
 vastus, -a, -um, *adi.* - пуст, -а, -о; празен, -а, -о  
 vehementer, *adv.* - жестоко, силно  
 vel, *coni.* - или; *adv.* - на пример, особено  
 velociter, *adv.* - брзо, живо  
 velox, -ōcis, *adi.* - брз, -а, -о  
 velut, *coni.* - како, како што  
 venia, -ae *f.* - милост; прошка  
 venio, venio, ventum 4 - доаѓам, пристигнуваам  
 ventus, -i *m.* - ветар  
 Venus, -eris *f.* - Венера  
 ver, veris *n.* - пролет  
 verbum, -i *n.* - збор; реченица, мисла; глагол  
 verecundia, -ae *f.* - плашливост; почит  
 veritas, -atis *f.* - вистина  
 Vertes, -is *m.* - Вер  
 verum, -i *n.* - вистина  
 verus, -a, -um, *adi.* - вистински, -а, -о  
 versus, -us *m.* - стих  
 Vestalis, -e, *adi.* - Вестин, -а, -о  
 vestio, -ivi, -itum 4 - облекувам  
 vetus, -eris, *adi.* - стар, -а, -о  
 vetustus, -a, -um, *adi.* - стар, -а, -о

vicinus, -a, -um, *adi.* - соседен, -а, -о; близок, -а, -о  
 victor, -ōris *m.* - победник  
 victoria, -ae *f.* - победа  
 victus, -us *m.* - храна, начин на живот  
 video, vidi, visum 2 - гледам; внимавам  
 vinco, vici, victum 3 - победувам  
 vincio, vinxi, vincitum 4 - врзуваам, оковувам; попречувам  
 vindico, -āvi, -ātum 1 - барам право; заштитувам, спасувам  
 vinum, -i *n.* - вино  
 violo, -āvi, -ātum 1 - повредувам; осквернуваам  
 vipera, -ae *f.* - змија отровница  
 vir, viri *m.* - маж; војник; човек  
 virginitas, -atis *f.* - девственост  
 virgo, -ginis *f.* - девојка, девица  
 virilis, -e, *adi.* - машки, -а, -о  
 virilim, *adv.* - поодделно  
 virtus, -ūtis *f.* - доблест  
 vis *f.* - сила, моќ  
 vita, -ae *f.* - живот  
 vitium, -ii *n.* - мана, недостаток; грев  
 vito, -āvi, -ātum 1 - одбегнуваам  
 vivo, vixi, victum 3 - живеам  
 vivus, -a, -um, *adi.* - жив, -а, -о  
 voce, -āvi, -ātum 1 - викам, повикувам  
 volo, -āvi, -ātum 1 - летам  
 voluntas, -atis *f.* - волја, желба, намера  
 vos, *pron. pers.* - вие  
 voster, -tra, -trum, *pron. poss.* - ваш, -а, -е  
 votum, -i *n.* - жртва, завет  
 vox, vocis *f.* - глас  
 vulnus, -eris *n.* - рана  
 vulpes, -is *f.* - лисица  
 vultus, -us *m.* - лице; изглед

## Македонско - латински

Александар - Alexander, -dri *m*

Атина - Athēnae, -ārum *f.*

бог - deus, -i *m.*

боја - color, -ōris *m.*

брат - frater, -tris *m.*

Британија - Britannia, -ae *f.*

број - numerus, -i *m.*

Букефал - Bucephalus, -i *m.*

верувам - fido, fisus sum 3

Веста - Vesta, -ae *f.*

вечно - aetērno, *adv.*

водам - duco, duxi, ductum 3

вчера - heri, *adv.*

Галија - Galia, -ae *f.*

Германија - Germania, -ae *f.*

гледам - specto, -āvi, -ātum 1

голем, -а, -о - magnus, -a, -um, *adi.*

дел - pars, partis *f.*

Дијана - Diāna, -ae *f.*

жена - femina, -ae *f.*

живеам - vitam ago

животно - animal, -ālis *n.*

запрашувам - interrogo, -āvi, -ātum 1

земја - terra, -ae *f.*

звезда - stella, -ae *f.*

јагне - agnus, -i *m.*

Картагинци - Poeni, -ōrum *m.*

Каесар - Caesar, -aris *m.*

кажувам - dico 3

коњ - equus, -i *m.*

мајмун - simia, -ae, *f.*

Минерва - Minērva, -ae *f.*

мост - pons, pontis *m.*

нападам - oppōgno, -āvi, -ātum 1

нарекувам - nomino, -āvi, -ātum 1

небо - caelum, -i *n.*

нечесен, -а, -о - inhonēstus, -a, -um, *adi.*

ноќ - nox, noctis *f.*

образувам - -educo, -āvi, -ātum 1

одговорам, - respondeo, -spōndi, -spōnsum 2

опасност - periculum, -i *n.*

осветлувам - illumino, -āvi, -ātum 1

основам - condo, -didi, -ditum 3

покажувам - monstro, -āvi, -ātum 1

пат - via, -ae *f.*

пијам - bibo, bibi 3

писмо - littera, -ae *f.*

пладне - meridies, -ēi *m.*

понекогаш - interdum, *adv.*

правам - ago, egi, actum 3

пристаниште - portus, -us *m.*

пробдејувам - pervigilo, -āvi, -ātum 1

работам - labōro, -āvi, -ātum 1

Рајна - Rhenus, -i *m.*

река - flumen, -inis *n.*

Рем - Remus, -i *m.*

Римјанин - Romānus, -i *m.*

роб - servus, -i *m.*

Ромул - Romul, -i *m.*

се плашам - terreo, -ui, -itum 2

сиromашен, -а, -о - pauper, -eris, *adi.*

слава - gloria, -ae *f.*

славен, -а, -о - celeber, -bris, -bre, *adi.*

сличен, -а, -о - similis, -e, *adi.*

слушаам - audio, -īvi, -ītum 4

со задоволство - libēnter, *adv.*

траам - maneo, mansi, mansum 2

ученик - discipulus, -i *m.*

Ханибал - Hannibal, -alis *m.*

храбар, -а, -о - fortis, -e, *adi.*

цвет - flos, floris *m.*

читам - lego, legi, lectum 3

чувам - servo, -āvi, -ātum 1

Белешки

Беленка

**Автори:** д-р Весна Димовска  
Митко Чешларов д-р Маргарита Бузалковска - Алексова  
м-р Елена Џукеска

**Рецензенти:** м-р Весна Томовска,  
Лилјана Доневска, Институт за класични студии  
„Гоце Делчев“, Куманово  
Лидија Димитриевска, професор во Гимназија  
„Браќа Миладиновци“, Скопје

**Уредник:** Митко Чешларов

Со решение на Министерот за образование и наука бр. 10-1812/1 од 19. 07. 2002  
година се одобрува употребата на овој учебник.

CIP – Каталогизација во публикација  
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,  
Скопје

811.124 (075.3)

LIBER Latinus 1 : за I гимназија / Весна Димовска, Митко Чешларов, Маргарита Бузалковска,  
Елена Џукеска. – Скопје : Алби, 2002. – 199 стр. : илустрир. во бои : 27 см

ISBN 9989-919-18-6

1. Димовска, Весна 2. Чешларов, Митко 3. Бузалковска, Маргарита 4. Џукеска, Елена

COBISS-ID 49209098

**Издавач**

Друштво за издавачка дејност  
„Алби“, Билјана и др.; ДОО – Скопје  
ул., „Осло“, бр.19, Скопје  
Директор: Билјана Стефановска

**Автори**

д-р Весна Димовска                         д-р Маргарита Бузалковска - Алексова  
Митко Чешларов                                 м-р Елена Џукеска

**Лектура**

м-р Елка Јачева – Улчар

**Дизајн и компјутерска обработка**

„Кома“, Скопје

**Коректура**

Авторите

Ракописот е предаден во печат во јули 2012 година.

Печатењето е завршено во август 2012 год.

Обем 199 страници, формат 21 x 27 см.

Тираж 100 примероци

Отпечатено во печатница "НАУМОВСКИ" - Скопје